

Räntelag

Delbetänkande av köplagsutredningen

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

1974: 28

SOU

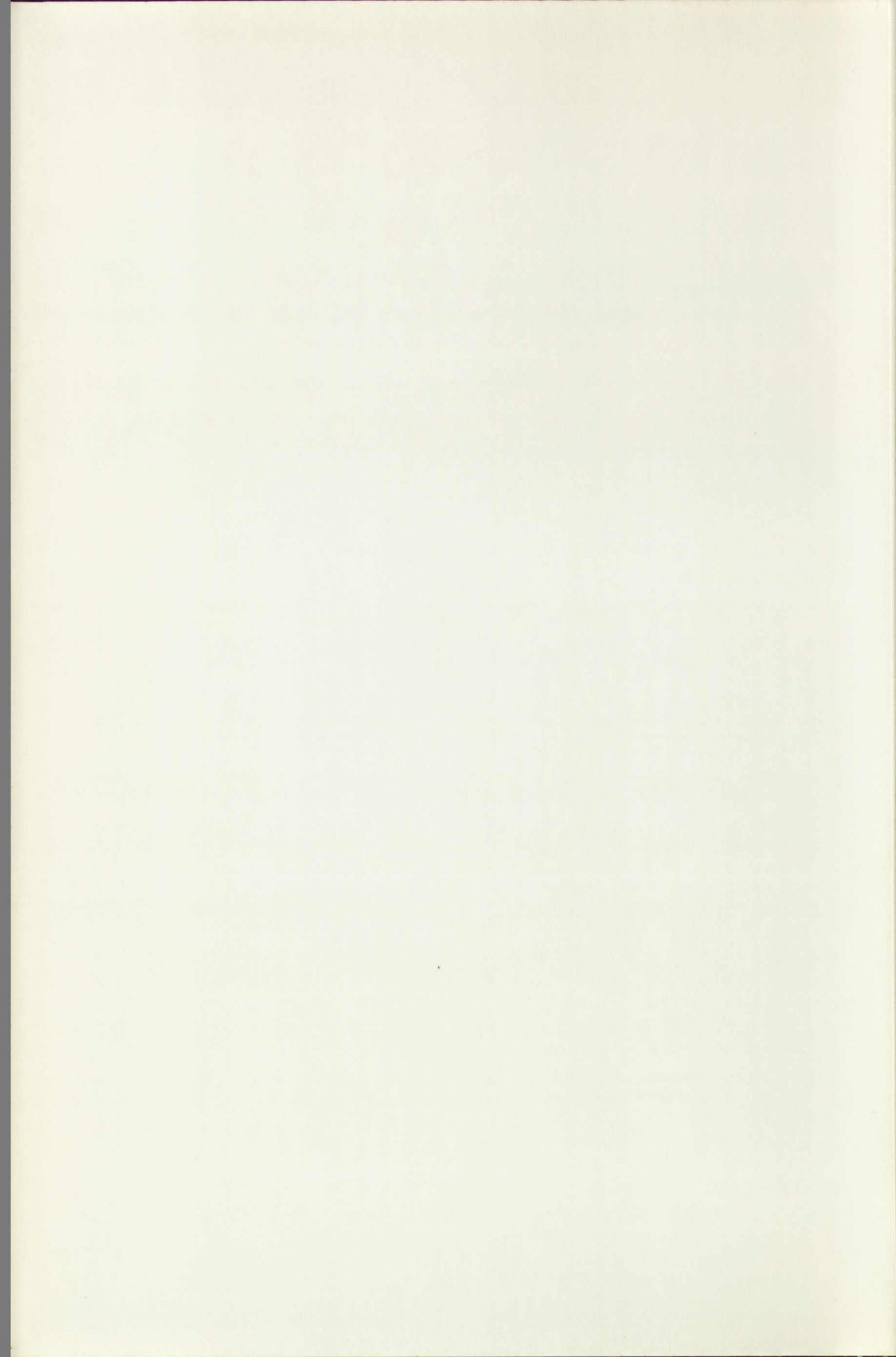
Räntelag

Delbetänkande av köplagsutredningen

1974: 28

SOU

Statens offentliga utredningar
1974:28
Justitiedepartementet

Räntelag

Delbetänkande av köplagsutredningen
Stockholm 1974

ISBN 91-38-01898-5

Räntelag

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 28 juni 1962 tillkallade dåvarande chefen för justitiedepartementet genom beslut samma dag f. d. justitierådet Hjalmar Karlgren och professorn Jan Hellner att som sakkunniga följa arbetet i en i Finland tillsatt kommitté, som har i uppdrag att utarbeta förslag till lag om köp av lös egendom, samt att – under beaktande av pågående arbete att åstadkomma en internationell köplag – överväga om anledning föreligger att föreslå ändringar i den svenska köplagen. I Danmark och Norge har utsetts sakkunniga med motsvarande uppdrag.

Den 25 maj 1967 vidgade Kungl. Maj:t uppdraget åt de sakkunniga till att avse även en begränsad översyn av den svenska köplagen. I samband därmed uppdrogs åt de sakkunniga att också överväga behovet av särskilda köprättsliga regler till skydd för konsumenterna. En ytterligare utvidgning skedde genom beslut den 20 november 1968 då de sakkunniga fick i uppdrag att företa en översyn av främst de allmänna reglerna om dröjsmålsränta i 9 kap. 10 § handelsbalken samt bestämmelser som hänvisar till detta lagrum. Även övriga bestämmelser om ränta på det förmögenhetsrättsliga området borde enligt direktiven kartläggas och bli föremål för de sakkunnigas överväganden.

På Karlstens hemställan blev denne den 21 februari 1972 av departementschefen befriad från sitt sakkunniguppdrag såvitt detta avsåg utarbetande av förslag till särskilda köprättsliga regler vid konsumentköp samt den 3 maj 1972 från uppdraget i dess helhet.

Sedan det i samråd med justitiedepartementet beslutats att frågan om särskilda köprättsliga regler vid konsumentköp skulle behandlas med förtur överlämnade köplagsutredningen den 28 april 1972 delbetänkande med förslag till lag om konsumentköp (SOU 1972:28). Utredningen har därefter gripit sig an uppgiften att se över lagstiftningen om dröjsmålsränta m. m. Till fullgörande av uppdraget i denna del har utredningen vid flera tillfällen hållit överläggningar med motsvarande sakkunniga i de andra nordiska länderna. Utredningen har vidare överlagt med olika personer som haft praktisk erfarenhet av de rättsområden som berörs av räntelagstiftningen.

Utredningen får härmed överlämna delbetänkande med förslag till räntelag m. m.

Såsom utredningens experter har i denna del av uppdraget deltagit avdelningsdirektören Christer Bergman, direktören Bror Cedercrantz, civilekonomen VDM Lillemor Erlander, förbundsjuristen Leif Josephsson, advokaten Nils Köhler, bankdirektören Per Gustav Persson, direktören Sten Siljeström och direktören Lennart Wiberg. Den 20 oktober 1972 förordnades såsom ytterligare expert i utredningen professorn Sven-Erik Johansson.

Sekreterare åt köplagsutredningen är sedan den 30 december 1971 hovrättsassessorn Leif Carbell.

Stockholm den 10 maj 1974

Jan Hellner

/Leif Carbell

Innehåll

Förkortningar m. m.	11
Sammanfattning	13
A summary of the report	17
<i>Lagförslag</i>	19
1 Förslag till räntelag	19
2 Förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)	21
3 Förslag till lag om ändring i lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom	22
4 Förslag till lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev . . .	23
5 Förslag till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal .	24
6 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken	25
7 Förslag till lag om ändring i jordabalken	27
8 Förslag till lag om ändring i expropriationslagen (1972:719) . .	29
9 Förslag till lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149) . . .	30
10 Förslag till lag om ändring i väglagen (1971:948)	31
11 Förslag till lag om ändring i förköpslagen (1967:868)	32
12 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom	33
13 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg	34
14 Förslag till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)	35
15 Förslag till lag om ändring i lagen (1955:416) om sparbanker . .	37
16 Förslag till lag om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1)	38
17 Förslag till lag om ändring i lagen (1895:64 s. 1) om handels- bolag och enkla bolag	39
18 Förslag till lag om ändring i KF (1968:576) om Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar .	40
19 Förslag till lag om ändring i lagen (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landhypoteksföreningar	41
20 Förslag till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag	42
Kapitel 1 <i>Inledning</i>	43
1.1 Utredningens uppdrag	43
1.2 Utredningens arbete	45

Kapitel 2	<i>Historik och översikt över gällande rätt</i>	47
2.1	Bakgrunden till regeln i 9 kap. 10 § handelsbalken	47
2.2	Utvecklingen efter 1734	49
2.3	Närmare om regeln i 9 kap. 10 § handelsbalken	50
2.3.1	Stämningdagen som utgångspunkt för ränteberäkningen	50
2.3.2	Bestämd förfallodag	50
2.3.2.1	Avtalad förfallodag	50
2.3.2.2	Lagbestämd förfallodag	51
2.3.3	Analog tillämpning av 9 kap. 10 § handelsbalken	52
2.3.3.1	Redovisningsfall	52
2.3.3.2	Ränteberäkningen vid regressanspråk	52
2.3.3.3	Ränta vid återkrav av såsom betalning mottagna medel	53
2.3.4	Ränteberäkning vid köp	55
2.3.5	Ränteberäkning när köpeskilling skall återbetalas	57
2.3.6	6 § skuldebrevslagen	59
2.3.7	Ränta på skadestånd	59
2.4	Bestämmelser om ränta i övrigt inom den förmögenhetsrättsliga lagstiftningen	61
Kapitel 3	<i>Utländsk rätt</i>	63
3.1	Nordisk rätt	63
3.1.1	Finland	63
3.1.2	Danmark	64
3.1.3	Norge	67
3.2	Tysk rätt	69
3.3	Fransk rätt	71
3.4	Engelsk rätt	72
3.5	Amerikansk rätt	73
3.6	Uniforma köplagen	73
Kapitel 4	<i>Diskonto och marknadsränta</i>	74
Kapitel 5	<i>Allmänna överväganden</i>	81
5.1	Dröjsmålsränta	81
5.1.1	Räntefotens höjd	81
5.1.2	Stämning som förutsättning för att ränta skall börja utgå	84
5.1.3	Osäkerheten om rättstillståndet	85
5.1.4	Dröjsmålsränta vid fordran utan bestämd förfallodag	85
5.2	Ränta av annat slag än dröjsmålsränta	89
5.2.1	Olika typer av ränta	89
5.2.2	Avkastningsränta	91
5.3	Räntenivån	94
5.3.1	Tekniken för bestämmande av räntenivån	94
5.3.2	Fast eller rörlig ränta under tid när ränta utgår?	97

5.3.3	Dröjsmålsräntans höjd	98
5.3.4	Avkastningsräntans höjd	99
5.4	Vissa principfrågor	100
5.4.1	Lagstiftningens tillämpningsområde	100
5.4.2	Ersättning för individuell ränteförlust	101
5.4.3	Skadestånd innefattande räntegottgörelse	102
5.4.4	Rättegångskostnader och räntegottgörelse	103
5.4.5	Borgenärs mora, anstånd m. m.	104
5.5	Räntelagen och specialreglerna	105
5.5.1	Allmänt	105
5.5.2	Försträckning och skuldebrev	107
5.5.3	Köpeskilling m. m.	107
5.5.4	Återkrav av betalning	109
5.5.5	Skadestånd i ömsesidigt förpliktande kontraktsförhållanden	110
5.5.6	Skadestånd, särskilt i utomobligatoriska förhållanden, m. m.	111
5.5.7	Redovisning	112
5.5.8	Regressanspråk	112
	Kapitel 6 <i>Specialmotivering till räntelagen</i>	113
	Rubriken	113
	1 §	113
	2 §	115
	Första stycket	115
	Andra stycket	117
	Fordringar med flera solidariskt ansvariga gäldenärer	122
	3 §	122
	Första stycket	122
	Andra stycket	125
	Tredje stycket	130
	Fordringar med flera solidariskt ansvariga gäldenärer	131
	4 §	131
	5 §	133
	Första stycket	133
	Andra stycket	134
	Räntefoten vid dröjsmål med betalning av medel som innehas med redovisningsskyldighet	135
	6 §	135
	7 §	138
	Lagens ikraftträdande	138
	Kapitel 7 <i>Särskilda lagstadganden</i>	140
7.1	Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)	140
7.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom	142

7.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev	145
7.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal	146
7.5	Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken	146
	22 kap. 5 §	146
	25 kap. 7 §	147
7.6	Förslaget till lag om ändring i jordabalken	147
	4 kap. 25 §	147
	6 kap. 3 §	148
	12 kap. 53 §	148
	12 kap. 60 §	150
	13 kap. 19 §	150
7.7	Förslaget till lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)	151
7.8	Förslaget till lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)	152
7.9	Förslaget till lag om ändring i väglagen (1971:948)	152
7.10	Förslag till gruvlag, remiss till lagrådet den 25 maj 1973	153
7.11	Förslaget till lag om ändring i förköpslagen (1967:868)	153
7.12	Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom	154
	43 §	154
	48 §	155
	28 §	155
7.13	Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m.	156
	23 §	156
	12 §	156
7.14	Lagberedningens förslag (SOU 1973:22) till utsökningsbalk	157
7.15	Förslaget till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)	158
	58 §	158
	138 §	159
	141 §	159
	37 §	160
7.16	Förslaget till lag om ändring i lagen (1955:416) om sparbanker	162
7.17	Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1)	162
7.18	Förslaget till lag om ändring i lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag	163
7.19	Förslaget till lag om ändring i KF (1968:576) om Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar	164
7.20	Förslaget till lag om ändring i lagen (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteksföreningar	164
7.21	Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag	165

Kapitel 8	<i>Ytterligare lagstadganden om ränta på det förmögenhetsrättsliga området som inte föranlett något utredningens förslag . . .</i>	166
8.1	Vattenlagen (1918:523)	166
8.2	Lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar	166
8.3	Byggnadslagen (1947:385)	167
8.4	Fastighetsbildningslagen (1970:988)	167
8.5	Lagen (1944:705) om aktiebolag	168
8.6	Lagen (1948:433) om försäkringsrörelse	170
8.7	Lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar	170
8.8	Lagen (1955:183) om bankrörelse	170
8.9	KF (1877:31 s. 51) om nya utsökningslagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall (UP)	171
8.10	Växellagen (1932:130) och checklagen (1932:131)	171
8.11	Konventionen om fraktavtalet vid internationell godsbefordran på väg (CMR) och de internationella fördragen angående godsbefordran å järnväg (CIM) samt angående befordran å järnväg av resande och resgods (CIV)	172
8.12	Lagen (1956:2) om socialhjälp	172
8.13	KF (1959:552) ang. uppbörd av vissa avgifter enligt lagen om allmän försäkring m. m.	173

Förkortningar m. m.

AK	Andra kammaren
Almén	Almén, T., Om köp och byte av lös egendom. Kommentar till lagen den 20 juni 1905, 4 uppl. ombesörjd av R. Eklund, Stockholm 1960
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch (Tyskland)
BrB	Brottsbalken
FAL	Lagen (1927:77) om försäkringsavtal
FJFT	Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland
GB	Giftermålsbalken
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
HGB	Handelsgesetzbuch (Tyskland)
JB	Jordabalken
JustR	Justitieråd(et)
KF	Kungl. förordning
KK	Kungl. kungörelse
KL	Konkurslagen (1921:225)
LU	Lagutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avd. II
NTfS	Nordisk tidskrift för strafferet
Prop.	Kungl. Maj:ts proposition
Prot.	Protokoll
RB	Rättegångsbalken
Rskr.	Riksdagens skrivelse
Rt	Norsk Retstidende
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT (rf.)	Svensk juristtidning (rättsfallsavdelningen)
UL	Utsökningslagen (1877:31 s. 1)
UP	KF (1877:31 s. 51) om nya utsökningslagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall
VL	Vattenlagen (1918:523)
ÄB	Ärvdabalken

Sammanfattning

"Haver man lånt penningar på viss tid, och ej ränta för dem utfäst; vare då ej skyldig den att giva." Denna ålderdomliga regel står att läsa inledningsvis i 9 kap. 10 § handelsbalken. Enligt sin direkta ordalydelse avser den bara lån av pengar, men sedan gammalt anses regeln tillämplig också på andra skuldförhållanden. Innebörden är alltså att skyldighet att utge ränta på en skuld före förfallodagen förutsätter att sådan förpliktelse åvilar gäldenären enligt avtal eller föreskrift i lag. Av kapitlen 7 och 8 i betänkandet framgår att det finns åtskilliga sådana speciella lagbestämmelser på förmögenhetsrättens område.

Vad som sagts nu avser alltså ränta på gäld som inte är förfallen. Efter förfallodagen är förhållandena annorlunda. Om gäldenären inte betalar sin skuld i tid och detta inte beror på omständigheter som är att hänföra till den som är berättigad till betalningen, borgenären, är gäldenären i dröjsmål. Han är då även om något avtal därom inte träffats skyldig att utge ränta. Dröjsmålsränta på en fordran som redan före förfallodagen löpte med ränta utgår därvid enligt 6 § skuldebrevslagen omedelbart och efter samma räntefot som tidigare, oavsett räntefotens höjd. För fordran som inte var räntebärande tidigare ges regler i andra punkten av 9 kap. 10 § handelsbalken. Bestämmelserna gör en skillnad mellan fordringar som har en i förväg bestämd förfallodag och sådana som har en obestämd förfallodag, dvs oftast dagen då anfordran att betala sker. Vid bestämd förfallodag börjar dröjsmålsränta utgå omedelbart och efter en räntefot av 6 %. Var förfallodagen obestämd fordras däremot att gäldenären blir delgiven stämning till domstol för att ränta skall börja utgå. Dessutom är räntefoten i detta fall något lägre, nämligen 5 %.

Även beträffande dröjsmålsränta finns särskilda bestämmelser i ett flertal speciella lagar. I några centrala förmögenhetsrättsliga lagar tar sig bestämmelserna uttryck i en hänvisning till 9 kap 10 § handelsbalken. I andra lagar finns självständiga mera preciserade ränteföreskrifter. Föreskriften i handelsbalken som ju formellt är begränsad till lån av pengar anses emellertid i stor utsträckning äga allmän giltighet och även utan uttrycklig hänvisning i lag kunna tillämpas på olika slags skuldförhållanden.

Kritik har riktats mot föreskriften i 9 kap 10 § handelsbalken främst på grund av att räntesatserna inte är anpassade till det rådande ränteläget och, framför allt i tider med högt allmänt ränteläge, framstår som alltför låga. Det har vidare ansetts omotiverat att ha olika räntefot beroende på

om förfallodagen är bestämd eller inte och att borgenären i det senare fallet skall behöva inleda process för att ränta skall börja utgå. Slutligen har rättsläget på flera viktiga punkter ansetts oklart och i behov av klaggörande lagregler.

Utredningen föreslår att de allmänna bestämmelserna i 9 kap 10 § handelsbalken och 6 § första stycket skuldebrevslagen ersätts av en särskild lag, räntelagen, som skall vara generellt tillämplig på penningfordran inom förmögenhetsrättens område såvitt inte annat är avtalat eller särskilt föreskrivet i annan lagstiftning. Räntelagen är alltså av dispositiv karaktär. Lagen behandlar huvudsakligen frågan om ränta sedan gäldenären försuttit betalningstiden, dvs från vilken tidpunkt och efter vilken räntefot dröjsmålsränta utgår. Någon allmän regel om ränta på fordran som inte är förfallen finns däremot inte upptagen i lagen. Här förutsätts den gamla regeln i 9 kap 10 § första punkten handelsbalken, som berördes inledningsvis, i princip alltjämt gälla. Detta sägs visserligen inte uttryckligen i lagen men i viss mån framgår det motsättningsvis av den inledande bestämmelsens lydelse. Inte ens hittills har det emellertid varit helt uteslutet att ränta före förfallodagen i vissa situationer kan utgå även utan stöd i avtal eller särskild lagföreskrift. För ett särskilt fall tar utredningen upp frågan och föreslår en uttrycklig regel i förslaget 4 § nämligen situationen då redan erlagd betalning går åter på grund av att avtal hävs till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott eller då återgång av betalning eljest sker av liknande anledning. Eftersom ränta i sådant fall skall beräknas redan från den dag betalningen ursprungligen erlades och alltså för tid innan fordran att få medlen tillbaka förfallit, bör inte denna ränta helt jämföras med dröjsmålsränta. Utredningen använder istället om detta slags ränta benämningen avkastningsränta och föreslår för denna ränta en lägre räntefot än för dröjsmålsräntan. Den i lagen särskilt upptagna bestämmelsen i 4 § för återgångsfallet reglerar en ganska speciell situation. Sin egentliga betydelse får emellertid bestämmelsen genom att den via regeln i 5 § andra stycket, om för detta fall tillämplig räntefot, gör det möjligt att i särskilda räntebestämmelser på andra håll i lagstiftningen hänvisa till räntelagen, inte bara beträffande dröjsmålsränta utan även när fråga är om avkastningsränta. Såsom framgår av 7 kap. i betänkandet föreslår utredningen för ett flertal av de räntebestämmelser som f n finns i speciallagstiftningen att ränta före förfallodagen skall utgå som avkastningsränta. Så är exempelvis fallet beträffande den ekonomiskt viktiga räntan på expropriationsersättning när förhandstillträde skett. Sedan förfallodagen inträtt kan avkastningsränta gå över till dröjsmålsränta enligt de regler som gäller för beräkning av sådan ränta.

Räntelagens bestämmelser handlar alltså i första hand om dröjsmålsränta. Till en början preciseras i två bestämmelser, 2 och 3 §§, från vilken tidpunkt dröjsmålsränta börjar utgå. Liksom hittills görs därvid en skillnad mellan fordringar med bestämd förfallodag och fordringar där förfallotiden lämnats obestämd. Är förfallodagen bestämd i förväg börjar räntan på samma sätt som f n att utgå omedelbart från denna dag (2 § första stycket). I annat fall utgår räntan, inte såsom nu först från

stämningdagen, utan efter trettio dagar från den dag borgenären avsänt räkning eller på annat sätt framställt krav på betalning (3 § första stycket). Kravet kan ske på vilket sätt som helst, muntligen eller skriftligen, men det skall avse ett bestämt belopp och ange att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta. En betydelsefull nyhet är alltså att redan krav utom rätta får verkan att ränta börjar utgå. I en särskild föreskrift (3 § tredje stycket) erinras dock om att liksom hittills ränta i vart fall utgår från dagen för delgivning av stämning.

Huvudreglerna i 2 och 3 §§ kompletteras av mera preciserade bestämmelser ifråga om vissa typer av fordringar, nämligen redovisningsfordran respektive fordran som avser skadestånd eller annan sådan ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning. Ränta på fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa för medel som han mottagit av huvudmannen eller tredje man, utgår sålunda, liksom enligt den hittills tillämpade huvudregeln, från dagen för redovisningen. Om inte redovisningen avges i rätt tid skall vidare enligt förslaget ränta utgå från den dag redovisning hade bort ske (2 § andra stycket). Bestämmelsen kan sägas innebära en närmare precisering av principen om ränta på fordran med bestämd förfallodag.

Föreskriften för fordran på skadestånd och liknande, exempelvis försäkringsersättning, innebär däremot att en specialbestämmelse ges för visst slags fordran vars förfallodag som regel är obestämd. Trettiodagarsfristen för att ränta skall börja utgå räknas i detta fall inte bara från den dag krav framställdes. Det fordras dessutom för att fristen skall börja löpa att den skadeståndsberättigade etc (borgenären) förebragt den utredning som det ankommer på honom att tillhandahålla. Å andra sidan behöver borgenärens krav inte ange ett bestämt belopp och inte heller innehålla någon erinran om att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta (3 § andra stycket).

Räntefotens höjd anges i förslagets 5 §. Första stycket handlar om dröjsmålsränta enligt 2 eller 3 § och andra stycket om avkastningsränta enligt 4 §. I båda fallen är räntan såtillvida rörlig att den är satt i relation till det av riksbanken fastställda diskontot. Räntefoten för dröjsmålsränta motsvarar diskontot med ett tillägg av fyra procentenheter. För avkastningsränta är tillägget två procentenheter. Sistnämnda ränta är, till skillnad mot dröjsmålsräntan, rörlig även sedan den börjat utgå, så att ändringar i diskontot under den tid räntan beräknas påverkar räntefoten. Dröjsmålsränta är däremot en fast ränta och det diskonto som gällde vid den tidpunkt räntan började utgå blir därför bestämmande för räntefotens höjd under hela den tid ränta beräknas.

Vad som sagts nu angående räntefotens höjd avser fordringar som inte tidigare varit räntebärande. Löper däremot fordran enligt skuldebrev eller på grund av avtal med ränta när den förfaller till betalning blir den tidigare utgående räntan avgörande även för dröjsmålsräntans höjd. Försittes betalningstiden för sådan fordran fortsätter alltså ränta att utgå efter samma räntefot som gällde vid förfallodagen. Detta gäller emellertid fullt ut endast om den avtalade räntan är högre än den i räntelagen föreskrivna dröjsmålsräntan. Vid dröjsmål är borgenären m a o alltid

tillförsäkrad ränta efter lägst den i 5 § första stycket räntelagen angivna räntefoten. För att förhöjning till den i lagen angivna nivån skall ske beträffande fordran vars förfallodag inte är bestämd i förväg förutsätts dock att borgenären iakttagit föreskrifterna i 3 §, dvs framställt krav och erinrat om ränteförpliktelsen samt att betalning inte skett inom trettiodagarsfristen. Den föreslagna bestämmelsen innebär en inte oväsentlig modifikation av den nuvarande föreskriften i 6 § andra stycket skuldebrevslagen. Den har upptagits i 6 § förslaget till räntelag.

Förslaget innebär att borgenärens ersättning för ränteförlust skall utgå efter schematiserade regler och att hänsyn till hans individuella förlust av ränta inte skall tas. Vid bestämmande av skadestånd kan emellertid ibland förhållandena vara sådana att skälig hänsyn bör tas till förlust av ränta som uppkommit även under tid innan ränta utgår enligt räntelagen. En möjlighet att inom ramen för skadeståndsberäkningen beakta sådan ränteförlust har öppnats genom ett förslaget tillägg, 7 § i 5 kap., till skadeståndslagen (1972:207). I 7 § räntelagen erinras om förekomsten av denna bestämmelse i skadeståndslagen.

Utredningen föreslår att lagen skall träda i kraft den 1 januari 1975 och att 9 kap 10 § handelsbalken då skall upphöra att gälla. Om en fordran vid räntelagens ikraftträdande redan löper med ränta — vare sig det är dröjsmålsränta eller annan ränta — föreslås dock att den nya lagen inte skall tillämpas på denna fordran.

I anslutning till förslaget till räntelag föreslår utredningen ändringar i åtskilliga räntebestämmelser i lagar på det förmögenhetsrättsliga området. En strävan har varit att åstadkomma större enhetlighet, så att de skilda bestämmelserna så långt förhållandena medger anpassas till räntelagens system. Av 7 kap. i betänkandet framgår vilka lagbestämmelser som föranlett utredningens ändringsförslag. I ett fall, beträffande 24 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal, föreslås en ändring som blott indirekt berör ränteberäkningen. De i detta lagrum föreskrivna fristerna, en månad respektive fjorton dagar, innan försäkringsersättning förfaller till betalning föreslås ändrade till i båda fallen trettio dagar. Avsikten är att föreskriften skall korrespondera bättre med 3 § andra stycket förslaget till räntelag.

Beträffande ett ytterligare antal återfunna räntebestämmelser har utredningen gjort vissa överväganden, men av skilda anledningar inte funnit skäl att i betänkandet lägga fram något förslag till ny lagtext. Vilka dessa bestämmelser är och skälen till den gjorda begränsningen redovisas i 8 kap. av betänkandet.

Den nu gällande lagstiftningen företer en splittrad bild med avseende på förekomsten av räntebestämmelser. Det synes ofta ha varit tillfälligheter som avgjort om räntefrågor blivit föremål för särskild reglering vid tillkomsten av en lag. Utredningen har emellertid vid genomgången av lagstiftningen tagit upp räntefrågorna endast i den mån bestämmelser därom redan funnits. En genomgång, som skulle syfta till vidare överväganden och eventuella förslag till nya räntebestämmelser där sådana tidigare inte funnits, har utredningen inte ansett omfattas av det uppdrag den erhållit.

Interest on Debts

A Summary of the Report

The present Swedish rules on interest on debts refer primarily to loans of money and are found in ch. 9, § 10, of the Book on Trade (*Handelsbalk*) of the Code of 1734. They prescribe that before a debt falls due no interest is payable (unless there is an agreement to the contrary). On the other hand, if there is a delay in payment, interest may be payable according to the same provision. A difference is then drawn between two cases. If the date of payment is fixed, interest at the rate of six per cent is payable from that day. If the date is not fixed, interest at the rate of five per cent is payable from the date of the service of the writ. In the latter case it is therefore impossible to make interest payable without suing the debtor.

These rules have for long been applied to all kinds of debts, e.g. to claims for damages in contract or in tort. A number of statutes contain explicit references to the rules mentioned, but even without such a reference it is clear that they apply to debts in general.

The rules have been criticized on several counts. One is that the rate of interest is insufficient at present. Another is that it should not be necessary for a creditor to sue the debtor in order to acquire a right to interest when the date of payment is not fixed. A third count is that it is often difficult to decide whether the date of payment is to be considered fixed or not.

The statute now proposed will replace the old provision by a number of rules based on the same general principle but considerably modernized. The distinction between debts for which the date of payment is fixed and others is retained, but on some points the distinction is clarified. When the date is fixed in advance, interest shall as before be payable from that date (§ 2, subsection 1). When it is not fixed, interest is to be payable after thirty days have elapsed from the day when the creditor claimed payment from the debtor and also stated that the claim included interest (§ 3, subsection 1). The main reason for the latter part of the rule is that it should be clear to the debtor that the claim is one that carries the obligation to pay interest and is not merely an expression of the wish or the expectation to be paid. The period of thirty days is intended to give the debtor sufficient time for payment without

incurring any obligation to pay interest. The period conforms to business practice; it is usual in Sweden that no obligation to pay interest ensues if a bill for the price of goods is paid within that time. With regard to claims for damages, for which the date of payment is not fixed in advance, a different rule is to apply. For such claims the period of thirty days is to run from the day when the creditor has both claimed payment and presented the information which he must provide in order to enable the defendant to deal with the claim (§ 3, subsection 2). The amount of information necessary for dealing with the claim must be judged on the circumstances. Furthermore, interest will always be payable from the date when the debtor is sued for payment, even if he has not had a period of thirty days at his disposal (§ 3, subsection 3). Regardless of which of the three rules applies, the right to interest presupposes that the debt is due. Damages for future loss — e.g. for permanent disability — will for instance often fall due at a date later than that of the claim.

The rate of interest for delayed payment is to be the same in all cases. It is to be linked to the official rate of discount of the Swedish Riksbank. The proposed rule is that it should be determined by the rate of discount applying on the day when the interest became payable, increased by four per cent (§ 5, subsection 1).

The proposed statute also contains some rules regarding interest on debts not yet due. The main principle will still be that no interest is payable before a debt falls due, unless there is an agreement. But for some cases, where it is impractical to presuppose an agreement, interest will be payable according to law. An important example is the rule for expropriation. According to Swedish law, the expropriator will often take over the property expropriated before the amount of compensation is determined, and in such a case he has to pay interest as from the day when he took over. The rule regarding expropriation is at present found in the special statute on this topic, but it is proposed that in future this statute shall contain a reference to the statute on interest. When according to the proposed new rule interest is payable before a debt is due, the rate of interest is to be lower than the rate for delayed payment. It is proposed that the rate is to be determined by the current official rate of discount of the Riksbank, increased by two per cent (§ 5, subsection 2).¹

As appeared earlier, interest on damages will in general only be payable from a fairly late date (§ 3, subsection 2; cf. *supra*). As to loss of interest sustained before this date, it is proposed to give the courts discretionary power to take such loss into account when assessing damages. A provision to this effect is to be introduced into the Tort Liability Act of 1972.

The proposal also contains some other rules of minor interest. A number of changes in various statutes are proposed, in order to make their rules concerning interest conform to the system of the special statute. As with the example of expropriation just mentioned, there are to be references to the statute on interest.

¹ It may be noted that the rate of interest for delayed payment is proposed to remain fixed for the whole time until payment is made, while the rate of interest for the time before delay is to change with fluctuations in the official rate of discount. The reason for this difference lies in the character of the two types of interest. Interest for delayed payment occurs for a great number of transactions but will normally be payable only for a short time. The other type of interest will be rather rare, since it presupposes special legislation, but the interest may be payable for a considerable time.

Lagförslag

1. Förslag till Räntelag

Härigenom förordnas som följer.

1 §

Denna lag är tillämplig på penningfordran inom förmögenhetsrättens område. Ränta på sådan fordran utgår enligt vad nedan stadgas såvitt ej annat är avtalat eller särskilt föreskrivet.

2 §

Försittes betalningstiden för fordran vars förfallodag är bestämd i förväg utgår ränta från denna dag.

På fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa för medel, som han mottagit av huvudmannen eller tredje man, utgår ränta från dagen för redovisningen, eller, om denna ej avges i rätt tid, från den dag redovisning bort ske.

3 §

I annat fall än i 2 § säges utgå ränta på förfallen fordran för vilken betalningstiden försittes efter trettio dagar från den dag borgenären avsänt räkning eller eljest framställt krav på betalning av bestämt belopp med angivande av att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta. Gäldenären är dock ej skyldig att erlagga ränta för tid innan räkningen kommit honom tillhanda eller han eljest fått del av kravet.

Avser fordran skadestånd eller annan sådan ersättning som ej kan fastställas utan särskild utredning, utgår ränta på förfallet belopp efter trettio dagar från den dag borgenären framställt krav på ersättning samt förebragt utredning som ankommer på honom.

Oavsett vad som föreskrives i första och andra styckena utgår ränta på förfallen fordran i vart fall från dagen för delgivning av ansökning om lagsökning eller betalningsföreläggande eller av stämning i mål om utgivande av betalning.

4 §

Återgår betalning på grund av att avtal häves till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott, eller på liknande grund, utgår ränta för tiden från den dag betalningen erlades till den dag återbetalning sker eller ränta börjar utgå enligt 2 eller 3 §.

5 §

Ränta enligt 2 eller 3 § beräknas för år enligt en räntefot som motsvarar det av riksbanken fastställda diskonto som gällde den dag räntan började utgå med ett tillägg av fyra procentenheter.

Ränta enligt 4 § beräknas för år enligt en räntefot som motsvarar det vid varje tid gällande diskontot med ett tillägg av två procentenheter.

6 §

Löper fordran enligt skuldebrev eller på grund av avtal med ränta när den förfaller till betalning, och försittes betalningstiden, fortsätter ränta att utgå efter samma räntefot som gällde vid förfallodagen. Är denna räntefot lägre än den som anges i 5 § första stycket höjes dock räntefoten till den där angivna, i fall som i 3 § säges dock först sedan ränta skall utgå enligt vad där föreskrives.

7 §

Om bestämmande av ersättning för förlust av ränta vid person- och sakskada samt ren förmögenhetsskada föreskrives i skadeståndslagen (1972:207).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975 då 9 kap. 10 § handelsbalken upphör att gälla. Den nya lagen skall dock icke tillämpas på fordran på vilken ränta utgår vid ikraftträdandet.

2. Förslag till Lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)

Härigenom förordnas, att i 5 kap. skadeståndslagen (1972:207) skall införas en ny paragraf, 7 §, med nedan angivna lydelse.

5 kap.

7 §

Vid bestämmande av skadestånd enligt denna lag skall skälig hänsyn tagas till förlust av ränta som uppkommit under tid innan ränta utgår enligt räntelagen (1974:).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

3. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom

Härigenom förordnas, att 38 § lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

I fråga om köparens skyldighet att gälda ränta skola de i 9 kap. 10 § handelsbalken stadgade grunder äga tillämpning; dock att vid handelsköp, där ej viss tid för köpeskillingens gäldande är utsatt, ränta efter sex för hundra om året skall utgå från den tid godset avlämnades eller, i händelse dess avlämnande blivit av köparen fördröjt, från det dröjsmålet inträdde.

(Föreslagen lydelse)

Om ränta å köpeskillingen gäller vad i räntelagen (1974:) stadgas.

Äger säljaren kräva betalning mot att gods eller dokument hållas köparen tillhanda utgår dock, även om förfallodagen inte är bestämd i förväg, ränta enligt 5 § första stycket räntelagen från den dag säljaren framställer sådant krav samt, till följd av att betalningen därvid ej erlägges, innehåller gods eller dokument.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

4. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev

Härigenom förordnas, att 6 § lagen (1936:81) om skuldebrev skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Är i skuldebrev ränta utfäst, skall den, där betalningstiden för-sittes, utgå efter enahanda grund som före förfallodagen.

Är ränta ej utfäst gälla i fråga om skyldighet att den giva vad i 9 kap. 10 § handelsbalken sägs.

(Föreslagen lydelse)

Om ränta å skuldebrev gäller vad i räntelagen (1974:) stad-gas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

5. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal

Härigenom förordnas, att 24 § lagen (1927:77) om försäkringsavtal skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Är ej tid utsatt för fullgörande av försäkringsgivarens betalningsskyldighet i anledning av inträffat försäkringsfall, skall den fullgöras *en månad* efter det meddelande om försäkringsfallet kommit honom till handa; dock må betalning, i den mån den är beroende av utredning som i 22 § sägs, icke krävas förrän *fjorton* dagar förflutit efter det sådan utredning förbragts.

(Föreslagen lydelse)

Är ej tid utsatt för fullgörande av försäkringsgivarens betalningsskyldighet i anledning av inträffat försäkringsfall, skall den fullgöras *trettio dagar* efter det meddelande om försäkringsfallet kommit honom tillhanda; dock må betalning, i den mån den är beroende av utredning som i 22 § sägs, icke krävas förrän *trettio* dagar förflutit efter det sådan utredning förbragts.

Förbehåll, varigenom — — — — — åberopas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

6. Förslag till Lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom förordnas, att 22 kap. 5 § och 25 kap. 7 § ärvdabalken skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

22 kap.

5 §

Å legat, som avser visst penningbelopp, äger testamentstagaren, såvitt ej annat framgår av testamentet, tillgodonjuta ränta *efter fem för hundra om året*, sedan fyra månader förflutit från testators död.

Å legat, som avser visst penningbelopp, äger testamentstagaren, såvitt ej annat framgår av testamentet, tillgodonjuta ränta, sedan fyra månader förflutit från testators död. *Räntan beräknas för tid fram till dess legatet enligt 1 § i detta kapitel skall utgivas enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:), samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.*

25 kap.

7 §

Finnes den dödförklarade — — — — — kvarlåtenskapen.

Har egendom — — — — — egendomen.

Då egendom återbäres, skall ock *gäldas ränta eller avkomst för* tiden efter det innehavaren vann kunskap, att annan ägde bättre rätt till egendomen, eller stämning blev honom delgiven. Har han för

Då egendom återbäres, skall ock *utgivas avkastning som fallit under* tiden efter det innehavaren vann kunskap, att annan ägde bättre rätt till egendomen, eller stämning blev honom delgiven.

egendomen haft nödig kostnad, skall den ersättas; nyttig kostnad skall ock ersättas, där den ej var gjord å tid som nyss sagts.

Har han för egendomen haft nödig kostnad, skall den ersättas; nyttig kostnad skall ock ersättas, där den ej var gjord å tid som nyss sagts. *Utgöres egendomen av penningbelopp skall å detta gäldas ränta enligt 5 § första stycket räntelagen (1974:) från den dag innehavaren vann kunskap att annan ägde bättre rätt till beloppet, eller stämning blev honom delgiven.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

7. Förslag till Lag om ändring i jordabalken

Härigenom förordnas, att 4 kap. 25 §, 12 kap. 53 och 60 §§ samt 13 kap. 19 § jordabalken skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 kap.

25 §

I fråga om säljarens rätt till ränta på köpeskillingen äger *de* i 9 kap. 10 § handelsbalken angivna grunderna tillämpning.

I fråga om säljarens rätt till ränta på köpeskillingen äger *vad* i räntelagen (1974:) föreskrives tillämpning.

Om köpet — — — — — skada.

12 kap.

53 §

Skall hyresgäst — — — — — nämnda dag.

På överskjutande belopp skall hyresgästen betala *sex procent* ränta som om beloppet förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran.

På överskjutande belopp skall hyresgästen betala ränta som om beloppet förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran. *Räntan beräknas därvid för tid innan beslutet eller domen vunnit laga kraft enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:), samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.*

I beslutet — — — — — till det.

60 §

I mål om ersättning — — — — — bestämmas.

Första stycket — — — — — laga kraft.

Beslut — — — — — ej föras.

Har hyresgästen uppburit förskott som överstiger den slutligt bestämda ersättningen, är han skyldig att till hyresvärden betala tillbaka det överskjutande beloppet jämte *sex procent* ränta från dagen för beloppets mottagande.

Har hyresgästen uppburit förskott som överstiger den slutligt bestämda ersättningen, är han skyldig att till hyresvärden betala tillbaka det överskjutande beloppet jämte ränta *beräknad* från dagen för beloppets mottagande *till dess ersättningen slutligt bestäms enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)*, samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.

13 kap.

19 §

När den — — — — — medgivande.

Har tomträtten frånträtts på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen men är lösesumman då ännu icke nedsatt, är fastighetsägaren skyldig att betala ränta till tomträttshavaren *efter sex procent om året* från nämnda dag.

Har tomträtten frånträtts på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen men är lösesumman då ännu icke nedsatt, är fastighetsägaren skyldig att betala ränta till tomträttshavaren *enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)* från nämnda dag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

8. Förslag till Lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)

Härigenom förordnas, att 6 kap. 16 § expropriationslagen (1972:719) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

I den mån expropriationsersättning betalas efter utgången av den i 7 § första stycket föreskrivna tremånadersfristen eller, om fastigheten dessförinnan helt eller delvis har tillträtts eller övergått på den exproprierande enligt 10 §, efter tidpunkten härför, skall den exproprierande utge sex procent årlig ränta på ersättningen, i förra fallet från fristens utgång och i senare fallet från den dag då tillträdet eller övergången skedde.

Expropriation fullbordas utan hinder av att ränta enligt första stycket ej betalas.

(Föreslagen lydelse)

I den mån expropriationsersättning betalas efter utgången av i 7 § första eller andra stycket föreskriven frist skall den exproprierande utge ränta på ersättningen från fristens utgång enligt 5 § första stycket räntelagen (1974:).

Har fastigheten dessförinnan helt eller delvis tillträtts eller övergått på den exproprierande enligt 10 §, skall denne, från den dag tillträdet eller övergången skedde till dess betalning sker eller ränta börjar utgå enligt första stycket i denna paragraf, utge ränta på ersättningen enligt 5 § andra stycket räntelagen.

Expropriation fullbordas utan hinder av att ränta enligt första eller andra stycket ej betalas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

9. Förslag till

Lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)

Härigenom förordnas, att 32 § anläggningslagen skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Ersättning enligt 13 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vann laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist *eller, om tillträde har skett dessförinnan, efter tillträdet*, skall dessutom utges *sex procent* årlig ränta på ersättningen, *i det förre fallet från fristens utgång och i det senare fallet från den dag då tillträdet skedde*.

(Föreslagen lydelse)

Ersättning enligt 13 § skall erläggas inom tre månader efter det att ersättningsbeslutet vann laga kraft. I den mån ersättningen betalas efter utgången av denna frist skall dessutom utges ränta på ersättningen från fristens utgång *enligt 5 § första stycket räntelagen (1974:)*.

Har tillträde skett före den i första stycket angivna fristens utgång skall även utges ränta enligt 5 § andra stycket räntelagen från den dag tillträdet skedde till dess betalning sker eller ränta börjar utgå enligt första stycket i denna paragraf.

I fråga om — — — — — tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

10. Förslag till Lag om ändring i väglagen (1971:948)

Härigenom förordnas, att 55 § väglagen (1971:948) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Har väghållare — — — — — anspråk.

Vid ersättnings — — — — — delar.

På ersättningen utgår *sex procent årlig ränta* från den dag då marken togs i anspråk.

På ersättningen utgår ränta *beräknad* från den dag då marken togs i anspråk *till den dag då betalning skall ske enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)*, samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

11. Förslag till Lag om ändring i förköpslagen (1967:868)

Härigenom förordnas, att 13 § förköpslagen (1967:868) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

När förköpet fullbordats, skall kommunen ersätta köparen för vad denne enligt åtagande i köpeavtalet fullgjort före fullbordandet och för nödvändig kostnad i samband med köpet. På belopp som kommunen på grund härav har att utge skall kommunen betala *sex procent* ränta. Kommunen skall dessutom ersätta köparen för nödvändig kostnad som nedlagts på egendomen utöver vad som skäligen motsvarar värdet av den avkastning som köparen erhållit.

(Föreslagen lydelse)

När förköpet fullbordats, skall kommunen ersätta köparen för vad denne enligt åtagande i köpeavtalet fullgjort före fullbordandet och för nödvändig kostnad i samband med köpet. På belopp som kommunen på grund härav har att utge skall kommunen betala ränta *beräknad från den dag köparen utgav beloppet till dess förköpet fullbordats enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:), samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.* Kommunen skall dessutom ersätta köparen för nödvändig kostnad som nedlagts på egendomen utöver vad som skäligen motsvarar värdet av den avkastning som köparen erhållit.

Har köparen — — — — — anses skäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

12. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom.

Härigenom förordnas, att 43 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

När ny auktion hålles sedan inrop blivit ogiltigt enligt 41 § tredje stycket skall handpenning tagas i anspråk i den mån det behövs för att sammanlagt samma belopp skall uppnås som vid den förra auktionen jämte *sex procents årlig* ränta därå från tillträdesdagen till och med den nya tillträdesdagen och för att även kostnaden för den nya auktionen skall täckas. Detta gäller även om fastigheten säljes med förbehåll för rättighet som ej förbehållits vid den förra auktionen eller ändrade förhållanden inträtt. Vad som ej behöver tagas i anspråk skall återlämnas, när den nye inroparen fullgjort sin betalningsskyldighet. Blir fastigheten ej såld vid den nya auktionen är hela handpenningen förverkad.

(Föreslagen lydelse)

När ny auktion hålles sedan inrop blivit ogiltigt enligt 41 § tredje stycket skall handpenning tagas i anspråk i den mån det behövs för att sammanlagt samma belopp skall uppnås som vid den förra auktionen jämte ränta därå, *beräknad* från tillträdesdagen till och med den nya tillträdesdagen *enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)*, och för att även kostnaden för den nya auktionen skall täckas. Detta gäller även om fastigheten säljes med förbehåll för rättighet som ej förbehållits vid den förra auktionen eller ändrade förhållanden inträtt. Vad som ej behöver tagas i anspråk skall återlämnas, när den nye inroparen fullgjort sin betalningsskyldighet. Blir fastigheten ej såld vid den nya auktionen är hela handpenningen förverkad.

Hålles ej ny auktion — — — — — återlämnas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

13. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg

Härigenom förordnas, att 23 § lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

När ny auktion hålles sedan inrop blivit ogiltigt enligt 21 § andra stycket, skall handpenningen tagas i anspråk i den mån det behövs för att sammanlagt samma belopp skall uppnås som vid den förra auktionen jämte *sex procents årlig ränta* därå från utsatt dag för köpeskillings fördelning till och med den nya dagen för sådan fördelning och för att även kostnaden för den nya auktionen skall täckas. Detta gäller även om ändrade förhållanden inträtt. Vad som ej behöver tagas i anspråk skall återlämnas, när den nye inroparen fullgjort sin betalningsskyldighet. Blir egendomen ej såld vid den nya auktionen, är hela handpenningen förverkad.

(Föreslagen lydelse)

När ny auktion hålles sedan inrop blivit ogiltigt enligt 21 § andra stycket, skall handpenningen tagas i anspråk i den mån det behövs för att sammanlagt samma belopp skall uppnås som vid den förra auktionen jämte ränta därå, *beräknad* från utsatt dag för köpeskillings fördelning till och med den nya dagen för sådan fördelning enligt 5 § andra stycket *räntelagen* (1974:), och för att även kostnaden för den nya auktionen skall täckas. Detta gäller även om ändrade förhållanden inträtt. Vad som ej behöver tagas i anspråk skall återlämnas, när den nye inroparen fullgjort sin betalningsskyldighet. Blir egendomen ej såld vid den nya auktionen, är hela handpenningen förverkad.

Hålles ej — — — — — återlämnas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

14. Förslag till

Lag om ändring i konkurslagen (1921:225)

Härigenom förordnas, att 58, 138 och 141 §§ konkurslagen (1921:225) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

58 §

Penningar — — — — — medgives.

Försummar förvaltaren att inom ovan föreskrivna tid insätta influtna medel, vare han skyldig att å belopp, som obehörigen innehållits, erlägga ränta *efter åtta för hundra om året.*

Försummar förvaltaren att inom ovan föreskrivna tid insätta influtna medel, vare han skyldig att å belopp som obehörigen innehållits, erlägga ränta *enligt 5 § första stycket räntelagen (1974:)*.

Så länge konkursen — — — — — gäldenären.

Även efter konkursens — — — — — konkursdomaren.

138 §

För fordringar som ej utgå med förmånsrätt, skall, om ränta är utfäst eller eljest lagligen äger rum, ränteberäkning emellan borgenärerna inbördes upphöra från den dag, då beslutet om egendomsavtråde meddelades; dock skall ränta beräknas till den dag, från vilken tiden för klander mot utdelningsförslag, vari sådan fordran upptagits, är att räkna, där boet förslår till gäldande av mer än kapitalbeloppet av alla bevaka-

För fordringar som ej utgå med förmånsrätt, skall, om ränta är utfäst eller eljest lagligen äger rum, ränteberäkning emellan borgenärerna inbördes upphöra från den dag, då beslutet om egendomsavtråde meddelades; dock skall ränta beräknas till den dag, från vilken tiden för klander mot utdelningsförslag, vari sådan fordran upptagits, är att räkna, där boet förslår till gäldande av mer än kapitalbeloppet av alla bevaka-

de fordringar utom sådana som avses i 19 § förmånsrättslagen (1970:979), och skall i sådant fall å fordran, för vilken ränta ej är utfäst eller eljest lagligen äger rum, ränta beräknas *efter fem för hundra om året* från den dag, då nämnda beslut meddelades, till den dag, från vilken klandertid såsom nyss är sagt skall räknas.

Å fordran som utgår med för-
månsrätt, skall, om ränta är utfäst
eller eljest lagligen äger rum, be-
räknas ränta till den dag, från
vilken tiden för klander mot ut-
delningsförslag, vari fordringen
upptagits, är att räkna, där borge-
nären ej enligt 143 § dessförinnan
uppburit betalning. Löper fordran,
varom nu är fråga, ej med
ränta varde ändock ränta *efter
fem för hundra om året* därå be-
räknad från den dag, då beslutet
om egendomsavträde meddelades.

de fordringar utom sådana som avses i 19 § förmånsrättslagen (1970:979), och skall i sådant fall å fordran, för vilken ränta ej är utfäst eller eljest lagligen äger rum, ränta beräknas *enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)* från den dag, då nämnda beslut meddelades, till den dag, från vilken klandertid såsom nyss är sagt skall räknas.

Å fordran som utgår med för-
månsrätt, skall, om ränta är utfäst
eller eljest lagligen äger rum, be-
räknas ränta till den dag, från
vilken tiden för klander mot ut-
delningsförslag, vari fordringen
upptagits, är att räkna, där borge-
nären ej enligt 143 § dessförinnan
uppburit betalning. Löper fordran,
varom nu är fråga, ej med
ränta varde ändock ränta *enligt
5 § andra stycket räntelagen
(1974:)* därå beräknad från
den dag, då beslutet om egen-
domsavträde meddelades.

Utgår fordran — — — — — betalningsdagen.

141 §

Borgenär — — — — — beslut avgjort.

År fordran — — — — — mot bevakningen.

Finnes borgenär, som lyft ut-
delning, skyldig att till konkurs-
boet återbära vad han uppburit,
skall han gälda ränta därå *efter sex
för hundra om året* från lyftnings-
dagen.

Finnes borgenär, som lyft ut-
delning, skyldig att till konkurs-
boet återbära vad han uppburit,
skall han gälda ränta därå *beräk-
nad från den dag medlen lyftes till
den dag återbäring skall ske enligt
5 § andra stycket räntelagen
(1974:), samt för tid därefter
enligt första stycket i samma para-
graf.*

15. Förslag till Lag om ändring i lagen (1955:416) om sparbanker

Härigenom förordnas, att 20 § lagen (1955:416) om sparbanker skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Har sparbank försatts i konkurs efter ansökan, som gjorts inom ett år från det beslut fattades om återbetalning av garantifond eller om återbäring av grundfond, är beslutet, såvitt det inverkar på borgenärernas rätt, utan verkan; och skall å belopp, som på grund av vad sålunda stadgas skall erläggas till konkursboet, gäldas ränta *efter sex procent om året* från den dag, *då* beloppet utbetaltes av sparbanken.

(Föreslagen lydelse)

Har sparbank försatts i konkurs efter ansökan, som gjorts inom ett år från det beslut fattades om återbetalning av garantifond eller om återbäring av grundfond, är beslutet, såvitt det inverkar på borgenärernas rätt, utan verkan; och skall å belopp, som på grund av vad sålunda stadgas skall erläggas till konkursboet, gäldas ränta *beräknad* från den dag beloppet utbetaltes av sparbanken *till den dag återbäring skall ske enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)*, samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

**16. Förslag till
Lag om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1)**

Härigenom förordnas, att 49 § sjölagen (1891:35 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Till utgifterna för rederiets verksamhet skall varje redare bidra i förhållande till sin andel i fartyget. Underlåter redare att på anfordran betala sitt bidrag till beslutad utgift och lägger huvudredaren eller annan redare ut beloppet, skall den försumlige betala årlig ränta på det förskotterade beloppet *efter det av riksbanken tillämpade diskontot ökat med fyra procent, dock lägst sex procent.*

(Föreslagen lydelse)

Till utgifterna för rederiets verksamhet skall varje redare bidra i förhållande till sin andel i fartyget. Underlåter redare att på anfordran betala sitt bidrag till beslutad utgift och lägger huvudredaren eller annan redare ut beloppet, skall den försumlige betala ränta på det förskotterade beloppet enligt 5 § första stycket räntelagen (1974:).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

17. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag

Härigenom förordnas, att 14 § lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Har bolagsman för bolagets räkning vidkänts nödig eller nyttig utgift, äge han att för därigenom uppkommen fordran njuta ränta *efter fem för hundra* om året från den dag fordringen tillkom.

Försummar bolagsman att göra avtalat tillskott eller att redovisa influtna medel, gälde ränta *efter ty nu är sagt*, från den dag tillskottet eller redovisningen bort ske.

(Föreslagen lydelse)

Har bolagsman för bolagets räkning vidkänts nödig eller nyttig utgift, äge han att för därigenom uppkommen fordran njuta ränta från den dag fordringen tillkom. *För tid intill dess högre ränta börjar utgå till följd av vad i 2 eller 3 § räntelagen (1974:) stadgas, beräknas därvid räntan enligt 5 § andra stycket i nämnda lag.*

Försummar bolagsman att göra avtalat tillskott eller att redovisa influtna medel, gälde ränta *beräknad enligt 5 § första stycket räntelagen*, från den dag tillskottet eller redovisningen bort ske.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

18. Förslag till

Lag om ändring i KF (1968:576) om Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar.

Härigenom förordnas, att 10 § KF (1968:576) om Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Sedan tio — — — — — föranleda (ränteskillnadsersättning).

Kassan får — — — — — utge ränteskillnadsersättning.

Underlåter förening att fullgöra föreskriven inbetalning är föreningen skyldig att betala ränta på det förfallna beloppet *med en halv procent i månaden.*

Underlåter förening att fullgöra föreskriven inbetalning är föreningen skyldig att betala ränta på det förfallna beloppet *enligt vad som föreskrives i räntelagen (1974:).*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

19. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteksföreningar

Härigenom förordnas, att 24 § lagen (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteksföreningar skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

För lån — — — — — bankens reservfond.

Underlåter förening att fullgöra föreskriven inbetalning, är föreningen skyldig att betala ränta på det förfallna beloppet *med en halv procent i månaden.*

Underlåter förening att fullgöra föreskriven inbetalning, är föreningen skyldig att betala ränta på det förfallna beloppet *enligt vad som föreskrives i räntelagen (1974:).*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

20. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag.

Härigenom förordnas, att 3 § lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

Utöver ersättning för erlagda underhållsbidrag utgår ränta *efter sex procent från betalningsdagen*. Kan icke styrkas när underhållsbidragen betalats, beräknas ränta till skäligt belopp.

(Föreslagen lydelse)

Utöver ersättning för erlagda underhållsbidrag utgår ränta *enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:) på varje erlagt belopp från dess betalningsdag*. Kan icke styrkas när underhållsbidragen betalats, beräknas ränta till skäligt belopp.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1975.

1 Inledning

1.1 Utredningens uppdrag

I den lag (1917:189) om expropriation som gällde innan expropriationslagen (1972:719) trädde i kraft föreskrevs i 55 § att ränta på expropriationsersättning skulle beräknas efter 6 % om året. Med hänsyn till det låga allmänna ränteläge som kom att råda under trettio- och fyrtiotalen framstod denna räntefot såsom väl hög. Sedan uppmärksamheten riktats på frågan genom en motion till 1938 års riksdag anhöll riksdagen¹ efter hemställan av andra lagutskottet² om utredning rörande lämpligheten och sättet att bringa den ifrågavarande räntan i bättre överensstämmelse med det allmänna ränteläget. Visst utredningsarbete utfördes därefter inom justitiedepartementet, men frågans lösning kom att dröja.³ Den låga räntan syntes emellertid bli permanent, och i motioner vid 1946 års riksdag togs frågan upp ånyo. Denna gång vidgade utskottet⁴ synfältet och framhöll att även om behovet av en översyn var särskilt framträdande ifråga om ränta vid expropriation, var en översyn påkallad också inom andra rättsområden, eftersom räntesatserna i många fall fastställts under tidsperioder med högre ränteläge än det dåvarande. Utskottets hemställan om översyn av de i lagar och författningar förekommande räntebestämmelserna bifölls av riksdagen.⁵

År 1949 tillkallades en särskild utredningsman (hovrättsrådet Klas Hedström) för att inom justitiedepartementet biträda med den begärda översynen. Utredningsmannen utförde vissa förberedande undersökningar i ämnet, huvudsakligen insamling av ett synnerligen omfattande material angående de olika lagar och författningar i vilka bestämmelser om ränta över huvud kunde återfinnas. Utredningsarbetet, som inte fullbordades, resulterade inte i några förslag till ändringar i gällande bestämmelser. InterPELLERAD om anledningen till att utredningsarbetet lagts ner svarade chefen för justitiedepartementet år 1951⁶ att problemet med de legala räntebestämmelserna visat sig vara både stort och besvärligt. Bestämmelserna, som hade tillkommit under olika tider och sammanhang, var inte bara mycket talrika utan tjänade delvis helt olika ändamål. Det var därför inte säkert att en enhetlig lösning av problemet kunde uppnås. Det var i varje fall tydligt att uppgiften inte kunde slutföras utan betydande kostnader och tidsutdräkt. I det rådande statsfinansiella läget hade därför frågan fått stå tillbaka för andra mera trängande utredningsuppgifter.

¹ Rskr 1938:167.

² 2LU 1938:33.

³ Ytterligare motion i ämnet avslogs av 2LU (1941:2) under hänvisning till att ärendet rörande den år 1938 begärda utredningen alltjämt var beroende av KM:ts prövning.

⁴ 1LU 1946:16.

⁵ Rskr 1946:476.

⁶ AK prot. 1951:9 s 22.

I slutet av 1960 tillkallades sakkunniga för översyn av expropriationslagstiftningen. Eftersom riksdagen ansett behov av ändring i räntelagstiftningen vara särskilt framträdande ifråga om ränta vid expropriation beslöt KM:t 12.5.1961 under hänvisning till den nytillysta utredningen att riksdagens beslut från 1946 inte skulle föranleda någon vidare åtgärd.

Frågan kom emellertid inte att vila någon längre tid. Redan vid 1965 års riksdag väcktes den ånyo genom en motion¹ som remissbehandlades. Nu betonades bl. a. den aspekten att en köpare, på grund av de gällande räntereglernas utformning, genom att underlåta att i tid betala köpeskillingen kunde tilltvinga sig en förmånlig kredit, vilket i sin tur föranledde onödiga rättegångar. Vid frågans behandling i första lagutskottet² påpekades att det under remissbehandlingen hade framhållits vissa förhållanden som kunde tala för en modernisering av gällande bestämmelser i 9:10 HB. Från flera håll hade förordats en rörlig ränta, anknuten till riksbankens diskonto. Den nuvarande ordningen med olika räntesatser beroende på om förfallodag avtalats eller inte hade kritiserats. Vidare hade invändningar riktats mot att ränta i fall då förfallodagen inte var bestämd skulle utgå först från stämningdagen och inte från den tidpunkt då krav framställts. Enligt utskottets mening visade remisskritiken att en översyn av de aktuella bestämmelserna i handelsbalken var påkallad. Samtidigt påpekade utskottet att även åtskilliga andra lagar och författningar innehöll bestämmelser om ränta. Frågan borde bedömas under hänsynstagande också till dessa bestämmelser. Utskottet förordade därför att en sådan mer omfattande översyn kom till stånd. Riksdagen gav Kungl. Maj:t tillkänna vad utskottet hade anfört.³

I anförande till statsrådsprotokollet den 20 november 1968 förklarade sig t. f. chefen för justitiedepartementet dela uppfattningen att reglerna om ränta vid dröjsmål med betalning behövde ses över. Översynen borde företas i nordiskt samarbete. Eftersom det i samråd mellan sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige pågick en översyn av lagstiftningen om köp av lös egendom, därvid bl. a. bestämmelserna om dröjsmålsränta i 38 § köplagen aktualiserades, samt de sakkunniga i Danmark, Norge och Finland fått särskilt uppdrag att behandla också frågor om ränta på andra förmögenhetsrättsliga fordringar, befanns det lämpligt att uppdraget för de svenska sakkunniga⁴ vidgades på motsvarande sätt. Departementschefen anförde vidare:

Översynen bör främst avse de allmänna reglerna om dröjsmålsränta i 9 kap. 10 § handelsbalken samt bestämmelser som hänvisar till nämnda lagrum. De sakkunniga bör därvid förutsättningslöst pröva de ändringsförslag som fördes fram vid 1965 års riksdag. De sakkunniga bör vidare kartlägga övriga bestämmelser om ränta på det förmögenhetsrättsliga området och ta ställning till i vad mån eventuella ändringar i 9 kap. 10 § handelsbalken bör föranleda ändringar i nämnda lagstiftning. Däremot bör exempelvis räntesatserna inom skattelagstiftningen inte behandlas i detta sammanhang.

¹ II:166.

² I LU 1965:25.

³ Rskr 258.

⁴ Numera köplagsutredningen (JU 1963:51). I fråga om de ursprungliga direktiven för de sakkunniga se 1963 års riksdagsberättelse s. 78 samt 1968 års berättelse s. 43.

1.2 Utredningens arbete

Såsom framgått är köplagsutredningens huvuduppgift att delta i det nordiska arbetet med en revision av den allmänna skandinaviska köprätten. Genom tilläggsdirektiv år 1967¹ uppdrogs emellertid åt utredningen att även överväga behovet av särskilda köprättsliga regler till konsumenternas skydd. Sedan det i början av år 1971 beslutats att uppdraget i denna del skulle behandlas med förtur sysslade utredningen därefter huvudsakligen med denna uppgift och avgav den 28 april 1972 delbetänkande med förslag till lag om konsumentköp.² Angående de dåvarande sakkunnigas tidigare arbete samt sedermera köplagsutredningens arbete med förslaget till konsumentköplag hänvisas till detta delbetänkande.³

Efter arbetet med det avgivna betänkandet har utredningen gripit sig an den särskilda uppgiften att utreda utformningen av nya regler om dröjsmålsränta. Anledningen till detta var att arbetet med dessa frågor i Danmark och Norge hade hunnit avancera åtskilligt under den tid utredningen här i Sverige varit sysselsatt med konsumentköplagsbetänkandet. Sålunda hade man i Norge, för att dröjsmålsränteproblemet skulle kunna behandlas snabbare, på hänvändelse från det norska köpslovutvalget, år 1970 överlämnat räntefrågorna till en särskild kommitté, morarenteutvalget. I Danmark föreligger ett betänkande — ”Betänkning om Morarenter, afgivet af justitsministeriets sagkyndige vedrørende Købelovgivningen, betænkning nr 652, 1972” — sedan i juli 1972. I detta betänkande har de danska sakkunniga utarbetat ett förslag till förhållandevis vittgående förändringar av köbelovens § 38 och gældslovslovens § 62, de i Danmark centrala bestämmelserna angående dröjsmålsränta. Hittills har emellertid detta förslag endast föranlett lagstiftning med ändring av de i nyssnämnda båda bestämmelser förefintliga bestämda räntesatserna av fem och sex procent till en årlig ränta som motsvarar det vid varje tid fastställda officiella diskontot med ett tillägg av två procent. Samtidigt företogs viss ändring av den räntebestämmelse som återfinns i den danska försäkringsavtalslagen 24 § 2 st. Justitsministeriet framhöll i propositionen till folketinget att man hade funnit det riktigtast att låta spörsmålet om ytterligare ändringar av reglerna bero i avvidan på kommande överväganden i Norge och Sverige, detta mot bakgrund av önskemålet att bevara största möjliga rättslikhet på förmögenhetsrättens område inom Norden.

Det nordiska samarbetet beträffande räntefrågorna erhöll en upptakt i och med att de nordiska köplagssakkunniga träffades i Stockholm i december 1970 för att i anslutning till det allmänna köplagsarbetet dryfta bl. a. räntebestämmelsen i 38 § köplagen. I detta möte deltog även det norska morarenteutvalgets sekreterare. Nya samnordiska överläggningar, denna gång uteslutande om räntebestämmelserna, hölls den 24 och 25 februari 1972 i Oslo. Slutligen hölls ett ytterligare nordiskt möte angående dessa frågor i Stockholm under två dagar den 23 och 24 oktober 1972. Eftersom de danska sakkunniga därvid redan hade överlämnat sitt betänkande deltog från dansk sida i stället representanter

¹ 1968 års riksdagsberättelse s. 43.

² SOU 1972:28 Konsumentköplag, delbetänkande av köplagsutredningen.

³ S.23 ff.

för det danska justitsministeriet.

I Finland upphörde den finska köplagskommitténs mandat i och med utgången av juli 1972. Kommitténs förutvarande ledamot och tillika sekreterare förordnades emellertid att därefter följa det fortsatta nordiska arbetet med räntelagstiftningen som observatör och deltog även i Stockholmsmötet i oktober 1972.

Den svenska utredningen har under arbetets gång anordnat "hearings" med företrädare för stat och kommun, näringslivet, försäkringsväsendet och advokatsamfundet.

2 Historik och översikt över gällande rätt

2.1 Bakgrunden till regeln i 9 kap. 10 § handelsbalken

Enligt de religiösa föreställningar som rådde före reformationen stred det mot Guds vilja att ta ränta på pengar eller annat som lånats ut. Denna uppfattning stöddes på flera bibelställen.¹ Följdriktigt innehåller inte de svenska medeltidslagarna några regler om ränta. Det förekom dock redan under denna tid att ränteförbudet kringgicks genom s. k. ränteköp, dvs. till gagnet från borgenärens sida ouppsägbara lån mot ränta utan bestämd räntefot. Efter reformationen kunde räntan betingas mera öppet. Redan i hertig Karls stadga om rättegångssaker den 25 februari 1598 förekommer sålunda i lag bestämmelser om räntemaximum till 6 %, och i en förklaring till vissa såsom appendix till 1608 års landslagsupplaga intagna regler ur den mosaiska rätten uttalas att förbudet mot ocker i själva verket endast avsåg ränta som översteg 5 % om året.

Alltifrån den tidigare hälften av 1600-talet kom alltså räntan att så småningom accepteras av de svenska domstolarna. Inom doktrinen sökte man i anslutning till den justinianska rätten² att teoretiskt motivera det nya synsättet. Rålamb konstaterar att ränta vid försträckning i viss utsträckning kunde komma ifråga utan att långgivaren fördenskuil behövde anses som ockrare. För att begreppen bättre skulle kunna hållas isär hade "the lärde" delat in räntan i tre klasser. Den första klassen, *usurae punitoriae*, som avsåg den ränta som skulle utgå vid gäldenärens försummelse och tredska att betala, var sålunda snarast ett slags skadestånd och en lovlig form av ränta. Detta var likaså fallet med den andra klassens *usurae compensatoriae*, dvs. sådan avtalad ränta som kunde betraktas som skälig och höll sig inom måttans gräns. Det tredje slaget av ränta, *usurae lucratoriae*, var däremot ocker och såsom ett utflöde av girighet och slem vinst förbjudet av såväl andlig som världslig lag.³ Ett sådant förbud återfanns i en författning om ränta nämligen det allmänna plakat angående intressena som förmyndarregeringen utfärdade 1666.⁴ Räntemaximum angavs därvid vara 8 % för avtalad ränta och 6 % om någon bestämd ränta inte hade föreskrivits. Det fanns dock exempel på avsevärt högre ränta. Vexelstadgan 1671 föreskrev sålunda vid "vexelfel" en ränta på 1 % i månaden, förutom eventuellt skadestånd.

I och med reduktionspolitikens genomförande fick statsmakterna ett mera påtagligt ekonomiskt intresse av att hålla räntan nere. Detta

¹ Se t. ex. II Mos. 22:25, III Mos. 25:36, V Mos. 23:19–20 och Lukas 6:35 – "Given lån utan att hoppas på någon gengäld."

² Digesta 22, 1, 32; 22, 1, 35.

³ Rålamb. C., *Observationes juris practicae*, Stockholm 1674, s. 227 ff.

⁴ Se härom Jägerskiöld, S., *Handelsbalkens utländska källor*, Lund 1967, s. 138.

återspeglades i det nya intresseplakat som utfärdades den 16 december 1687. I detta nedsattes de i tidigare plakat angivna räntesatserna till 6 respektive 5 %. Förordningen den 16 oktober 1723 "om varor som utborgas och intresse derpå" förnyade 1687 års plakat, ehuru med vissa ändringar. Om ränta var utfäst utan att räntefot angivits skulle 6 % utgå. Hade ränta överhuvud inte utfästs skulle 5 % om året dömas ut från det gäldenären blev lagligen sökt. Någon motsvarande uppdelning av fall med olika räntesatser gjordes däremot inte i lagkommissionens förslag till handelsbalk 1718. Där föreslogs 6 % skola gälla som högsta ränta såväl när ränteskyldigheten grundades på avtal som när den skulle utgå på grund av gäldenärens dröjsmål. Den tid från vilken räntan skulle börja utgå om förfallodag inte var avtalad var enligt 1718 års förslag den dag svaranden ingått i svaromål, men, om skuldsumman inte var klar, domens dag. Under det fortsatta lagstiftningsarbete som ledde till 1734 års lag återinfördes emellertid en uppdelning av räntesatserna. Denna gång gjordes dock delningen på ett annat sätt. Båda räntesatserna gällde ränta vid dröjsmål och 5 % skulle komma till användning när någon avtalad förfallodag inte fanns. Utgångspunkt för ränteberäkningen skulle i sådana fall vara stämningdagen.

Att stämningdagen kom att bli utgångspunkten för ränteberäkningen stod i samklang med rättsutvecklingen. Tidigare hade visserligare en mer löslig regel tillämpats såtillvida att det varit underkastat domarens gottfinnande från vilken tid gäldenären skulle sägas vara i dröjsmål.¹ Under intryck av de vid denna tid rådande föreställningarna om betydelsen av publicitet och myndighets medverkan för rättigheters uppkomst hade emellertid denna ordning övergivits. "Alltså kan man ther af icke annat slutha än skadeståndz räknande bör löpa ifrån then dagh Creditor sigh uthöfwer Debitoris drögzmåhl inför Domaren beswärar. Ty thet är icke laglig åtalan som medh privat kräfwande skeer uthan thet man drifwer medh laga wittnum och Doom. Och sålunda Debitor icke annars kan sägas wara in mora, eller malitiose drögzmåhl förorsaka."²

Nionde kapitlet handelsbalken i 1734 års lag — "om försträckningar i penningar, eller varor, och ränta därav" — kom sålunda att beträffande dröjsmålsränta bygga på principen 6 % från avtalad förfallodag och 5 % från stämningdagen. Regeln härom upptogs i 8 och 10 §§. Härutöver handlade 5–7 och 9 §§ om ränta. I 6 § stadgades bl. a. förbud att ta mera än 6 % ränta eller ränta på ränta. Regeln om räntemaximum i 6 § modifierades sedermera genom en förordning 1864 och ersattes, tillsammans med 7 §, år 1907 formellt av den år 1901 antagna ockerlagen. Denna upphävdes i sin tur, samtidigt med 9:9 HB, genom 1915 års avtalslag. Redan dessförinnan hade 9:8 HB som alltså handlade om ränta vid borgande av gods, ersatts av 38 § i 1905 års köplag. Eftersom 9:10 HB tidigare hänvisat till 9:8 skedde i samband härmed en från saklig synpunkt ointressant omredigering av 9:10 HB. Sålunda kvarstår endast 9:5 och 10 HB av de ursprungliga räntereglererna i 1734 års lag.

¹ Rålamb a. a. s. 238.

² Rålamb, a. st.; jfr

Jägerskiöld, a. a. s. 135.

2.2 Utvecklingen efter 1734

I lagkommitténs förslag till allmän civillag 1826 föreslogs att stadgandet om ränta vid försträckning skulle ges följande avfattning:¹ "Är försträckning i penningar eller varor given på viss tid och ränta ej utfäst, vare gäldenären ej skyldig den giva. Betalar han ej å föreskriven tid; gälde sedan laga ränta.² Är ej tid nämnd; give ränta från den dag, borgenären sin fordran krävt." Genom detta förslag ville man alltså upphäva den skillnad beträffande räntefoten som 9:10 HB upprätthåller beroende på om förfallodagen är bestämd eller ej. Vidare förutsatte förslaget att räntan vid obestämd förfallodag skulle börja utgå redan från borgenärens krav, sålunda oberoende av om stämning skett.

I lagberedningens förslag till Handelsbalk, Utsökningsbalk m. m. gick man än längre. Nu föreslogs följande lydelse:³ "Skola penningar eller varor betalas å viss tid, och är ränta ej utfäst; vare gäldenären ej skyldig den giva; betalar han ej å tid, då betalning ske bör; gälde sedan laga ränta.⁴ Är ej tid till betalning satt; give gäldenären laga ränta från den dag borgenären sin fordran krävt _ _ _". Som synes har bestämmelsens tillämpningsområde vidgats högst avsevärt. Detta motiverades sålunda: "Med avseende därpå, att tiden, då penningar eller varor skola betalas, ej bestämmas vid försträckningar allena, utan i ganska många fall vid andra avtal och även på flera ställen i själva lagen, har lagförslaget 23 § blivit i nya förslaget 27 § så ändrad, att denna kan tillämpas på alla dylika fall, varigenom man ock kunnat i nya förslaget undvara de flera särskilda bestämmelser, som i lagförslaget förekomma om räntans erläggande då någon viss i lag stadgad betalningstid överskrides."

Som bekant lades varken lagkommitténs eller lagberedningens förslag till grund för någon lagstiftning i ämnet.

Enligt sin ordalydelse avser 9:10 HB lån av penningar. Stadgandet anses emellertid tillämpligt även på andra slag av skuldförhållanden.⁵ Hasselrot ville för sin del gå så långt att han uttalade: "Tvivel förefinnes icke därom, att stadgandet i 9:10 HB, ehuru det enligt positiv lag gäller endast försträckning samt köp och byte, bör analogiskt tillämpas å obligatoriska förhållanden över huvud."⁶ Bomgren varnar dock för att låta bestämmelserna i 9 kap. 10 § handelsbalken "bliva en prokrustesbädd för ränteföreteelser som uppbäres av vitt skilda motiv" och ifrågasätter om exempelvis ränteskyldigheten vid *conductio indebiti*, vid återgång av uppburen förskottsbetalning i samband med hävning eller vid krav som grundas på redovisning, verkligen bör behandlas som en morapåföljd.⁷ Han håller det inte för osannolikt att de föreställningar om laga ränta som tidigare varit rådande påverkat domstolarna ännu under slutet av 1800-talet och därigenom varit traditionsbildande för den följande rättsutvecklingen.⁸

¹ Förslaget till 3:23 HB.

² Härmed avsågs 6 %.

³ Förslaget till 3:27 HB.

⁴ Liksom i lagkommitténs förslag avsågs därmed 6 %.

⁵ Rodhe, Obligationsrätt, Stockholm 1956, s. 574; Wallin, Dröjsmålsränta, Stockholm 1969, s. 11.

⁶ Några spörsmål ang. ocker, vite och ränta samt gäva och saklega, Malmö 1926, s. 60.

⁷ SvJT 1970 s. 472.

⁸ När lagkommitténs förslag till en enhetlig moraränta om 6 % tillbakavisades motiverades detta av justitiestatsministern bl. a. med "att vår lag på andra ställen än i 9 kap. 8 § handelsbalken bestämmer räntan till fem procent, vilket då är laga ränta. (Se t. ex. 5 kap. 11 § jordabalken.)" Se härom Bomgren a. a. s. 473. Jfr även Ekström, F. W., Löftesmans regress, Helsingfors 1907, s. 171 n. 4, där 6 % betecknas som "laga ränta".

2.3 Närmare om regeln i 9 kap. 10 § handelsbalken

2.3.1 Stämningdagen som utgångspunkt för ränteberäkningen

Enligt femprocentsregeln i 9:10 HB skall räntan börja utgå från stämningdagen. Efter en viss tveksamhet i samband med den nya rättegångsbalkens ikraftträdande får numera åter anses fastslaget att därmed avses dagen för stämningens delgivning.¹ När yrkandet har framställts inför rätta utan stämning räknas räntan från den dag sådant yrkande framställdes. Instämmer flera solidariskt betalningsskyldiga i samma mål räknas räntan för var och en från hans delgivningsdag.² Även om räntheyrkandet framställles först under processen skall, om ränta döms ut, denna beräknas från den dag stämningen avseende kapitalbeloppet delgavs motparten. Utvidgas däremot talan till att avse ytterligare kapitalbelopp skall ränta på detta beräknas först från den dag kravet genom stämning eller på motsvarande sätt delgavs motparten.

För att räntan skall börja utgå från stämningdagen förutsättes att fordran kan anses ha varit förfallen vid denna tidpunkt. Skulle förfallodagen undantagsvis anses infalla senare än stämningdagen flyttas den dag ränta börjar utgå fram i motsvarande mån.³ Som exempel må anföras försäkringsbolags regressanspråk beträffande ersättningsbelopp som ännu vid stämningdagen inte utbetalats till den skadelidande, NJA 1946 s. 554. I NJA 1898 s. 250, där säljaren ålades betala tillbaka av köparen genom växel erlagd köpeskilling, beräknades räntan efter 5 % från den efter stämningdagen infallande dag vid vilken köparen infriat växeln. Ett annat exempel är den situation som uppkommer när kärandens anspråk avser ersättning för skada som uppkommer fortlöpande under viss tidsperiod och talan väckes under en pågående sådan period. Praktiska exempel är stilleståndsersättning och ersättning för förlorad arbetsförtjänst. I sådana fall kan ersättningen ofta anses förfallen först i och med utgången av viss tidsperiod. Inträffar denna efter stämningdagen börjar ränteberäkningen först denna senare dag.⁴

2.3.2 Bestämd förfallodag

2.3.2.1 Avtalad förfallodag

9:10 HB utgår från att skyldigheten att erlagga dröjsmålsränta inträder omedelbart i och med att en i förväg bestämd förfallodag är inne. Något krav eller någon erinran om ränteskyldighetens inträde erfordras alltså inte i detta fall utan satsen *dies interpellat pro homine* gäller. Bestämd kan förfallodagen vara på grund av överenskommelse antingen i samband med fordrans uppkomst eller vid senare tillfälle. Däremot anses inte förfallodagen bli bestämd i här avsedd mening genom att borgenären med stöd av exempelvis 5 § skuldebrevslagen eller 12 § köplagen ensidigt anfordrar gäldenären att betala. Gränsdragningen är emellertid känslig eftersom det å andra sidan anses föreligga bestämd förfallodag inte endast då denna är direkt fastställd till viss dag enligt kalendern utan även då den satts i relation till av endera parten företagen uppsägning eller till viss händelse som förväntas inträffa.

¹ Se Rodhe, a. a. s. 574 f. med hänvisningar. Ekelöf, Rättegång, andra häftet, 3 uppl., 1970, s. 95

och Wallin a. a. s. 31.

² Så exempelvis i NJA 1965 s. 124, jfr diskussionen hos Wallin a. st.

³ Rodhe a. a. s. 575 med not 13.

⁴ Även andra fall finns där domstolarna ansett förfallodagen ligga senare än stämningdagen och därför låtit ränteberäkningen börja senare. Se härom Wallin a. a. s. 35 f.

Förfallodagen anses vidare bestämd om betalningstiden anknutits till borgenärens fullgörande av motprestation, förutsatt att viss tid varit bestämd för denna. Är inte ens tiden för motprestationen bestämd jämför situationen med det rena anfordransfallet. Möjligen kan det dock vara tillräckligt att tiden för gäldenärens prestation är satt i relation till borgenärens — t. ex. att köparen skall betala "10 dagar efter leverans". Har borgenären i sådant fall presterat anser nämligen Almén att förfallodagen för gäldenärens prestation skall anses så bestämd att 6 % utgår i och med den angivna fristens utgång.¹ Skall gäldenären erlagga betalning omedelbart i anslutning till borgenärens enligt avtalet tidsbestämda prestation men inte gör detta och borgenären ändå fullgör vad på honom ankommer anses å andra sidan borgenären genom ett slags eftergift i fråga om betalningstiden ha satt sig i den situationen att han får nöja sig med ränta först från stämningdagen.²

Betalningstiden kan också tänkas vara anknuten till en händelse som beräknas inträffa inom viss tidrymd. Skulle i sådant fall händelsen utebli kan den angivna tidrymdens slutdag komma att bilda utgångspunkt för ränteberäkningen. Skall betalning ske under januari månad anses alltså ränta böra utgå som om 31 januari vore den bestämda förfallodagen.³

De alternativ för ränteberäkningen som 9:10 HB tillhandahåller blir förhållandevis lätta att hantera när det gäller olika fall av kreditgivning, dvs. sådana rättsförhållanden som faller inom stadgandets egentliga tillämpningsområde. I dessa fall fastställs förfallotiden så gott som alltid på något av de sätt som återspeglas av distinktionen i 9:10 HB.⁴ Förfallotiden är med andra ord antingen överenskommen till viss dag eller viss dag efter uppsägning eller också skall skulden förfalla vid anfordran. Vid andra penningfordringar än de som grundas på medgiven kredit blir läget ofta mer komplicerat. Tidpunkten för när fordran skall anses förfallen bestämmas då ofta efter andra linjer, t. ex. kan fordran ibland anses förfallen redan i och med att den uppkommer. Såsom förmodas av bl. a. Rodhe⁵ får man därför räkna med att domstolarna, när de i ränthänseende ansett sig nödsakade att hänföra fordringarna till ettdera av de i 9:10 HB angivna alternativen, i realiteten låtit sitt val bestämmas av andra, icke redovisade synpunkter.⁶

2.3.2.2 Lagbestämd förfallodag

Om förfallodagen för viss fordran är bestämd i lag, utan att räntefrågan beaktats, anses ränta, på samma sätt som när avtalad förfallotid föreligger, böra utgå från den lagbestämda dagen.⁷ Exempel på lagregler om förfallotid finns i 8:12 och 12:20 JB, angående arrendeavgift och hyra, samt i 24 § försäkringsavtalslagen ang. försäkringsersättning.⁸ Överliggjetidsersättning förfaller enligt 86 § sjölagen dag för dag.⁹ I 6 kap. 16 § expropriationslagen utsägs direkt att ränta skall utgå efter 6 % från den i lag bestämda förfallodagen. Motsvarande regler om ränta finns exempelvis beträffande lösesumman vid uppsägning av tomträtt, 13:19 JB, och beträffande ersättning av väghållaren enligt 19 § lagen om allmänna vägar.

¹ Om köp och byte av lös egendom, fjärde upplagan, Stockholm 1960, § 38 vid not 11 a och följande.

² Almén a. st. och Hasselrot a. a. s. 65.

³ Se NJA 1924 s. 477; jfr dock SvJT 1943 rf. s. 81.

⁴ Jfr Rodhe, a. a. s. 575.

⁵ A. a. s. 576.

⁶ Jfr Bomgren a. st.

⁷ Wallin s. 38.

⁸ Se rättsfall hos Rodhe, a. a. s. 581 not 46; jfr Hellner, Försäkringsrätt, andra upplagan 1965, s. 194 not 1.

⁹ Jfr SvJT 1919 rf. s. 7.

Enligt 16:11 FB är förmyndare, då hans befattning upphör, pliktig att ofördröjligen utge de tillgångar som han för myndlingens räkning har om händer. Samma princip gällde också enligt äldre rätt.¹ Följdriktigt har ränta efter 6 % dömts ut från den dag myndlingen blivit myndig.²

2.3.3 Analog tillämpning av 9 kap. 10 § handelsbalken

När fordran utgör avtalat vederlag för en prestation in natura uppvisar praxis en serie rättsfall där borgenären tillerkänts 6 % ränta från bestämd förfallodag. Rodhe anser att huvudregeln i 9:10 HB i sådana fall osökt låter sig tillämpas.³ Som exempel anföres krav på bl. a. ogulden hyra, lön eller royalty.⁴ Beträffande köpeskillingsfordran hänvisar som bekant 38 § köplagen direkt till grunderna för 9:10 HB.

2.3.3.1 Redovisningsfall

Hitintills har utgångspunkten varit att den närmare bestämning av förfallodagen, som sexprocentsregeln i 9:10 HB förutsätter för sin tillämpning, skett genom föreskrift i lag eller genom avtal. Beträffande fordran som grundas på en av gäldenären framlagd redovisningsräkning synes emellertid ränta enligt vedertagen uppfattning utgå efter 6 % från den dag redovisningen faktiskt läggs fram, oberoende av om den tidpunkt vid vilken redovisningen skall ske är bestämd i förväg eller inte.⁵ I sådana fall blir situationen alltså densamma som vid en i förväg på grund av gäldenärens egen åtgärd bestämd förfallodag. Skulle emellertid det saldo som enligt redovisningsräkningen gottskrivs borgenären vara lägre än det belopp som denne sedermera rätteligen finns vara berättigad till, har ränta å mellanskillnaden som regel dömts ut efter endast 5 % från stämningssdagen. Detta gäller oavsett om anledningen till det för låga redovisningssaldot är för högt beräknat arvode⁶ eller beloppet av annan anledning är tvistigt.⁷ Detsamma gäller för hela redovisningsfordran om någon redovisningsräkning över huvud inte upprättats.⁸ Visserligen har ibland ränta, ehuru efter den lägre räntesatsen, dömts ut från dag som i tiden legat före stämningssdagen,⁹ men i sådana fall torde förklaringen vara att domstolarna fallit tillbaka på antingen en regel om att uppdragstagare stundom är skyldiga göra omhändertavda medel räntebärande under uppdragets bestånd eller en regel om ränteplikt när medlen innehas i ond tro, eller otillbörligt förfarande eljest kan läggas gäldenären till last.¹⁰

Beträffande mäklarprovision har frågan om ränta prövats i flera rättsfall.¹¹ Genomgående har det emellertid inte ansetts vara fråga om bestämd förfallodag, såvida inte stöd funnits i särskild övererskommelse, utan räntan har beräknats efter 5 % från stämningssdagen.

2.3.3.2 Ränteberäkningen vid regressanspråk

Frågan från vilken tidpunkt ränta skall beräknas på regressfordran har i rättspraxis besvarats olika för olika typer av regressanspråk. Försäkrings-

¹ Gamla ÄB 23:4, 9 kap. 11 § lagen 27 juni 1924 om förmynderskap. Jfr Wallin s. 46.

² NJA 1877 s. 51, 1892 s. 553, 1915 s. 558.

³ A. a. s. 576.

⁴ A. st. not 17–19.

⁵ Hasselrot, Några spörsmål ang. sysslomannaskap, Malmö 1927, s. 98, Rodhe a. a. s. 577, Wallin a. a. s. 43.

⁶ NJA 1895 s. 587, 1900 s. 166 och SvJT 1917 s. 116. Jfr NJA 1942 s. 395.

⁷ NJA 1900 s. 166 och 1913 s. 76.

⁸ NJA 1902 s. 348, 1923 s. 183.

⁹ Se exempelvis NJA 1907 s. 231, 1935 s. 580.

¹⁰ Jfr Ussing–Dybdal, Gældsbrevslovene, Kbhvn 1940, s. 119 och Wallin a. a. s. 42 ff.

¹¹ Se exempelvis NJA 1915 s. 70, 1939 s. 575 och 640, 1949 s. 765.

givarens krav som grundas på 25 § FAL börjar inte löpa med ränta förrän den skadeståndsskyldige stämmer. Detta överensstämmer med principen att försäkringsgivaren inträder i försäkringshavarens rätt till skadestånd och att han inte har bättre rätt än denne.¹ Vid borgen synes det numera klart² att borgensman som har regressfordran mot medborgensman är berättigad till 6 % ränta på det regressvis återbekomna beloppet redan från den dag borgen ursprungligen infriades. Det har antagits att samma regel gäller när borgensman kräver tillbaka vad han nödgats ge ut direkt från huvudgäldenären.³ Något belägg för att så är fallet har emellertid inte kunnat återfinnas i rättspraxis. Wallin⁴ finner stöd för det generella antagandet att, då den regressansvarige på grund av åtagande eller lag varit betalningsskyldig vid sidan av regressökande redan när denne gjorde utlägg, den regressansvarige är skyldig erlægga ränta på ansvarsbeloppet från utläggets dag. Kan man inte falla tillbaka på något åtagande eller en lagbestämmelse skulle däremot 5 % från kravets delgivning genom stämning gälla.⁵ Vid underborgen, där underborgensmannens betalningsskyldighet inte aktualiseras förrän i andra hand, har sålunda 5 % från stämningdagen tillämpats.⁶ I rättsfallet NJA 1944 s. 90, som handlade om kronans regressanspråk enligt allmänna förfogandelagen, har 6 % från dagen för kronans utlägg dömts ut. Den för vars räkning förfogandet skett och som enligt förfogandelagen var den preliminärt betalningsskyldige skulle enligt lagen ha gäldat ersättningen "så snart den blivit till beloppet bestämd".

2.3.3.3 Ränta vid återkrav av såsom betalning mottagna medel

Eftersom det först när återkravet framställs kan bli tal om någon betalningsskyldighet för den som tidigare mottagit beloppet, lär det som regel i de fall som här avses inte finnas någon i förväg bestämd förfallodag avtalad mellan parterna. Inte desto mindre finns det i rättspraxis flera exempel på att ränta utdömts från en tidpunkt som i tiden ligger före stämningdagen.

Det kan till en början konstateras att enligt vissa lagrum den återbetalningsskyldige har att erlægga ränta redan från den dag han uppbar det belopp som han sedermera befinns skyldig att betala tillbaka.

Utsökningslagen 50 § innehåller sålunda en bestämmelse att den som sökt verkställighet av en dom, som sedan ändras eller upphävs, är skyldig att återställa penningar som han lyft med ränta efter 6 % på beloppet

¹ 5 % från stämningdagen dömdes sålunda ut i exempelvis NJA 1935 s. 700, 1956 s. 762 och 1966 s. 331.

² Rodhe, s. 582. Angående den av Rodhe hävdade meningen att huvudförbindelsens räntefot skulle vara tillämplig i den mån den understiger 6 % se Wallin a. a. s. 127 f.

³ Wallin, s. 125 och 132.
⁴ S. 134.

⁵ Jfr dock NJA 1937 s. 186 – Skuldebrev utfärdat av två gäldenärer. Den enes änka, vars fastighet svarade för gälden och som inlöst skuldebrevet, tillerkändes i enlighet med den andre gäldenärens medgivande ersättning med halva reversbeloppet. Ränta utdömdes dock efter endast 5 % från stämningdagen. Enligt den nyss anförda tanken borde väl räntan dömts ut från tidigare dag?

⁶ NJA 1935 s. 377.

från lyftningsdagen.¹ Det har ifrågasatts om det inte vid bestämmande av ränteskyldigheten vid *condictio indebiti* och vissa andra återbetalningsfall skulle ligga närmast till hands att söka ledning i detta lagrum.² Detta skulle emellertid innebära att man utgår från en förhållandevis sträng ståndpunkt ifråga om betalningsmottagarens räntansvar, strängare måhända än som är påkallat för exempelvis den återbetalningsskyldige vid *condictio indebiti*. Det starka ränteskydd som tillkommer den till återbetalning berättigade i det fall som regleras i 50 § UL kan förklaras av att pengarna tvångsvis frångivits denne genom att verkställighet begärts av en inte lagakraftsvunnen dom, som sedan visar sig vara lagligen ogrundad. Det torde därför inte vara möjligt att i någon större utsträckning dra analogier från detta lagrum. När den återbetalningsberättigade erlagt beloppet frivilligt för att undgå verkställighet har dock denne ansetts på samma sätt som enligt 50 § UL vara berättigad till 6 % ränta från den dag beloppet ursprungligen erlades.³

Enligt 3 § lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag utgår ränta efter 6 % från *betalningsdagen*, utöver själva ersättningen, till den som, utan att sedermera befinnas underhållsskyldig, genom interimistiskt beslut ålagts utge underhållsbidrag. Den som utger ersättning är här inte den som uppburit underhållsbidragen, utan beloppet jämte ränta betalas av allmänna medel. Inte heller detta lagrum ger någon större ledning för hur återbetalningssituationer i övrigt skall bedömas.

I praxis visas en stor variation i sättet att bedöma räntefrågorna. Det förekommer att 6 eller ibland 5 % döms ut från den dag beloppet erlades, att 5 % utgår från stämningssdagen eller, någon gång, att ränta över huvud inte tillerkänns den som är berättigad att återfå erlagt belopp.

Vid fall av återvinning till konkursbo enligt 29 och 30 §§ konkurslagen har ränta på återvunnet belopp beräknats efter 6 % från den dag betalningen erlades.⁴ Konkurslagens ifrågavarande bestämmelser förutsätter för sin tillämpning att betalningsmottagaren varit i ond tro. Förmodligen är detta en omständighet som tillmäts betydelse även i andra återbetalningssituationer. I flera fall av *condictio indebiti* där det kan synas ha förelegat mer eller mindre graverande omständigheter på betalningsmottagarens sida har sålunda den strängare ränteregeln, 6 %

² Bomgren, anm. av Wallin, Dröjsmålsränta, SvJT 1970 s. 472.

³ Rodhe a. a. s. 580 med hänv.

⁴ NJA 1925 s. 585 och 1929 s. 425, SvJT 1933 rf s. 55. Jfr även NJA 1935 s. 656.

¹ Se Rodhe § 51 vid not 39. Enligt Rodhe anses regeln tillämplig jämväl på verkställighet av lagsökningsutslag och jämväl på belopp som frivilligt betalats för undgående av verkställighet. Wallin vill visserligen. a. a. s. 63, se två av Rodhe som belägg anförda rättsfall, bl. a. NJA 1876 s. 90 och 1907 s. 114, som uttryck för en princip om långtgående ränteskyldighet vid återbetalningsfall som grundar sig på ett klandervärt uppbärande av betalning. Även om så kunde vara fallet ligger det dock närmare till hands att se utgången som en direkt tillämpning av de regler som gäller vid återgång av verkställighet i utsökningsmål.

från dagen för beloppets utbetalning, kommit till användning.¹

När förhållandena varit sådana, att det inte på samma sätt kunnat läggas betalningsmottagaren till last att han uppburit de medel han skall återbära, har domstolarna, om nu ränta över huvud dömts ut,² oftast fallit tillbaka på huvudregeln om 5 % från stämningdagen.³ I NJA 1940 s. 556 där 5 % dömdes ut redan från den dag ett räntebärande depositionsbevis överlämnats som säkerhet för gatumarkersättning var förhållandena mera speciella. När staden förpliktades återställa säkerheten ägde denna i samband med ränteberäkningen efter 5 % tillgodoräkna sig den depositionsränta som staden kunde visa sig ha redovisat till den berättigade eller som vid återställandet stod inne ogulden.

Vid återbäring av felaktigt uppburna arvsmedel synes huvudregeln vara att ränta beräknas efter 5 % från stämningdagen.⁴

2.3.4 Ränteberäkning vid köp

Köplagen hänvisar i 38 § direkt till stadgandet i 9:10 HB: ”I fråga om köparens skyldighet att gälda ränta skola de i 9 kapitlet 10 § handelsbalcken stadgade grunder äga tillämpning.” Denna huvudregel är tillämplig på såväl civilköp som handelsköp. I andra stycket av 38 § har emellertid tagits in en specialregel för handelsköp varigenom 1905 års lag införde ”väsentligen olika rättsgrundsatser, allt eftersom köpet är att hänföra till handelsköp eller icke”⁵ För det fall att vid handelsköp viss tid för köpeskillningens betalning inte betingats stadgas nämligen att ränta efter 6 % skall utgå från den tid godset avlämnades eller, i händelse dess avlämnande blivit av köparen fördröjt, från det dröjsmålet inträdde. Denna skillnad för handelsköpens del innebar en nyhet i förhållande till vad som gällt tidigare. Den samtidiga lagändring som skedde genom att

¹ NJA 1875 s. 69 – Bank ålades återbetala uppburen utdelning i konkurs. Beloppet avsåg bevakad räntefordran som innebar att då gällande ränteförbud i 9:6 HB hade överträtts; NJA 1935 s. 507 – Stad ålades återbetala kommunala avgifter som tagits upp med för högt belopp; NJA 1939 s. 209 och 1944 s. 653 – Återbetalningsskyldighet för stad som utan laga rätt från enskild person tagit ut avgifter för parkering av bussar. – I NJA 1930 s. 355 beräknades visserligen räntan till endast 5 % från betalningsdagen, trots att den återbetalningsskyldige enligt HD:s dom ansågs ha bort inse misstaget. Hovrätten, som också dömt ut ränta efter den lägre räntefoten och från vilken endast den betalningsskyldige fullföljde talan, hade emellertid inte någon sådan motivering om ond tro. Den lägre räntesatsen torde därför ha en processrättslig förklaring. Att 5 %, likaså från betalningsdagen, utdömdes i NJA 1939 s. 652 torde i detta fall ha berott på att den återfordrande inte skulle komma i fördelaktigare läge än enligt räntereglerna vid restitution av skatt. En analogi från dessa regler kunde inte gärna undgås i detta fall.

³ NJA 1895 s. 124 – I god tro uppburna medel i enlighet med en likvidations-tablå, som sedermera befanns felaktig; NJA 1937 s. 603 – godtroende innehavare av skuldebrev förpliktades återbära vad han uppburit i anledning av – förvanskat – borgensåtagande; NJA 1931 s. 313 – Borgenär skyldig återbära vad han uppburit på grund av sidolöpare vid privat ackord. Det kan i sistnämnda fall ha ansetts att betalningsmottagaren varken insett eller bort inse att sådan hemlig överenskommelse var otillåten (Wallin a. a. s. 64).

⁴ Se vidare Wallin a. a. s. 66 ff.

² Så inte i exempelvis NJA 1942 s. 101 – felaktigt utbetald lön, eller NJA 1964 s. 375 – återbetalning av hyra som erlagts med för högt belopp i avvaktan på att grundhyra skulle fastställas.

⁵ Almén a. a. s. 493.

9:8 HB upphävdes och varigenom den formella begränsningen till kreditköp togs bort, innebar däremot inte någon nyhet i sak. Redan tidigare hade nämligen de grundläggande principerna i 9:8 och 10 HB tillämpats analogiskt även på kontantköp och köp med betalning i förskott.

Undantagsregeln för handelsköp infördes enligt motiven ursprungligen därför att regeln om ränta först från stämningdagen "måste anses vara för handelsköp synnerligen olämplig, då vid sådana köp ofta betydliga belopp äro i fråga, och domstol eller exekutor i allmänhet icke anlitas annat än i nödfall och ofta först efter det mer eller mindre vidlyftiga underhandlingar visat sig fruktlösa".¹ Ordalydelsen hos undantagsregeln står emellertid i ett visst motsatsförhållande till vad som allmänt tillämpades redan då den antogs. För det fall att betalning skulle erläggas omedelbart vid varans framkomst eller kontant mot konossement torde nämligen i praktiken ränta aldrig ha beräknats för tiden från godsets avlämnande tills konossementet eller varan kommit fram, förutsatt att betalning då erlagts.²

Enligt huvudregeln är det emellertid av avgörande betydelse i räntehänseende även för köpets del om förfallodagen för köpeskillingen är bestämd i förväg eller huruvida så inte är fallet. Anses förfallodagen vara bestämd i förväg börjar räntan utgå redan från denna dag. I annat fall fordras att köparen delges säljarens ansökan om stämning.

Rörande den närmare innebörden av att förfallodagen är bestämd i förväg hänvisas till den tidigare behandlingen av denna fråga i anslutning till de allmänna reglerna om ränta. Med hänsyn till de speciella förhållandena vid köp skall emellertid i detta sammanhang följande ytterligare anmärkas. Framställningen bygger i huvudsak på vad som anföres hos Almén.

Betalningen skall vid köp ofta ske *vid leveransen*. Om i sådant fall den tidpunkt vid vilken leverans skall ske kan sägas vara bestämd, anses denna tidsbestämning i sin tur "smitta av sig" även på betalningstidpunkten och en i förväg bestämd förfallodag anses m. a. o. föreligga även beträffande köpeskillingen. Bestämd tidpunkt för leveransen, med åtföljande konsekvens för när köpeskillingen förfaller till betalning, anses förutom då viss bestämd kalenderdag angivits som leveransdag vara för handen när leverans skall ske "senast" eller "före" viss dag. Detsamma gäller när säljaren skall leverera inom en tidrymd som angivits på sådant sätt att dess slutdag kan beräknas efter kalendern, exempelvis "under loppet av mars månad". Om tiden för avtalets fullgörande är ännu meropreciserat angiven kan det vara tveksamt om den i detta sammanhang erforderliga tidsbestämningen skall anses föreligga. Åtminstone när det går att fastställa en dag "om vilken det icke ens kan ifrågasättas, att den icke ligger efter utgången av den sålunda angivna tiden" är emellertid Almén benägen att anta att så är fallet.³ De exempel som därvid anföres är avtal om leverans "snarast möjligt", "under innevarande sommar" eller "vid första öppet vatten".

Vid fall som de nu genomgångna skall alltså bestämd förfallodag anses föreligga även för köpeskillingen, och sexprocentsregeln i 9:10 HB är

¹ NJA II 1906 s. 67.

² NJA II 1906 s. 68, Almén s. 501.

³ S. 497.

sålunda tillämplig. Skall leverans enligt avtalet däremot äga rum efter säljarens bekvämlighet eller vid anfordran — det senare blir ju bl. a. fallet om någon tidsbestämning beträffande leveransen över huvud inte givits, se 12 § köplagen — jämför situationen med det rena anfordransfallet, varför vid civilköp femprocentsregeln blir tillämplig.

Nu är emellertid att märka att vad ovan sagts om sexprocentsregelns tillämplighet när betalning skall ske vid leverans endast torde äga sin riktighet för det fall att säljaren till följd av köparens uteblivna betalning vägrar att utlämna godset. Skulle säljaren trots att betalning inte erlaggs låta köparen få besittning till godset, gör Almén gällande att detta bör uppfattas som ett eftergivande från säljarens sida av vad avtalet innehåller angående köpeskillningens förfallotid, eller ett medgivande av anstånd tills vidare med betalningen.¹ Köpet skulle därigenom ha förvandlats till ett kreditköp, "säljaren naturligen obetaget att när som helst utkräva köpeskillningen, där han icke lämnat anstånd på bestämd tid; jfr § 70 pkt 2".² Förutsatt att fråga är om ett civilköp skulle i konsekvens härmed i fortsättningen femprocentsregeln bli tillämplig.

Betalning kan emellertid även vara avtalad att ske viss *bestämd tid efter leveransen* eller efter någon annan åtgärd som kräver köparens medverkan. Almén nämner i detta sammanhang att betalningen skall erläggas viss tid efter det en levererad maskin blivit avsynad eller avprovad.³ Om i sådana fall leverans eller motsvarande åtgärd faktiskt kommer till stånd och något dröjsmål alltså inte ligger köparen till last, anses därigenom en tidsbestämning uppkomma på samma sätt som sker vid uppsägningen när prestation skall äga rum viss tid efter uppsägning. I dessa fall utgår därför 6 % ränta från kredittidens utgång oberoende av om någon tidsbestämning för själva leveransen eller motsvarande hade givits "i förväg".

Kommer leverans eller motsvarande åtgärd däremot inte till stånd till följd av dröjsmål på köparens sida blir frågan om ränta beroende av om det funnits en bestämd tid angiven i detta hänseende. Är så fallet, varvid bedömningen av vad som är en tillräcklig bestämning av tiden får ske på samma sätt som nyss angivits i fråga om de fall då betalning skulle ha skett vid leveransen, börjar räntan utgå efter 6 % räknat från den avtalade kredittidens utgång. Föreligger däremot inte den erforderliga tidsbestämningen utgår vid civila köp, i likhet med vad som gäller för övriga anfordransfall, endast 5 % från stämningdagen.

I fråga om säljarens rätt till ränta på köpeskillningen vid köp av fast egendom föreskriver 4:25 JB att de i 9:10 HB angivna grunderna äger tillämpning. Bestämmelsen är avsedd att ha enbart erinrande funktion; någon konstitutiv betydelse har inte tilltänkts av lagstiftaren.⁴ Som regel är förfallodagen bestämd i förväg vid fastighetsköp. Säljaren torde därför i allmänhet vara berättigad till ränta efter 6 % från denna dag.

2.3.5 Ränteberäkning när köpeskillningen skall återbetalas

Frågan om ränta på köpeskillningen uppkommer också i fall där säljaren har att återbetala redan erlagd köpeskillning på grund av att köpet skall gå

¹ S. 496.

² Almén s. 405.

³ S. 496 not 14 a.

⁴ Westerlind, Kommentar till jordabalken 1–5 kap., Stockholm 1971, s. 418 f.

åter. Problemet berörs inte i 57 § köplagen, den bestämmelse som eljest reglerar vad parterna har att iaktta i denna situation. Köplagens tystnad på denna punkt lär emellertid inte kunna åberopas till stöd för en slutsats att ränta inte skall beräknas på det belopp som skall gå åter. Enligt Almén är spörsmålet fastmera lämnat öppet och måste besvaras efter "gällande grundsatser" rörande rätt till ränta.¹ Det hänvisas alltså inte direkt till 9:10 HB. Almén finner vidare att ränta i *allmänhet* inte lär kunna utdömas för längre tid tillbaka än från stämningdagen, men att man dock torde "vara berättigad att härvid göra undantag för sådana fall, då säljaren avvetat men ej uppenbarat fel i godset eller annorledes förfarit svikligen". Detta undantag ser han som ett uttryck för en mera allmän regel att den som är skyldig återbära pengar, som han åtkommit på rättsstridigt sätt, också synes böra vara skyldig betala ränta på dessa för hela den tid medlen innehafts.² Rodhe betecknar praxis beträffande de fall varom här är fråga såsom "mycket vacklande".³ Han noterar att köparen ibland fått nöja sig med 5 % från stämningdagen, ibland fått sig tillerkänd ränta från en tidigare tidpunkt — "antingen med 6 % från en antagen förfallodag eller — tydligen 'såsom skälig ränta' — 5 % från dylik dag". Av de äldre rättsfall vartill Rodhe hänvisar⁴ framgår att den antagna förfallodagen, i de fall då mer än 5 % från stämningdagen dömts ut, kan vara betalningsdagen som sådan, men att domstolarna även kan ha influerats av huruvida hävningsrätt redan då tillkon köparen. Rättsfallet NJA 1877 s. 190 — där betalningen hade erlagts tidigare — anföres i det sammanhanget som ett exempel på att förfallodagen antagits vara först dagen för hävningsrättens inträde. Sistnämnda rättsfall föranleder emellertid Wallin att ställa frågan om inte ett delvis mer komplicerat resonemang kan spåras bakom ställningstagandet.⁵ Hon åberopar härvid en teori som rörande finsk rätt återfinns hos Palmgren.⁶ Tankegången i denna synes vara följande: När köparen tillerkänns skadestånd vid säljarens dröjsmål är avsikten därmed att försäta honom i samma ekonomiska läge som om avtalet fullföljts kontraktsnligt. Hade så skett skulle köparen vid förskottsbetalning fått finna sig i ett räntelöst liggande ute med köpeskillingen under tiden fram till leveansen. Vid skadeståndsberäkningen gottskrivs köparen förutom ersättning för utlägg m. m. eventuell prisdifferens, dvs. den fördel han skulle ha haft av att köpet fullföljdes. Härav följer att han å sin sida bör stå för vad avtalet ålade honom, nämligen att under viss tid ligga ute med köpeskillingen utan ränta. Yrkas inte skadestånd, utan endast återfående av den erlagda köpeskillingen, bör köparen enligt denna mening däremot tillerkännas ränta härå från den dag den erlades.

Frågan om räntebräkning när köpeskillingen skall återbetalas uppkommer även vid köp av fast egendom. I praxis finns exempel på att den återbetalningsskyldige säljaren förpliktats ge ut 6 % ränta från den dag köparen erlade beloppet.⁷ I andra fall har räntan beräknats efter 5 % från stämningdagen.⁸ Det har antagits att femprocentsregeln måhända regelmässigt skulle vara tillämplig när det är fråga om ränta på återgående handpenning, förutsatt då att köparen inte tillförsäkrats rätt att redan mot betalning av handpenningen tillträda fastigheten.⁹ Det kan nämligen

¹ Almén s. 754; Jfr Wallin, a. a. s. 68 f.

² Almén synes härvid förutsätta ett mycket långtgående svek-begrepp. Det torde kunna diskuteras om fall där säljaren avvetat ett fel, men icke upplyst därom, i så hög grad som Almén synes förutsätta kan jämsställas med svek. Jfr även Wallin a. a. s. 78 vid not 32.

³ S. 578.

⁴ S. 579 not 31.

⁵ A. a. s. 77.

⁶ Om påföljderna av säljares mora, Helsingfors 1936, s. 210.

⁷ NJA 1904 s. 110, 1934 s. 103.

⁸ NJA 1886 s. 95, 1925 s. 485.

⁹ Wallin a. a. s. 84.

antas att tillträdet såtillvida har betydelse att endast den säljare som haft nyttan av såväl köpeskillingsinnehavet som fastigheten ålägges erlägga ränta, i så fall efter 6 % från den dag han uppbar beloppet.¹

I två fall, när fastighetsköp gått åter på grund av att detta blivit ogiltigt till följd av förvärvsförbud, har köparens ränteyrkande ogillats.² I det ena av dessa fall hade säljaren återbetalat köpeskillingen innan fastigheten återställdes till honom, medan i det andra köparen visserligen avträtt fastigheten, men likväl därefter vidhållit sitt anspråk på denna.

2.3.6 6 § skuldebrevslagen

Försitts betalningstiden beträffande ett skuldebrev vari ränta inte blivit utfäst gäller enligt uttrycklig hänvisning i 6 § andra stycket skuldebrevslagens reglerna i 9:10 HB i fråga om skyldigheten att betala dröjsmålsränta. Som bekant tar detta stadgande såvitt rör dröjsmål endast sikte på den situationen att fordran inte är räntebärande, medan normalfallet, att fordran tidigare löper med ränta, där lämnats oreglerat. Sistnämnda fall fanns emellertid såtillvida beaktat inom lagstiftningen som utsökningslagens promulgationslag i 10 § 10 punkten i fråga om löpande skuldebrev – som förutsattes vara räntebärande – stadgade att gäldenären inte var skyldig betala ränta för längre tid efter förfallodagen än från den dag, då borgenären fordrat betalning. Någon tveksamhet synes inte heller ha rätt om att gäldenären även utan stöd i lag i och för sig var skyldig att betala ränta på en räntebärande fordran också under dröjsmålstiden. Vad som diskuterades var efter vilken räntefot räntan i så fall skulle beräknas. Denna fråga har fått sin lösning i 6 § första stycket skuldebrevslagen. Där stadgas sålunda att samma räntesats som föreskrivs i skuldebrevet för dettas löptid skall gälla även vid beräkning av dröjsmålsräntan enligt 9:10 HB. Om ränta utfästs i skuldebrevet fortsätter alltså denna att oförändrat löpa utan avbrott även sedan gäldenären efter förfallodagen kommit i dröjsmål. Regeln gäller alla slag av skuldebrev, även löpande. Den ovannämnda specialregeln i 10 § 10 punkten UP upphävdes i samband med skuldebrevslagens antagande. Eftersom gäldenär, som saknar kännedom om vem som innehar skuldebrevet, på grund av 3 § nämnda lag är fri från påföljd av dröjsmål, ansågs UP:s regel obehövlig. Ej heller i andra situationer där dröjsmålet beror, inte av gäldenären, utan av skuldebrevets innehavare, skall dröjsmålsränta som regel utgå. Detta antyds i lagen genom att regeln endast avser fall då betalningstiden "försittes".³ Stadgandet i skuldebrevslagen är självfallet av central betydelse för räntespörsmålet; eftersom denna lag i stor utsträckning utgör grund för analogi till skuldförhållanden i allmänhet.

2.3.7 Ränta på skadestånd

Den allmänna regeln att ränta på fordran som inte har bestämd förfallodag beräknas efter 5 % från stämningssdagen tillämpas vanligen

¹ Jfr NJA 1922 s. 491.

² NJA 1957 s. 717 I o. II.

³ Marks von Würtemberg–Sterzel, *Lagen om skuldebrev*, 3 uppl. Stockholm 1953, s. 45. Se vidare specialmotiveringen till 6 §, förslaget till räntelag.

även på skadestånd. Exempel finns i rättspraxis där den skadelidande istället för från stämningssdagen yrkat ränta från den tidigare tidpunkt vid vilken kravet på ersättning först framställdes. Denna beräkningsgrund har emellertid avisats och ränta har dömts ut först från stämningssdagen.¹ Även annan utgångspunkt för ränteberäkningen, t. ex. dagen för skadans uppkomst, har ibland hävdats, ehuru likaledes utan framgång. Praxis kan sägas vara stadgad och godtagen inom doktrinen.²

Den princip som berörts nu upprätthålls inte utan vidare såvitt avser livränta och annan periodiskt utgående ersättning. Vid sådan form av skadestånd synes ränta ofta utgå från förfallodagarna snarare än från stämningssdagen, men principerna är i vart fall i äldre praxis ganska oklara. För belopp som hänförs till tiden före stämningssdagen ligger det nära till hands att ränta skall utgå endast från denna dag, enligt huvudregeln. Förfaller belopp under processen utgår 5 % från de särskilda förfallodagarna. För belopp som förfaller senare kunde man kanske vänta sig att det skulle utgå 6 % från förfallodagarna, eftersom i och med domen förfallodagarna kan anses bestämda i förväg. Det synes emellertid som om åtminstone sedan NJA 1947 s. 586 den principen tillämpats — i den mån icke yrkandena föranlett annat — att 5 % ränta utgår från stämningssdagen för belopp som förfallit före denna och 5 % från förfallodagarna för senare förfallande belopp, vare sig förfallodagarna inträffar före eller efter domen. För en sådan princip talar otvivelaktigt också vissa skäl. Om man ser livränteförpliktelsen som en helhet, bör det för denna utgå 5 % ränta från stämningssdagen, men i den mån särskilda belopp förfaller senare än stämningssdagen, kan också den dag ränta börjar utgå inträffa senare.

Såsom berörts ovan i det allmänna avsnittet om stämningssdagen som utgångspunkt för ränteberäkningen flyttas den dag ränta börjar utgå fram, om ersättning förfaller först efter stämningens delgivning. Om exempelvis käranden yrkar ersättning för reparation av skadad egendom men reparationen ännu inte betalats vid tiden för stämningen, utgår sålunda ränta först från tiden för betalningen.³ Stilleståndsansättning torde anses förfallen först när stilleståndstiden är slut, och om denna tidpunkt inträffar först efter stämningstiden utgår ränta endast från förfallodagen. Liknande synes kunna tillämpas vid ersättning för sveda och värk.⁴

Vad som anförts nu har väsentligen tagit sikte på fall där ränta på skadestånd börjar utgå från en senare tidpunkt än stämningssdagen. Det har emellertid även diskuterats om inte ränta i vissa speciella fall borde utgå från en tidigare tidpunkt än stämningssdagen. Ett sådant fall har ansetts vara när "någon lidit skada till sin förmögenhet genom kapitals eller vinsttillfälles undandragande".⁵ Principen återkommer hos Karlgrén som det "fall att någon brottsligt eller eljest uppenbart rättsstridigt undandragit en annan denne tillkommande kapital".⁶ Belägen för en allmän regel av detta innehåll är emellertid få och inte särskilt starka. De rättsfall som åberopats till dess stöd är dessutom förhållandevis gamla. Karlgrén framhåller själv att rättsfallen delvis är svårtolkade.⁷ Ibland synes man ha anlagt ett synsätt att fråga varit om i förväg bestämd

¹ Se t. ex. NJA 1945 s. 210, 1959 s. 393.

² Se t. ex. Rodhe, s. 580, Karlgrén, Skadeståndsrätt, 5 uppl. 1972, s. 206 och Wallin a. a. s. 96.

³ Jfr Wallin s. 34 ff.

⁴ Se NJA 1940 s. 382, jfr Wallin s. 98 f.

⁵ Winroth, Om skadestånd, 1907, s. 326.

⁶ A. a. s. 206.

⁷ A. a. s. 206 not 9.

förfallodag och med denna utgångspunkt tillämpat huvudregeln. De speciella förhållandena då fråga är om redovisningsskyldighet synes också ha spelat in.¹ Sammanfattningsvis kan sägas, att principen att ränta utgår med 5 % från stämningdagen för närvarande är den helt övervägande huvudregeln för skadeståndskrav.

2.4 Bestämmelser om ränta i övrigt inom den förmögenhetsrättsliga lagstiftningen

Utöver de allmänna reglerna om dröjsmålsränta i 9:10 HB och de bestämmelser som hänvisar till detta lagrum finns åtskilliga andra lagstadganden som innehåller räntebestämmelser. Ibland är det fråga om reglering av mer eller mindre renodlade dröjsmålsituationer. Sambandet med det centrala räntestadgandet i 9:10 HB framgår av att de uttryckligen angivna räntesatserna så gott som alltid är antingen 5 eller 6 % om året.² Den dag ränta skall börja utgå är i dröjsmålsfallen stundom angiven som "förfallodagen"³ men även specialiserade uttryck förekommer, t. ex. att räntan skall utgå "från den dag tillskottet eller redovisning bort ske".⁴ Det skall märkas att räntan börjar utgå oberoende av om förfallodagen kan anses vara bestämd i förväg. Även om så inte kan anses vara fallet är det alltså inte, såsom enligt 9:10 HB, nödvändigt att delge gäldenären stämning, för att räntan skall börja utgå.

I flertalet fall där räntestadganden förekommer saknas emellertid dröjsmålsräntefunktionen hos bestämmelsen, eller är i vart fall denna funktion mindre framträdande. Vad som i stället synes ha föresvävat lagstiftaren är att den som har rätt att utfå beloppet, därjämte skall vara berättigad till skälig avkastning på detta, alldeles oavsett om den betalningsskyldige kan anses ha varit i dröjsmål. Ibland är f. ö. bestämmelsen så konstruerad att räntan skall beräknas från en tidpunkt som odiskutabelt ligger före förfallodagen, och då framgår än klarare att det inte kan vara fråga om att räntan skall ha karaktär av dröjsmålsränta. Exempel på denna typ av bestämmelser är 6 kap. 16 § expropriationslagen (1972:719) som stadgar skyldighet att utge ränta på expropriationsersättning från bl. a. den dag förhandstillträde skedde.⁵ Funktionen hos räntan i dessa fall skall diskuteras senare.⁶

För återbäringssituationer förekommer ofta bestämmelser om att den återbäringsskyldige skall betala ränta på det belopp han har att ge ut, som regel från den dag han uppbar beloppet. Inte heller här ligger det nära till hands att betrakta räntan som dröjsmålsränta. Detta framstår än tydligare i de fall då den ränta som skall betalas är den som faktiskt uppburits av den återbäringsskyldige. Så föreskrives exempelvis i 25:7 AB och i 37 § konkurslagen.⁷ Men även när det är fråga om en positiv regel om skyldighet att under alla förhållanden betala ränta, dvs. även om någon sådan faktiskt inte kunnat uppbäras, är det mindre lämpligt att jämföra med situationen vid dröjsmål, eftersom återbäringsskyldigheten ofta är beroende av omständigheter som inträffar först under den tid medlen innehas eller m. a. o. efter den tidpunkt från vilken ränta enligt regeln

¹ Jfr Rodhe s. 577 och Wallin s. 62 f. och 93 f.

² Enstaka exempel finns dock på en högre räntefot. Se 58 § konkurslagen (1921:225) och 49 § sjölagen (1891:35 s. 1). I dessa fall anges räntefoten till 8 % respektive vad som motsvarar det av riksbanken vid tiden för förskottet tillämpade officiella diskontot med tillägg av 4 % för år dock lägst 6 % årlig ränta.

³ Se t. ex. 43 § aktiebolagslagen (1944:705) eller 48 § växellagen (1932:130).

⁴ 14 § andra stycket lagen (1895 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag.

⁵ Jfr vidare 13:19 JB, 42 § gruvlagen (1938:314), 32 § anläggningslagen (1973:1149) samt 65 § väglagen (1971:948).

⁶ Se avsnitten 5.2 och 5.3 nedan.

⁷ Vid sidan av KL:s regel tillämpas emellertid i praxis vid återvinningsfall även allmänna regler om ränta. Se NJA 1925 s. 585 och 1929 s. 425.

skall beräknas. Exempel på sådana fall är regeln i 141 § konkurslagen, enligt vilken borgenär, som i konkurs fått lyfta utdelning innan tid för klander mot utdelningsförslag är ute, eller innan fråga om tvistig fordran avgjorts genom lagakraftvunnet beslut, vid återbäring är skyldig betala ränta från lyftningsdagen. Ett annat exempel återfinns i 61 § aktiebolagslagen där aktietecknare tillförsäkras ränta å vad som inbetalats å tecknade aktier när detta belopp skall återbäras därför att aktieteckningen inte vidare är bindande på grund av att beslut om aktiekapitalets ökning förfallit.

En ytterligare typ av räntebestämmelser som inte tar sikte på renodlade dröjsmålsituationer kan exemplifieras med de stadganden om ränta som återfinnes i bl. a. 12:60 JB och 50 § utsökningslagen. Dessa regler behandlar skyldigheten att betala tillbaka belopp varmed av hyresgäst uppburet förskott på skadestånd överstiger den i processen slutligt bestämda ersättningen, respektive sådant belopp som uppburits med anledning av att verkställighet sökts av icke lagakraftvunnen dom som sedermera ändras eller upphävs. I båda fallen åligger det den betalningsskyldige att betala ränta på det belopp som skall återbäras från lyftningsdagen.

Den räntefot efter vilken räntan skall beräknas är även i sådana fall där funktionen av dröjsmålsränta är mindre framträdande regelmässigt angiven till 6 eller 5 %. Tradition och föreställningar om att dessa räntesatser, som ju även återfinns i 9:10 HB, avspeglar vad som förr ansågs vara "laga ränta" torde här ha spelat in. Inom den lagstiftning som reglerar frågor om ersättning vid markinlösen m. m., såsom t. ex. vattenlagen (1918:523), fastighetsbildningslagen (1970:988) eller byggnadslagen (1947:385), förekommer dock ett mera flexibelt system. På obetalt belopp vid fastighetsreglering skall sålunda enligt 5 kap. 15 § fastighetsbildningslagen "skälig ränta — — — utgå från dag som bestäms med hänsyn till tiden för tillträdet och övriga förhållanden". Vattenlagen innehåller flera bestämmelser som behandlar räntefrågor.¹ Även här saknas fixerade räntesatser. På ersättning för förskjutna belopp beräknas "skälig ränta",² och samma uttryckssätt användes beträffande räntan å oguldna kapitalbelopp när dessa fördelas till betalning under flera år.³ När ersättning för gatumark skall erläggas genom avbetalningar föreskrivs i 63 § byggnadslagen att å oguldet belopp skall enligt stadens bestämmande gäldas skälig ränta från den dag då krav på ersättning framställts. Liksom i motsvarande fall i vattenlagen är det här inte fråga om dröjsmålsfall utan snarast fråga om anstånd, i samband med vars lämnande räntevillkoren särskilt regleras.

I vissa lagrum slutligen finnes 5 % årlig ränta angiven som den kapitaliseringsfaktor som skall användas vid bestämmande av det aktuella dagsvärdet hos en inte räntelöpande och inte heller förfallen fordran.⁴ Syftet med kapitaliseringsräntan är uppenbarligen begränsad till att spegla en normal placerings- eller upplåningsränta. Kapitaliseringsfaktorn är avsedd att uttrycka ett slags genomsnitt för det framtida ränteläget. Beröringspunkterna med ränteproblematiken vid dröjsmål torde vara få.

¹ 3:9; 6:11; 7:19, 28, 29 och 30; 8:12 samt 9:23, 68 och 69.

² 7:30, 8:12 VL.

³ 3:9; 7:19; 9:23 VL.

⁴ 150 § UL, 28 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom och 12 § lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m.

3 Utländsk rätt

3.1 Nordisk rätt

3.1.1 *Finland*

I Finland gäller fortfarande både 9:8 och 9:10 HB, medan någon motsvarighet till de skandinaviska köplagarna som bekant ännu inte finns. Liksom var fallet i Sverige före köplagens ikraftträdande anses emellertid de grundläggande principerna om försträckning i 9:10 HB kunna i stor utsträckning tillämpas analogiskt, t. ex. på köp.¹ Härutöver finns även i finsk rätt ett stadgande om ränta i den där gällande skuldebrevslagen 6 §. Till skillnad från sin svenska motsvarighet innehåller detta lagrum i ett tredje stycke en särskild bestämmelse om att vid borgenärs mora gäldenären ej är skyldig att efter förfallodagen erlægga ränta för längre tid än från och med den dag då hindret gäldenären veterligen upphörde. Härav har motsättningsvis ansetts framgå att gäldenärens skyldighet att erlægga dröjsmålsränta är strikt och helt oberoende av hans subjektiva förhållanden. Den enda oklarheten härutinnan har förelegat beträffande frågan vilken verkan som skall tilläggas force majeure på gäldenärens sida. Med hänsyn till de överväganden på vilka räntereglerens utformning vilar anses emellertid mycket tala för att ränteskyldigheten föreligger oberoende av att force majeure-händelser kan ha inträffat.²

Huvudregeln i 6 § skuldebrevslagen har i övrigt samma innehåll som dess svenska motsvarighet. Om avtal träffats om ränta skall alltså denna utgå enligt samma grunder även vid dröjsmål. Särskild moraränta kan dock självfallet avtalas. På liknande sätt gäller samma principer som i Sverige enligt 9:8 och 10 HB om ränta inte avtalats. Beträffande köp gäller däremot, i avsaknad av positivt lagstöd i motsvarighet till den svenska köplagens 38 §, att handelsköp i princip inte intar någon särställning i ränthänseende. Om kontokurantförhållande råder mellan parterna har emellertid i praxis en mera vidsträckt ränteskyldighet ansetts föreligga.³ Även i andra fall kan i handelsförhållanden en längre gående ränteplikt tänkas föreligga på grund av handelsbruk.

Om viss förfallodag inte avtalats beräknas alltså räntan liksom i Sverige efter 5 % från stämningdagen. Angående ränta på skadestånd synes dock ej full klarhet råda, även om femprocentsregeln övervägande torde tillämpas i praxis. Det har ifrågasatts om inte tidpunkten för skadans

¹ Portin, Om köpares dröjsmål, Helsingfors 1962 s. 79; Godenhielm, Bör stadgandena om moraränta reformeras, JTFT 1967 s. 6.

² Portin, a. a. s. 81 och HD 1948 M 81.

³ HD 1939 M 514, 1949 M 198 och HD 1954 M 52.

inträdande — t. ex. den dag en kontraherad prestation uteblivit — bör vara avgörande, eftersom ersättningsbeloppet kan anses ha förfallit omedelbart.¹

De gällande reglerna om dröjsmålsränta har varit föremål för kritik.² Godenhielm har understrukt att nuvarande bestämmelser på grund av ränteutvecklingen inte längre står i rimlig relation till övriga ränteregler, varför balansen gått förlorad och reglernas funktion att effektivt förhindra dröjsmål från gäldenärens sida skadats.³ Denne författare har förordat en avsevärd höjning av räntesatsen — ända upp till 12 % om äret som fast ränta. Han har vidare föreslagit att räntan skall börja utgå från förfallodagen resp., om sådan inte avtalats, från den dag gäldenären bevisligen blivit krävd. Reformen anses påkallad med hänsyn inte bara till sanktionssynpunkter utan också till borgenärens inflationsförlust och dennes intresse av att få ersättning för den förlust i övrigt han har lidit genom gäldenärens dröjsmål med betalningen.

3.1.2 *Danmark*

Enligt den rätt som gällde före 1938 fanns inte någon allmän regel om dröjsmålsränta i dansk rätt. Lika litet fanns någon allmän regel om ränta under fordringens löptid. Medan emellertid en regel av det senare slaget — som inte skulle kunna inskränkas till skuldebrevsfordringar och ”bl. a. derfor vilde være meget vanskeligt at fastsætte”⁴ — befanns vara umbärlig, ansågs regler om ränta efter förfallodagen inte kunna undvaras. Gällande rätt innehöll, förutom vissa särbestämmelser, bara föreskrifter om processränta, dvs. räntan började löpa först från ”sagsanlægget”. Denna allmänna regel ansågs gå för långt till förmån för gäldenärerna. När tiden befanns mogen att ändra huvudregeln infördes en allmän regel om dröjsmålsränta ”for de klareste tilfælde”⁵ i 62 § första stycket gælds-brevsloven. För övrigt bibehölls regeln om processränta genom att med vissa jämkningar upptas i samma paragrafs andra stycke.

De fall som ansågs vara ”klareste tilfælde” var när någon ”ifølge aftale skylder et bestemt pengebeløb”. I dessa fall, varmed likställdes löften som inte kräver accept, kunde man låta räntan börja löpa redan från förfallodagen, vare sig denna var bestämd i förväg eller inträdde först vid anfordran, eftersom gäldenären var på det klara med såväl skuldens storlek som när han skulle betala. Argumentet att ränteförpliktelsen kunde drabba gäldenären opåräknat — vilket varit grunden för den dittillsvarande regeln om ränta först från ”saksanlæg” — ansågs ohållbart. När en regel om ränta redan från förfallodagen infördes kunde gäldenärerna förväntas inrätta sig efter detta, och obilliga resultat kunde undvikas genom att krav uppställdes på särskild påminnelse om rimligt hänsynstagande till gäldenärens intresse fordrade detta. Föreligger en sådan situation är gäldenären enligt 62 § gælds-brevsloven befriad från att betala dröjsmålsränta för tiden intill dess anmaning lämnas.

När det inte är fråga om penningförpliktelser på grund av avtal (eller löften som inte kräver accept) saknar gäldenären ofta klarhet över när och hur mycket han skall betala. Följaktligen fordras ofta rättegång eller

¹ Taxell, Penningvärdet som rättsligt problem, FJFT 1959 s. 16 ff.

² Den finska lagsökningskommittén har sålunda i ett år 1966 avgivet betänkande (Komiteanmietintö 1966:B 80 s. 3) förklarat sig ha fäst justitieministeriets uppmärksamhet vid behovet att revidera stadgandena om ränta i handelsbalken ävensom att genom lag reglera frågan om ränta å skadeståndsfördran.

³ FJFT 1967 s. 1 ff.

⁴ Ussing—Dybdal, Gælds-brevslovene, Köpenhamn 1940, s. 117.

⁵ A. st.

avtal mellan parterna för att skuldens storlek skall kunna fastställas. Därför stadgas i 62 § andra stycket att ränteplikten i dessa fall liksom tidigare såsom huvudregel skall inträda först efter det borgenären "paabegyndte Retsforfølgning till Betaling af Gælden". I undantagsfall kan emellertid rätten, om särskilda förhållanden så påkallar, bestämma att räntan skall utgå från en tidigare eller senare tidpunkt eller att ränta under den tid processen pågår skall beräknas efter en lägre räntefot.

Den räntefot som skall tillämpas är enligt huvudregeln i 62 § gældsbrevsloven densamma, vare sig räntan skall utgå från förfallodagen eller först från "saksanlæg".

I sitt betänkande föreslog de danska köplagssakkunniga att förfallodagen — i förväg bestämd eller efter anfordran — skulle bibehållas som utgångspunkt för ränteberäkningen såvitt avsåg penningförpliktelser på grund av avtal.¹ Beträffande andra skulder skulle däremot ej längre fordras stämning. Räntan skulle i stället börja löpa från den dag borgenären framställde krav. Sådant krav skulle dels ange det fordrade beloppets storlek, dels innefatta en anmodan att betala ränta. I ovissa fall — när gäldenären vid kravet inte kunde bedöma huruvida detta som sådant eller till sin storlek var berättigat — utlöstes emellertid ränteförpliktelsen inte av kravet utan först vid den senare tidpunkt när det berättigade i kravet rimligtvis kunde bedömas. Liksom tidigare bibehölls härutöver den allmänna jämningsmöjligheten när särskilda skäl talade härför. I betänkandet föreslogs en höjning av räntefoten från nuvarande 5 % till vad som svarade mot det vid varje tid fastställda officiella diskontot med ett tillägg av 2 %. Den tillämpliga räntefoten skulle sålunda komma att variera under den tid dröjsmålsräntan utgår. Såsom redan nämnts har detta förslag inte genomförts.

Dansk rätt kan, såvitt avser 62 § gældsbrevsloven, antas bygga på tankegången att penningkrav som är förfallna till betalning också skall vara räntebärande. Denna princip förutsätter emellertid att gäldenären är på det klara med, inte bara att han är betalningsskyldig, utan även vilket bestämt belopp denna skyldighet avser. I nuvarande lydelse av 62 § gældsbrevsloven förutsattes sådan ursprunglig klarhet föreligga endast vid penningförpliktelser på grund av avtal, medan eljest stämning fordras för att klarhet skall vinnas.² I det nya förslaget synes man dock mena att sådan klarhet kan åstadkommas i tillräcklig mån redan genom utomrättsligt krav, förutsatt att detta är så preciserat att det anger det fordrade beloppets storlek. Dessutom skall uttryckligen anges att ränta fordras. En ytterligare — och viktigare — förutsättning som anges är emellertid att gäldenären med hänsyn till omständigheterna rimligen skall kunna bedöma om kravet är berättigat. Bedömningen skall även avse storleken hos fordrat belopp. Kan bedömningen ske först vid en senare tidpunkt än då kravet framställs flyttas utgångspunkten för ränteberäkningen fram i motsvarande mån. Denna regel är i första hand tänkt att komma till användning vid ränteberäkning på skadestånd. Domstolarna har även i övrigt genom en allmän regel givits stor frihet att i räntefrågor ta hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. När räntan inte skall utgå från förfallodagen har rätten nämligen, både för närvarande och enligt

¹ Betänkning om Morarenter, 1972:652.

² Se Lyngsø i Juristen 1971 s. 281 — enligt denne författare skall gränsdragningen mellan fixerad avtalsskuld och andra penningförpliktelser leda till "betydelige vanskeligheder".

förslaget, rörelsefrihet att över huvud bestämma att räntan skall löpa från en tidigare eller senare tidpunkt eller att det endast skulle utgå en lägre ränta.

Om annan lag än gäldsbrevsloven föreskriver en lägre dröjsmålsränta än den som anges i 62 § skall ändock den legala räntan utgå från den dag borgenären "paabegyndte Retsfølgning".

Dröjsmålsräntan enligt dansk gällande rätt fungerar som en normalersättning i den meningen att den utgör det minimum som borgenären alltid kan fordra. Enligt uttrycklig föreskrift¹ skall borgenären, om han på annan grund kan kräva högre ränta — t. ex. därför att fordran redan förut löpt med ränta efter högre räntefot — vara bevarad vid denna rätt. Likaledes behåller borgenären sin rätt till ersättning för förlust som inte täcks av den legala räntan, t. ex. kursförlust. Den legala räntefotens betydelse är alltså begränsad till att ange den minimiersättning som borgenären alltid — oberoende av om han faktiskt lidit förlust — är berättigad till att få ut vid dröjsmål, men utgör inte maximum för vad borgenären kan erhålla.

Beträffande *köp* av lös egendom finns även i Danmark en speciell ränteregler i 38 § köplagen. Olika regler gäller, liksom i Sverige, beroende på om köpet är att hänföra till handelsköp eller civilt köp. Vid handelsköp utgår ränta på köpeskillingen efter 6 % om året från antingen förfallodagen, om denna är bestämd i förväg, eller också från den dag godset levereras. Skulle leveransen bli fördröjd på grund av köparens förhållande, beräknas dock räntan redan från den dag detta dröjsmål inträdde. På samma sätt som i Sverige räknar man alltså, beroende på betalningsvillkoren, vid handelsköp ränta på köpeskillingen även för tid innan dröjsmål föreligger. Motiveringen till denna regel angavs i förarbetena till lagen vara att en riktig prissättning bara kan ske vid kontantköp eller vid kredit på bestämd tid. Vid anstånd på obestämd tid får man därför utgå från att priset fastställts som om det varit fråga om ett kontantköp varav i sin tur följer att köparen får erlagga ränta på köpeskillingen för hela tiden från leveransen tills betalning sker. Visst undantag från denna regel görs dock på grund av sedvana när betalning förutsätts ske mot dokument eller omedelbart vid godsets framkomst. Endast om köparen brister i sådan fullgörelse i rätt tid räknas räntan i detta fall från leveransen.

Utanför handelsköpen är räntefoten 5 %. Vidare räknas räntan från förfallodagen, oavsett om denna är bestämd i förväg eller inte. Här är det alltså fråga om ren dröjsmålsränta. Om köparen mottar räkning från säljaren efter den tidpunkt denne kan kräva att få betalt, börjar ränta utgå från dagen för räkningens mottagande, utan att någon anfordran i övrigt behöver framställas. I räntehänseende, oavsett vad som må gälla beträffande påföljder i övrigt, är alltså tillställande av räkning en tillräcklig åtgärd för att fordran skall anses förfallen.

I det tidigare omnämnda betänkandet om moraränta föreslås också ändringar i 38 § köplagen. I anslutning till de allmänna räntebestämmelserna slopas den differentierade ränteberäkningen och föreslås generellt för såväl handelsköp som civilt köp en rörlig räntefot motsvarande det

¹ 62 § tredje stycket. Det nya förslaget är lika lydande på denna punkt.

vid var tid gällande officiella diskontot jämte två procents tillägg. Sätillvida särbehandlas dock de civila köpen, varvid särskilt konsumentköpen hållits i sikte, som det för dessas del uppställs den betingelsen för ränteberäkning att säljaren, vare sig betalningstiden är bestämd eller ej, gör köparen uppmärksam på förpliktelsen att utge ränta enligt 38 § köplagen. Utgångspunkten för ränteberäkningen är i förslaget i första hand alltså förfallodagen, om denna bestämts i förväg. I andra fall skall räntan börja utgå 30 dagar efter det att köparen mottagit räkning (faktura). Det skall märkas att det är mottagandet, inte avsändandet, av räkningen som är avgörande. Bestämmelsen kompletteras med en undantagsregel för det fall att godset inte kommit fram innan trettiodagarsfristens utgång. I så fall skall ränteberäkningen inte börja förrän godset kommit i köparens besittning. Försenas godsets mottagande på grund av köparens eget förvållande, eller på grund av omständighet för vilken han står faran, skall dock räntan utgå från den dag godset skulle ha kommit fram därest något sådant dröjsmål inte inträffat. Som nämnts har säljaren utanför handelsköpens område en särskild skyldighet att göra köparen uppmärksam på skyldigheten att utge ränta. Underlåter säljaren detta börjar ränta inte att räknas förrän från den dag köparen mottar särskilt krav beträffande räntan.

I anslutning till redogörelsen för utredningens arbete har omtalats att det danska förslaget tills vidare, i väntan på övriga nordiska länders förslag, endast avsatt den lagändringen att räntesatsen generellt ändrats till det vid varje tid fastställda officiella diskontot med ett tillägg av två procent.¹

Även i Danmark finns det, utanför de allmänna bestämmelserna i gäldsbrevsloven och köplagen, åtskilliga andra ränteregler inom den förmögenhetsrättsliga lagstiftningen. I det danska betänkandet finns en översikt över de (tio) viktigaste av dessa bestämmelser,² men de danska sakkunniga har inte ansett sig böra gå in närmare på frågan om ändringar i de mera speciella räntereglerna. I den proposition som följde på betänkandet togs dock en speciell räntebestämmelse upp till behandling, nämligen den i den danska försäkringsavtalslagens 24 § andra stycket. Den tidigare räntesatsen "1 pct. årlig under Nationalbankens diskonto" ändrades där samtidigt så att den kom att sammanfalla med de allmänna reglerna, vilket alltså innebär en treprocentig höjning av räntan för försäkringsersättningsdel.

3.1.3 Norge

I Norge saknas en mera allmän bestämmelse om ränta på förfallna fordringar. Löper fordringen redan före förfallodagen med ränta fortsätter, liksom i övriga nordiska länder, den avtalade eller lagbestämda räntan att utgå efter denna dag. En särskild regel om processränta finns dock. Enligt 3 § andra stycket Lov 29 juni 1888 nr 2 om Rentefodens Frigivelse og om Straf for Aager m. v. är borgenär som för fullgörelsetalan angående förfallen penningfordran alltifrån stämningdagen och oavsett om gäldenären är i dröjsmål berättigad till ränta efter 4 %. Denna

¹ Ovan under 1.2.

² Betänkning 1972:652, Bilag 2.

räntefot kan dock rätten efter omständigheterna sänka eller höja till högst 6%.¹ En avtalad ränta under fordringens löptid kan alltså i händelse av rätttegång komma att höjas efter förfallodagen, däremot inte att sänkas. Processräntans största betydelse ligger dock främst däri att det är reglerna om denna som kommer till användning utanför avtalsförhållanden, exempelvis vid fordran på utomobligatoriskt skadestånd.²

Att en allmän regel saknas betyder inte att räntefrågorna lämnats oreglerade. Såväl gjeldsbrevsloven som den norska köplagen innehåller bestämmelser om ränta, liksom flera andra lagar med sikte på speciella avtalstyper eller förhållanden (lov 6.6.1930 nr 20 Forsikringsavtaleloven § 24, lov 27.5.1932 nr 2 Vekselloven §§ 48–49 jfr § 63, lov 27.5.1932 nr 3 Sjøkkloven §§ 45–46, lov 6.7.1957 nr 4 Aksjeloven § 36, lov 31.1.1969 nr 3 Veifraktloven § 37, lov 21.2.1930 Skifteloven § 101, lov 20.7.1893 nr 1. Sjøloven § 49, lov 6.6.1863 Konkursloven § 29). Gjeldsbrevsloven stadgar i 6 § att gäldenär som inte betalar i tid skall svara 5 % årlig ränta från den dag han skulle ha betalat, dvs. från förfallodagen, förutsatt dock att det inte beror på borgenären att betalningen ej erläggs. Denna regels tillämplighet är begränsad till situationen då ett skuldebrev utfärdats. I samma lag 40 § finns emellertid en mer allmän regel för penningfordringar som grundar sig på avtal men beträffande vilka något skuldebrev inte blivit utfärdat. I sådant fall börjar ränta, förutsatt att förfallotiden är inne, att löpa efter det borgenären framställt "erskilt varsel om å betale". Genom begränsningen till "avtalegjeld" blir denna bestämmelse inte lika vittomfattande som exempelvis regeln i den danska gjeldsbrevsloven 62 §, som ju är tillämplig på penningfordringar i allmänhet.

Även i fråga om köp har Norge en bestämmelse som skiljer sig från vad som gäller i såväl Sverige som Danmark. I fråga om handelsköp är räntefoten enligt den norska köplagen 38 § genomgående 5 %. Denna ränta skall utgå från förfallodagen, om sådan finns bestämd, och i annat fall från den dag godset levererades. Om leveransen fördröjes på grund av köparens förhållande skall dock räntan räknas från den dag dröjsmålet inträdde. Vid civila köp är regeln annorlunda. I sådant fall utgår ränta – och då "lovlig rente" dvs. 4 % – endast när köparen fått anstånd med betalningen till viss bestämd tidpunkt. Försitter han denna betalningstid utgår räntan från kredittidens utlopp. Det har anmärkts att samordningsproblem uppkommer om den tidigare nämnda regeln i 40 § gjeldsbrevsloven är formellt tillämplig vid sidan av köplagens regel på grund av att det är fråga om "avtalegjeld". Skillnad råder ju mellan dessa båda lagar beträffande både räntefotens storlek och förmodligen även utgångspunkten för ränteberäkningen.

En egenhet i norsk rätt är systemet med "løpedager".³ Om betalning av en fordran som grundas på avtal sker inom åtta dagar från förfallodagen anses det som om betalningen skett i rätt tid. Överskrides åttadagsfristen betraktas gäldenären å andra sidan som att ha varit i dröjsmål alltifrån den egentliga förfallodagen. Det är något tveksamt hur långt tillämpningsområdet för dessa regler sträcker sig. Beträffande det

¹ I praxis lär domstolarna vara mycket obenägna att använda sig av denna fullmakt.

² Jfr dock Rt. 1970:871.

³ NL 5-13-1.

fall att skuldebrev utfärdats är uttryckligen sagt att dessa bestämmelser inte gäller.¹

För de fall för vilka lagstiftningen innehåller bestämmelser om ränta utan att något anges om räntans höjd finns stadgat att räntan skall vara 4 % om året.² Detta är "lovens rente" vilken alltså till höjden sammanfaller med bl. a. den tidigare anmärkta huvudregeln om process-räntan. I övrigt visar räntebestämmelserna, liksom i Sverige, stor variation i fråga om tillämplig räntefot. Spännvidden framgår av att exempelvis försäkringsersättning skall förräntas efter den räntefot som allmänt gäller för insättning i sparbank, dvs. år 1973 3 %, ³ medan räntan enligt 49 § sjöloven på samma sätt som i Sverige beräknas efter en räntefot som motsvarar det officiella diskontot plus 4 %, dvs. i Norge år 1973 8,5 %. Såsom framgått av redogörelsen för utredningens arbete är även de norska reglerna om ränta f. n. föremål för översyn i nordiskt samarbete.⁴ Den norska kommittén har emellertid inte ännu lagt fram något definitivt förslag. När i det följande förhållandena i Norge berörs utgår därför utredningen från vad den norska kommittén under hand meddelat om sina planer.

3.2 Tysk rätt

I tysk rätt finns en allmän räntebestämmelse, som stadgar att räntesatsen för fordringar som enligt lag eller avtal skall löpa med ränta är 4 % om året, såvida annat inte blivit bestämt.⁵ För köpmän gäller i handelsförhållanden 5 %.⁶ Ett annat undantag är vad som gäller för fordran på grund av växel eller check. Där används en rörlig räntefot, nämligen 2 % över gällande diskonto, dock lägst 6 %.

Intet hindrar alltså att en högre räntesats än den i lagen angivna avtalas mellan parterna. De enda begränsningarna utgörs av ockerparagrafen⁷ och den tvingande bestämmelsen att gäldenären vid högre räntefot än 6 % alltid har rätt att efter sex månader säga upp avtalet.⁸ Gör han detta måste han dock iakttä ytterligare sex månaders uppsägningstid.

Dröjsmålsränta på fordran i penningar (Geldschuld), varmed likställs ersättning för sveda och värk, utgår efter samma räntefot som lagens ränta, alltså 4 %.⁹ Den angivna räntesatsen är emellertid en minimiränta. Högre räntesats kan ifrågakomma om särskild rättsgrund kan åberopas till stöd för detta. Vidare utesluter inte dröjsmålsränta ytterligare ersättning för skada i det konkreta fallet.¹⁰

För att dröjsmål (Verzug) skall föreligga är det inte tillräckligt att skulden är förfallen (fällig). Det fordras ytterligare enligt huvudregeln att borgenären genom särskild anmaning (Mahnung) erinrar gäldenären om dennes betalningsskyldighet.¹¹ Först härigenom "försättes" denne i dröjsmål. "Mahnung" innebär att en ensidig formlös anmodan från borgenärens sida skall delges gäldenären. Dess innehåll skall vara bestämt och entydigt. Det måste framgå att utebliven betalning kommer att få konsekvenser för gäldenären men det fordras inte att påföljderna närmare anges eller att någon frist utsättes. Blotta översändandet av en räkning

¹ Gjeldsbrevsloven 5 § i. f.

² Lov 29 juni 1888 nr 2 om Rentefodens Frigivelse og om Straf for Aager m. v. 3 § första stycket.

³ FAL 24 §.

⁴ Se ovan under 1.2.

⁵ BGB § 246.

⁶ HGB § 352.

⁷ BGB § 138.

⁸ BGB § 247.

⁹ BGB § 247.

¹⁰ BGB § 288 st. 2.

¹¹ BGB § 284 st. 1.

räcker inte. Om räkning skickas flera gånger eller om räkningen redan är kvitterad kan emellertid detta uppfattas som "tyst" Mahnung. Om rättsligt förfarande inleds genom att fullgörelsetalan väcks eller lagsökning sker jämföras detta med anmaning, som då inte behöver ske på annat sätt. Ett annat och från praktisk synpunkt mycket viktigt undantag är att anmaning är obehövlig om tiden för fullgörande (Leistung) enligt utfästelsen eller avtalet är bestämd efter kalendern. I så fall tillämpas satsen "dies interpellat pro homine". Bestämd tid efter kalendern anses föreligga även när sådana uttryck som "senast den 17 maj" eller "under maj månad" kommit till användning. Detsamma gäller om borgenärens rätt till prestation är beroende av att uppsägning dessförinnan sker och tiden för fullgörande därvid bestäms på sådant vis att den med utgångspunkt i uppsägningen låter sig beräknas efter kalendern. Utgångspunkten måste emellertid vara en uppsägning. En beräkning som låter sig göra enligt kalendern från exempelvis leverans eller avrop innebär inte att förfallodagen anses vara bestämd i den meningen att Mahnung blir obehövlig. Däremot uppställs inte något krav på anmaning om process anhängiggjorts eller om fordran grundas på att gäldenären orättmätigt åtkommit borgenärens egendom (fur semper in mora).

Om gäldenären bestämt och slutgiltigt förklarat att han inte tänker betala anses dröjsmål föreligga utan att särskild anmaning behöver framställas. Detta gäller även om gäldenärens förklaring i tiden ligger före förfallodagen. Detta anses följa av den allmänna förpliktelsen att fullgöra prestationen i enlighet med vad "Treu und Glauben" bjuder. Samma grundsats återopas till stöd för uppfattningen att dröjsmål föreligger även utan anmaning när gäldenären är medveten om att han inte presterat fullt eller över huvud när det av omständigheterna vid avtalet framgår att fullgörande i rätt tid var av avgörande betydelse.

För att anmaningen skall utlösa dröjsmål eller sådant eljest skall föreligga förutsätts såsom redan framgått ovan att skulden ifråga är förfallen (fällig). En annan sak är att samma handling som gör att skulden förfaller ibland kan innefatta även Mahnung att betala. Är tidpunkten för när skulden förfaller (Leistungszeit) varken bestämd eller given av omständigheterna äger borgenären kräva omedelbar prestation och gäldenären å sin sida ofördröjligen fullgöra denna.¹ Vid bestämd tid åter skall in dubio antas att borgenären inte får kräva fullgörelse före den bestämda tidpunkten, medan gäldenären däremot har rätt att å sin sida i förtid frigöra sig från skulden.² Begagnar han sig av denna möjlighet har han dock inte rätt att vid räntelös fordran göra något ränteavdrag.³ Bestämmelsen utesluter dock inte att rätt till kassarabatt kan föreligga på grund av handelsbruk eller annan sedvänja.

För vissa slags fordringar, hyra,⁴ försträkningsränta,⁵ gottgörelse vid Dienstvertrag⁶ och familjerättsliga underhållsbidrag⁷ finns förfallotiden (Leistungszeit) dispositivt angiven i lag. I de flesta fall saknas emellertid även i tysk rätt uttryckliga regler härom. För fordran som grundas på gäldenärens otillbörliga handlande eller berikande anses gälla att denna är omedelbart förfallen. Gäldenären kommer dock inte i dröjsmål förrän han meddelats om arten och omfattningen av sin förpliktelse. När

¹ BGB § 271 st. 1.

² BGB § 271 st. 2.

³ "Zwischenzinsen" BGB § 272.

⁴ BGB § 551.

⁵ BGB § 608.

⁶ BGB § 614.

⁷ BGB § 1612.

förfallotiden bestäms i avtal sker detta ofta genom att vissa typiska klausuler kommer till användning.

Vid sidan av den allmänna regeln om dröjsmålsränta finns ett antal andra speciella regler om ränta anpassade till olika situationer då en betalningsskyldighet åvilar gäldenären. I affärsförhållanden köpmän emellan gäller sålunda att penningfordringar blir räntebärande redan från förfallodagen, alltså oberoende av om dröjsmål föreligger.¹ Vid köp gäller annars att köpeskillingsfordran blir räntebärande i och med att köparen får nyttan (Nutzungen) av godset, förutsatt dock att han inte erhållit anstånd med köpeskillingsens erläggande.² En liknande regel gäller för Werkvertrag.³ Fordran på grund av växel eller check löper med ränta från förfallodagen. Beträffande ersättningsgilla utlägg eller kostnader gäller att den ersättningsskyldige i princip skall betala ränta på dessa från den dag utlägget gjordes. Har den ersättningsberättigade lagt ner kostnader på ett föremål som han är skyldig att utlämna till annan skall han dock inte äga tillgodoräkna sig ränta för den tid under vilken han själv vederlagsfritt haft nytta eller avkastning av saken.⁴

Om någon för egen del använder honom anförtrodda medel blir han skyldig betala ränta på det belopp han är skyldig återbära från den dag han tog medlen i anspråk. Regler härom finns beträffande uppdrag,⁵ deposition⁶ och förmyndarförvaltning.⁷ På ersättning för obehörig vinst skall beräknas ränta från den tidpunkt vid vilken den ersättningsskyldige erhöll kännedom om att hans riktande var obehörigt.⁸ Vid sakskada slutligen brukar räntan på skadeståndet för det mesta beräknas från dagen för skadans uppkomst.⁹

3.3 Fransk rätt

Huvudstadgandet om dröjsmålsränta är Code civil art. 1153, som ändrats åtskilliga gånger sedan lagens tillkomst. Den nuvarande lydelsen härrör till större delen från 1959. Dröjsmålsränta utgår utan att borgenären behöver påvisa någon förlust i det enskilda fallet. Han äger å andra sidan inte kräva ersättning för den förlust av avkastning på utestående fordran som överskrider den legala räntan. Dröjsmålsräntan utgår i princip inte förrän gäldenären kommit i dröjsmål (est mis en demeure), vilket om inte förfallodagen är bestämd förutsätter att gäldenären blivit krävd. Det finns dock åtskilliga specialstadganden som föreskriver att ränta skall utgå från tidigare tidpunkt.¹⁰ Regeln i art. 1153 är dispositiv.

Dröjsmålsräntans höjd fastställs av Conseil d'Etat. Den utgör f. n. 4 % för civila förhållanden och 5 % i affärsförhållanden. Från det stämning delgivits förhöjs räntan till 5 resp. 6 %.

Borgenären har emellertid rätt till ersättning för hela sin förlust när gäldenären genom handlande i ond tro ("par sa mauvaise foi") har orsakat honom en större förlust.¹¹ Enligt uppgift tillämpas denna regel ganska vidsträckt av de franska domstolarna så att ersättning för ränteförlust utgår närhelst gäldenären vägrar att betala en skuld trots att han är i stånd därtill.¹²

¹ HGB § 353.

² BGB § 452.

³ BGB § 641 st. 2.

⁴ BGB § 256.

⁵ BGB § 668.

⁶ BGB § 698.

⁷ BGB § 1834.

⁸ BGB § 820.

⁹ Framställningen bygger huvudsakligen på Esser, Schuldrecht, Bd 1, Allgemeiner Teil, Karlsruhe 1968, s. 123 f och 132 ff samt Palandt, Bürgerliches Gesetzbuch, 27. Auflage, München 1968, s. 242 ff och 247.

¹⁰ Se t. ex. art. 1378, 1652 och 1996.

¹¹ Art. 1153 st. 4.

¹² Se B. Starck, Droit civil, Obligations, 1972, s. 622.

Art. 1153 förekommer i avsnittet om kontraktsmässiga förpliktelser, och stadgandet är därför inte utan vidare tillämpligt vid utomobligatorisk skada. Vid sådan anses förlusten av ränta täckas av den skadelidandes allmänna rätt till skadestånd.¹ Även vid skadestånd i kontraktsförhållanden förekommer särskilda regler om ränta, särskilt för skador vid transport.

3.4 Engelsk rätt

I engelsk rätt var länge huvudregeln, att i avsaknad av avtal ränta inte utgick vare sig före eller efter det en fordran förfallit. Vissa undantag infördes dock efter hand genom lagstiftning eller rättspraxis. Först genom Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934, section 3, subsection 1, tillkom en allmän regel. Denna har formen av en fullmakt för domstolarna att efter gottfinnande utdöma ränta där ingenting avtalats därom. Domstolarnas skönsmässiga prövning avser om över huvud ränta skall utgå, och när så blir fallet, huruvida räntan skall avse hela beloppet eller viss del, under vilken tid från fordrans uppkomst till domens meddelande ränta skall utgå, och vilken räntefot som skall gälla. Den enda materiella regel som meddelas är att det inte utgår ränta på ränta. Ehuru lagtexten inte är helt klar på denna punkt, anses specialregler som tidigare utbildats fortfarande bevara sin giltighet, och domstolarna har därför inte samma frihet som eljest när sådana regler finns. Rättsläget är, som man kan vänta sig av det nu sagda, ganska oklart.²

Ränta anses kunna utgå, utom på grund av uttryckligt avtal, även enligt sedvänja eller i anslutning till parternas tidigare mellanhavanden. Bland de regler som ansågs gälla redan före 1934 års lagstiftning ingår att borgensman är berättigad till ränta på sitt utlägg för huvudgäldenären. Till dessa regler hör också att redovisningsskyldighet omfattar ränta på det belopp som tillkommer den redovisningsberättigade. På utdömda belopp utgick tidigare 4 % ränta enligt Judgments Act 1838, men sedan 1971 har the Lord Chancellor fullmakt att höja räntan. Den höjdes då till 7,5 %.

1934 års lagstiftning har tillämpats vid underlåtenhet att betala köpeskillning. Vid civila köp synes emellertid ränta ofta utdömas inte från förfallodagen för köpeskillningen utan från den dag då säljaren upphörde att dra nytta av det sålda godset.

Vid skadeståndstalan bedöms räntefrågan efter principer som är starkt präglade av den historiska utvecklingen. Redan före 1934 års lagstiftning var det erkänt att ränta skulle utgå vid skadeståndsanspråk som föll under "the Law of Admiralty", oavsett skadans karaktär. Denna praxis har fortsatt. I övrigt synes en ledande tanke vara, att käranden är berättigad till ersättning för att han varit i avsaknad av ett kapital, från vilket han kunnat erhålla avkastning. Detta medför att han jämförelsevis ofta erhåller ränta på skadestånd för sakskada. Vid personskada erhöll han tidigare nästan aldrig ränta på skadeståndet.

¹ Se Mazeaud, Mazeaud & Tunc, *Responsabilité civile*, T. 3, 1960, s. 468.

² Se Mayne and McGregor on Damages, 11th ed. 1961, kap. 14, Chitty on Contracts, 23rd ed. Vol. 2, Specific Contracts, 1968, sections 1115–1126, The Law Commission, Published Working paper No. 41 (1971) s. 132 ff.

Genom Administration of Justice Act 1969, section 22, ålades emellertid domstolarna att utdöma ränta på skadestånd för personskada över ett belopp på 200 pund, såvida inte särskilda skäl talar däremot. Principer för tillämpningen av denna regel formulerades i rättsfallet *Jefford v. Gee* [1970] 2 Q.B. 130. Dessa principer går i huvudsak ut på att ränta utgår för ersättning för direkta utgifter från dagen för skadan, men endast med hälften av den normala räntan, att ränta inte utgår alls på kapitalbelopp som skall ersätta framtida förlust, samt att i övrigt ränta utgår från stämningdagen.

3.5 Amerikansk rätt

I amerikansk rätt synes ränta i allmänhet betraktas som en form av skadestånd. Den som gått miste om pengar eller pengars värde skulle enligt detta betraktelsesätt inte bli helt ersatt för sin förlust om han inte också erhöll ränta. Ränta kan därför ingå som post i ett skadestånd, både kontraktsmässigt och utomobligatoriskt.¹

I allmänhet förutsätter ränta att gäldenären försummat sin skyldighet att betala. Detta innebär bl. a. att om han har en giltig ursäkt för underlåtenheten att betala, ingen ränta utgår. När dröjsmål förutsätter att gäldenären blivit krävd, utgår inte heller ränta förrän krav har framställts. Innan förfallodag inträtt är gäldenär inte skyldig att utge ränta utan särskilt avtal. I kontraktsförhållanden utgår ränta på skadestånd i allmänhet från dagen för kontraktsbrottet men där denna dag inte kan fixeras från anhängiggörande av talan.

Vid utomobligatorisk skada utgår ränta på skadestånd för sakskada från tidigaste möjliga dag, dvs. ofta tiden för skadans inträde eller dag då särskild förlust uppstod. Vid personskada synes läget vara mera oklart, sammanhängande bl. a. med att beloppet ofta bestäms till en klumpsumma för förluster av olika slag.

Anmärkningsvärt är att varken Uniform Commercial Code eller Uniform Consumer Credit Code innehåller några bestämmelser om köparens skyldighet att utge ränta när han försummar betalning av köpeskillingen.

3.6 Uniforma köplagen

I den uniforma lag för internationella köp av lösa saker som är daterad 1 juli 1964 (och som trätt i kraft i ett antal länder, de flesta tillhörande den europeiska ekonomiska gemenskapen, EG), finns en bestämmelse om ränta på köpeskillingen i art. 83. Enligt denna bestämmelse utgår ränta vid dröjsmål med betalning av köpeskillingen efter en räntefot som med en procent överstiger diskontot i den stat där säljaren driver sin rörelse. När säljaren skall återställa köpeskillingen på grund av hävning skall han enligt art. 81 st. 1 utge ränta efter samma räntefot som nämnes i art. 83 från tiden för betalningen. Därmed avses tiden då säljaren har mottagit köpeskillingen.²

¹ Se J. Fuchsberg, *Damages*, i *Encyclopedia of New York Law* Vol. 9, 1965, Chapter 11, Corbin on Contracts Vol. 5, 1969, §§ 1045–1052.

² Se Riese, *Rebels Zeitschrift* 1965 s. 85.

4 Diskonto och marknadsränta. Kortfattad översikt

I sin egenskap av centralbank tjänstgör Sveriges Riksbank bl a såsom en bankernas bank. Detta tar sig för det första uttryck i att den förvaltar bankernas kassaöverskott på checkräkning, s k riksbanksgiro, i riksbanken. På dessa medel betalar riksbanken ingen ränta. För det andra bispringer riksbanken bankerna med krediter när detta påkallas av bankernas behov av likvida medel. Tidigare skedde detta regelmässigt genom att riksbanken rediskonterade prima varuväxlar som den lånesökande banken kunde tillhandahålla ur sin växelportfölj. Det diskonto som riksbanken härvid betingade sig som vederlag motsvarade det fastställda officiella diskontot, vanligtvis dock med ett avdrag, s k returdiskonto, av en halv procent.

Efter det andra världskriget har riksbankens krediter till bankerna praktiskt taget uteslutande beviljats i form av lån mot säkerhet i obligationer, och rediskonteringen av växlar har kommit ur bruk. Alltsedan 1952 har räntan på riksbankens krediter till bankerna anpassats efter marknadsläget och inte varit i förväg fixerad. I samband med denna utveckling har det av riksbanken fastställda officiella diskontot fått en annan innebörd än tidigare. Det betecknar inte längre det pris bankerna får betala för sin kredit hos riksbanken. Räntesatsen för de nyssnämnda krediterna har sålunda ibland legat avsevärt över diskontot. Regerna för upplåningen har mestadels varit att räntan sammanfallit med diskontot under de första fem dagarna av kredittiden, men därefter varit en procentenhet högre. I tider av penningpolitisk åtstramning har emellertid räntan ytterligare höjts om upplåningen tagit sådan omfattning att den överstigit vad som motsvarat viss kvotdel, exempelvis hälften eller tre fjärdedelar, av den lånesökande bankens eget kapital. Räntan på denna del av krediten — ofta kallad straffränta — har, beroende på det penningpolitiska läget, varierat från diskontot plus ett par procentenheter till det dubbla diskontot. I det lätta läge på penningmarknaden som varit rådande under 1972 och 1973 har straffräntefri upplåning kunnat ske till 75 % av vederbörande banks egna kapital. För krediter över denna gräns har räntesatsen varit diskontot plus två procentenheter. På grund av den goda penningtillgången har naturligt nog upplåning under dessa år bara förekommit i begränsad omfattning.

Under vissa tider har tak fastställts för affärsbankernas upplåning hos riksbanken. År 1969 gällde exempelvis individuella tak för sådan upplåning.

Även om diskontot sålunda numera förlorat sin ursprungliga betydelse är det alltjämt i allra högsta grad av praktisk betydelse såsom normgivare för räntesättningen i affärsbankerna och på kreditmarknaden i övrigt. Under den tid då diskontot var lika med räntan för riksbankens krediter till bankerna var sambandet mellan diskontot och marknadsräntan en naturlig följd av de ekonomiska realiteter under vilka bankerna hade att arbeta. Under långa perioder hade bankerna rediskonteringskund i riksbanken och för att få täckning för sina upplåningskostnader måste de som regel följa upp en diskontohöjning från riksbankens sida genom en motsvarande uppjustering av de egna utlåningsräntorna. Vid sänkningen av diskontot åter gjorde konkurrensen det nödvändigt att följa med nedåt. Konkurrensen hade vidare den ytterligare betydelsen att den garanterade följsamhet beträffande inlåningsräntorna vid diskontohöjningar. Diskontosänkningar, som ju hade till effekt att inkomsterna från utlåningssidan blev mindre, gjorde en anpassning genom räntesänkning på inlåningssidan nödvändig.

I dagens läge är dessa samband inte lika klara. Följsamheten i förhållande till det officiella diskontot är emellertid bestående. När riksbanken företar en ändring av diskontot uppfattas detta av kreditmarknadens beslutsfattare som en till dem riktad uppmaning från riksbankens sida att i motsvarande mån justera sina räntesatser. En sådan uppmaning brukar regelmässigt hörsammas, även om några direkta sanktioner inte finns att tillgå mot den som till äventyrs skulle vilja obstruera. I samband med att riksbanken meddelar förändringar är det f ö praxis att den sammankallar representanter för kreditinstituten för att inför dessa klargöra sina motiv för och avsikter med det fattade beslutet.

Även om hörsamheten mot riksbankens direktiv är god kan emellertid marknaden ibland inom vissa områden uppvisa någon tröghet i sina reaktioner. Kompletterande penningpolitiska åtgärder kan därför behöva vidtas för att den proklamerade ränteändringen skall fås att snabbare slå igenom i räntestrukturen i dess helhet. Riksbanken har här, förutom genom emissionskontroll, genom marknadsmekanismen direkt verkande medel till sitt förfogande. Den kan genom operationer i den öppna marknaden köpa eller sälja obligationer och genom den kursförändring som härav blir följden direkt påverka den effektiva obligationsräntan. En sådan förändring slår ganska omedelbart igenom i hypoteksföreningarnas räntepolitik och därigenom även på inteckningsmarknaden i dess helhet. De kreditinstitut som till stor del hämtar sina utlåningskunder från denna marknad tvingas av konkurrensskäl att följa efter och härigenom kan en anpassning till diskontoförändringen påskyndas.

Genom lag (1962:258) om räntereglering och emissionskontroll (ränteregleringslag) har regeringen erhållit fullmakt att "i den mån på grund av utomordentliga omständigheter så prövas nödvändigt för att uppnå det mål som fastställts för riksbankens penningpolitiska verksamhet" förordna om rätt för riksbanken att på ett för de egentliga kreditinstituten bindande sätt fastställa maximi- och minimiräntor för inlåningen resp maximiräntor för utlåningen. Lagen, liksom dess föregångare av 1951, har aldrig tillämpats, men torde genom sin blotta existens öka kredit-

institutens villighet att följa riksbankens direktiv.

Frågan vid vilken nivå riksbanken skall sätta diskontot är i stor utsträckning beroende av förhållandena på penningmarknaden i utlandet. Beroendet var ännu starkare när vi upprätthöll guldmyntfot, dvs när den svenska kronan motsvarade en viss mängd guld med vilken riksbanken var skyldig att vid anfordran lösa in utelöpande sedlar. Även under Bretton Woods-systemet med fasta växelkurser var beroendet större än idag. Sedan kurserna på flertalet viktigare valutor blivit flytande sker anpassningen till förändringarna i betalningsbalansen i högre grad än förut genom ändringar i valutakurserna, vilket minskar behovet att anpassa räntenivån till betalningsbalansens utveckling.

Riksbanken har därmed fått större möjligheter att fastställa diskontot för att använda räntan som ett aktivt politiskt medel att styra den inhemska konjunkturutvecklingen. Enligt tidigare omhuldade teorier föreställde man sig att detta i första hand skedde genom att ränteförändringar mera direkt påverkade investeringsvolymen i samhället. Även om detta säkerligen till en del alltså äger sin riktighet åtminstone beträffande

Tabell 26 Riksbankens diskonto, årsmedeltal i procent

År	Officiellt	Vid rediskontering	År	Officiellt	Vid rediskontering
1902	4,51	4,05	1937	2,50	2,00
1903	4,50	4,14	1938	2,50	2,00
1904	4,61	4,38	1939	2,52	2,02
1905	4,72	4,35	1940	3,31	3,01
1906	5,20	4,89	1941	3,21	2,71
1907	6,10	6,10	1942	3,00	2,50
1908	5,88	5,62	1943	3,00	2,50
1909	4,69	4,28	1944	3,00	2,50
1910	4,63	4,27	1945	2,55	2,05
1911	4,57	4,09	1946	2,50	2,00
1912	4,81	4,35	1947	2,50	2,00
1913	5,50	5,15	1948	2,50	2,00
1914	5,24	4,75	1949	2,50	2,00
1915	5,51	5,01	1950	2,54	2,16
1916	5,24	4,74	1951	3,00	3,00
1917	5,68	5,32	1952	3,00	—
1918	6,93	6,47	1953	2,97	—
1919	6,38	5,88	1954	2,75	—
1920	6,93	6,79	1955	3,45	—
1921	6,49	6,49	1956	3,78	—
1922	4,85	4,85	1957	4,47	—
1923	4,64	4,64	1958	4,67	—
1924	5,50	5,50	1959	4,50	—
1925	5,17	5,17	1960	4,98	—
1926	4,50	4,50	1961	5,00	—
1927	4,15	4,15	1962	4,35	—
1928	4,01	3,69	1963	3,80	—
1929	4,74	4,74	1964	4,54	—
1930	3,72	3,72	1965	5,37	—
1931	4,10	4,10	1966	5,78	—
1932	4,39	4,39	1967	5,18	—
1933	3,17	2,87	1968	5,44	—
1934	2,50	2,00	1969	6,32	—
1935	2,50	2,00	1970	7,00	—
1936	2,50	2,00	1971	6,04	—

utpräglade långtidsinvesteringar med i någon grad förutsebara riskmoment — exempelvis bostadsbyggande — är man dock numera benägen att i första hand se räntenivån som blott en av faktorerna i den samlade penningpolitik som förs för att påverka bankernas disponibla kassatillgångar och därmed deras vilja och förmåga att ge kredit. Det är alltså indirekt och i detta mera komplexa sammanhang som räntan får sin betydelse för investeringsviljan och som konjunkturpolitiskt medel. En räntehöjning är exempelvis ofta en rent teknisk förutsättning för att en åsyftad åtstramning av penningtillgången i bankerna effektivt skall kunna åstadkommas.

Årsmedeltalet för riksbankens diskonto under de senaste 70 åren framgår av tabellen på föregående sida som hämtats ur 1971 års årsbok för Sveriges riksbank.

Som framgår av tabellen har diskontot från början av 1930-talet till senare delen av 1950-talet relativt sett legat på en lägre nivå än tidigare för att därefter återta eller på senare tid t o m överträffa den nivå som dessförinnan varit vanlig. Under lågränteperioder var diskontot under flera år, t ex 1930-talet och under senare hälften av 1940-talet, så lågt som 2,5 %. Sedan början av 1950-talet kan man skönja en tendens mot en allt högre räntenivå. Maximum för efterkrigstiden, 7 %, nåddes i juli 1969 och upprätthölls ända till senare delen av mars månad 1971. Ännu år 1963 kunde emellertid en så pass låg räntesats som 3,5 % förekomma under ca ett halvt års tid. Under de dämpade konjunkturerna de senaste åren har diskontot varit nere i 5 %. Denna nivå nåddes efter fyra halvprocentiga sänkningar under loppet av år 1971 (den 19 mars, den 23 april, den 10 september och den 12 november). Under hela 1972 och 1973 var diskontot oförändrat. Det höjdes den 2 april 1974 till 6 %. Det är emellertid värt att notera att riksbanken sällan företar ändringar i diskontot i större steg än halva procentenheter. I den mån helprocentändringar förekommit har det regelmässigt varit fråga om höjningar. Det kan iaktas att en ändring av diskontot inte sällan relativt snart åtföljes av ännu en eller kanske flera ändringar. Periodvis, mellan en sådan serie justeringar i ganska snabb följd, kan diskontot sedan vara stabilt under förhållandevis lång tid.

När man talar om att diskontot är normgivande för räntenivån i landet menas självfallet inte att det bara skulle finnas en enda enhetlig sådan nivå. I själva verket uppvisar penning- och kapitalmarknaderna en hel serie olika räntenivåer. Vilken ränta som tillämpas vid en viss typ av kredit bestämmes av sådana omständigheter som kreditens längd och de förlustrisker som denna kan vara förknippad med. Det betyder alltså mycket för räntan om exempelvis en lånesökande kan erbjuda god säkerhet för den kredit han söker. Räntan påverkas emellertid i viss mån även av hur stor kreditefterfrågan resp tillgången på disponibla utlåningsmedel är inom just den speciella del av kreditmarknaden där kreditansökningar av jämförbart slag konkurrerar om utrymmet. Sätillvida utgör emellertid diskontot ett sammanhållande element i denna splittrade räntestruktur som en höjning eller sänkning av detta i regel slår igenom på varje nivå i strukturen.

Förhållandet kan illustreras med nedanstående tablå som även den hämtats ur 1971 års årsbok för Sveriges Riksbank, s 45. I tablå har ett försök gjorts att beräkna medelräntan för den totala kreditgivningen exkl bostadsbyggnadskrediter och växlar. I kalkylen har inkluderats avgiften vid kredit i räkning, som därvid räknats upp med hänsyn till kreditens nyttjandegrad.¹

	Kreditbelopp		Medelränta		Förändring i medelräntan
	1970 utl dec	1971 utl sept	1970 utl dec	1971 utl sept	
Affärsbanker	25 946	28 461	10,29	8,72	-1,57
Sparbanker	26 016	26 600	9,12	7,65	-1,47
Postbanken	4 672	4 899	8,99	7,52	-1,47
Centralkassor	3 819	4 200	9,05	7,61	-1,44
Samtliga	60 451	64 157	9,61	8,11	-1,50

Diskontot vid de tidpunkter som tablå anger var: i slutet av december 1970 7 % och i slutet av september 1971 5,5 %. För samtliga kreditinstitut i genomsnitt blev sålunda minskningen i medelräntan densamma som nedgången i riksbankens officiella diskonto under samma tid. Även om smärre variationer kan förekomma vid vissa slag av krediter torde det framgå av tablå att följsamheten i förhållande till diskontot är påfallande god om man ser på kreditmarknaden i dess helhet. Räntesatsen för korta placeringar har emellertid ibland visat sig ligga lägre än den ränta som tillämpas för mera långsiktiga placeringar. Särskilt under tider med stort kassaöverskott i bankerna förstärks denna tendens. Efterfrågan på korta placeringar driver då upp kurserna på kortfristigt obligationsmaterial med åtföljande sänkning av den effektiva räntan som följd. Skillnaden mellan den långa och den korta räntan blir sålunda än mer markerad ju lägre den allmänna räntenivån är.²

Vid sidan av de förändringar i räntenivån som förklaras av följsamheten till diskontot och ibland marknadsmekanismen utvisar de ränteanalyser som riksbanken låter göra att det förekommer en viss ränteglidning som är oberoende av dessa faktorer. Affärsbankernas genomsnittsränta steg sålunda under åren 1961–1968 med 0,2 procentenheter från 6,77 till 6,97 vid ett riksbanksdiskonto av 5 % såväl vid periodens början som vid dess slut. Under senare år synes dock denna relativa stabilitet ha förbytts i en större rörlighet. De två följande åren efter 1968 konstaterades sålunda en fortsatt ränteglidning uppåt som sammanlagt uppgick till så mycket som 0,3 %. Detta berodde på den mycket utpräglade knapphet på krediter, som rådde under dessa år till följd av den restriktiva penningpolitiken. Riksbanken har emellertid sin uppmärksamhet fäst på sådana förändringar och har uppmanat affärsbankerna att i väsentlig grad återta denna höjning.³

Såsom framgått speglar den medelränta som anges i statistiken ett genomsnitt för en ganska splittrad räntestruktur. Mer än 50 olika räntesatser och över tio avgiftsklasser förekommer för närvarande på marknaden. Denna variation speglar det stora utbud av utlåningsformer

¹ Man brukar räkna med att medgiven kredit genomsnittligen är utnyttjad till hälften, varvid avgiften alltså skulle behöva fördubblas för att rätt utvisa den effektiva räntekostnaden. Thunholm, Svenskt kreditväsen, Sthlm 1969, s. 84 f anger att det inte utnyttjade beloppet normalt brukar röra sig om ca 30 % av totalbeloppet.

² Se Thunholm a. a. s. 266 ff.

³ Se härom fullmäktiges i riksbanken till 1973 års riksdag avgivna förvaltningsberättelse för år 1972, s. 56.

som finnes. Olikheterna mellan dessa förklaras i sin tur av att de är anpassade efter ibland helt olika kreditbehov.

Växeldiskonteringen är den traditionella finansieringsformen inom handeln. Sedan mitten av 1950-talet har dock växeldiskonteringsandel av affärsbankernas totala kreditgivning minskat och från att vid nyssnämnda tid ha svarat för omkring en fjärdedel av kreditgivningen representerar de nu mindre än en tjugondel. Diskontering av prima varu- växlar anses vara en av de billigare formerna av kredit. Vilka räntesatser som vid ett givet tillfälle tillämpas av affärsbankerna kungörs genom annonsering i dagspressen. Sådan annonsering sker regelmässigt efter varje ändring av riksbankens diskonto. Numera anges dock inte fixa räntesatser för olika typer av kredit, utan i stället anges ett s k band som anger den nedre och övre gränsen för de räntor som tillämpas för den aktuella kreditformen. Växeldiskontot på högst tre månader angavs sålunda vid 5 % allmänt diskonto med bandet $7\frac{1}{4}$ – $8\frac{3}{4}$ %. Medelräntan inom detta band utgjorde för affärsbankernas del 30.9.1972 8,15 %. Den nyss omtalade ränteglidningen hade från slutet av 1970 till denna tidpunkt resulterat i en sänkning med något mer än 0,2 procentenheter.¹

Reverslån utgör den volymmässigt största delen – omkring hälften – av affärsbankernas utlåning. Räntan varierar beroende på villkoren och den säkerhet som ställs inom ett band som angavs vid 5 % diskonto till 6,5–8 %. Med hänsyn till den stora mängden olika kreditformer som ryms inom samlingsbeteckningen reverslån är det svårt att inom detta område ange en meningsfull medelränta. Som exempel kan dock anges att i affärsbankerna 30.9.1972 lån mot säkerhet i obligationer lämnades mot en ränta av i genomsnitt 7,57 % och borgenslån mot 7,97. Medelräntan för kortvariga krediter till näringsidkare i och för hans rörelse utan särskild säkerhet angavs samtidigt till 8,04 %.

En stor del av utlåningen inom affärsbankerna sker numera genom kredit i räkning. Det är fråga om dels de s k byggnadskreditiven dels checkräkningskrediter. Vid sådana räkningar uttages som nämnts tidigare en avgift på hela det kontrakterade beloppet oavsett till vilken grad detta sedan faktiskt utnyttjas. För att den effektiva räntan skall framgå måste avgiften, justerad med hänsyn till den faktiska utnyttjandegraden, läggas till utlåningsräntan. Efter sådan korrigering har medelräntan inom affärsbankerna 30.9.1972 för bostadsbyggnadskrediter beräknats till 7,81 % och för övriga krediter i räkning till 8,89 %. Kredit i räkning torde jämte växeldiskontering vara de mest typiska formerna av kredit till handel och industri.

Följande tablå, som hämtats från fullmäktiges i riksbanken till riksdagen angivna förvaltningsberättelse för år 1972, utvisar i anslutning till det ovan sagda en mycket summarisk kombinerad redovisning av räntesättning (medelränta) och utlåningsvolym hos de storleksmässigt dominerande grupperna av krediter. Den hänför sig till förhållandena 30.9.1972 då det av riksbanken officiellt fastställda diskontot alltså utgjorde 5 %.

¹ Vid denna beräkning har självfallet bortsetts från den allmänna sänkning av räntenivån som varit en effekt av riksbankens diskontosänkningar.

	Affärsbanker		Sparbanker		Centralkassor	
	Ränta	Belopp	Ränta	Belopp	Ränta	Belopp
Bostadsbyggnadskrediter	7,81	8 625	7,62	3 803	8,07	117
Övriga krediter i räkning	8,89	10 593	8,75	742	8,91	309
Diskonterade växlar	8,15	2 678	8,52	88	8,37	259
Lån mot inteckning i bostads- fastigheter inom 75 % av uppskattningsvärdet	7,79	5 107	7,07	17 339	6,97	741
Lån mot borgen	7,97	3 280	7,97	1 677	7,91	512
Lån mot inteckning i industri- fastigheter	7,66	3 274	7,60	311	7,26	84
Lån till kommuner på över 5 år	7,10	577	6,87	2 404	6,99	228
Lån mot inteckning i jord- bruksfastigheter inom 75 % av uppskattningsvärdet	7,60	436	6,84	1 543	6,83	2 070
Jordbrukslån mot statlig garanti	6,88	14	6,77	163	6,76	564
Övrig utlåning	7,81	9 059	7,76	3 365	7,48	349
Totalt	8,08	43 644	7,27	31 435	7,23	5 234

Enligt reglemente (1959:293) angående allmänna pensionsfondens förvaltning 14 § äger kreditinrättning mot bevis om fullgjord avgiftsbetalning bevilja den som erlagt avgift enligt lagen om försäkring för allmän tilläggspension under föregående år återlån med högst hälften av vad sålunda erlagts. Har kreditinrättning lämnat sådant återlån äger den, enligt reglementet 15 §, i samband därmed till motsvarande belopp erhålla lån från den fondstyrelse som har att förvalta de avgifter för vilka återlånet beviljats. Räntesatsen för lån från fondstyrelsen fastställas av Konungen. Vad som här är av intresse är att räntesatsen därvid skall bestämmas så att den med en halv procent överstiger högsta allmänt förekommande räntesats vid inlåning i bankaktiebolag, postsparbank, sparbank och centralkassa för jordbrukskredit. Reglementet utgör alltså ett exempel på att annan procentsats än diskontot lagtekniskt valts som utgångspunkt för räntans bestämmande. Ett färskt exempel på att diskontot inom lagstiftningen använts som räntelikare utgör däremot de nyligen vidtagna ändringarna i sjölagen (1891:35 s 1). Ränta skall enligt denna lags 49 § utgå efter det av riksbanken vid tiden för förskottet tillämpade officiella diskontot med tillägg av 4 % för år, dock lägst 6 % årlig ränta.

5 Allmänna överväganden

5.1 Dröjsmålsränta

Utredningens uppdrag avser i första hand översyn av de allmänna reglerna om dröjsmålsränta i 9:10 HB. Utredningen vill därför först diskutera de allmänna skälen för en revision av dessa regler. Dessa skäl kan sammanfattas under tre rubriker: räntefotens höjd, stämning som förutsättning för att ränta skall börja utgå, samt osäkerheten i det nuvarande rättsläget. Därefter vill utredningen behandla ett ämne som har nära beröring med dessa skäl, nämligen förutsättningarna för att dröjsmålsränta skall utgå vid fordran utan bestämd förfallodag.

5.1.1 *Räntefotens höjd*

Den största olägenheten av det nuvarande rättstillståndet beträffande dröjsmålsränta är säkerligen att den räntefot som föreskrivs i 9:10 HB är helt otillräcklig. Vid tillkomsten av stadgandet synes 5 % ha betraktats som en normal ränta, kanske t o m liggande i överkant av vad som kunde anses normalt, medan 6 % betraktades som den högsta ränta som kunde tas ut utan att gränsen till ocker överskreds. Räntenivån förändrades jämförelsevis sent. Det låga ränteläget från början av 1930-talet till senare delen av 1950-talet torde ha föranlett att även 5 % då betraktades som en förhållandevis hög ränta.

Alltifrån 1950-talets slut har emellertid, i samband med den ständigt fortgående inflationen, det allmänna ränteläget legat högre, under vissa tider t o m åtskilligt högre, än tidigare. Eftersom räntan begagnas som ett konjunkturpolitiskt och valutapolitiskt medel är också växlingarna i ränteläget starka och tidvis ganska täta. Särskilt under perioder av högt ränteläge är både 5 % och 6 % att betrakta som en mycket låg ränta. Man kan inte räkna med att det tillstånd som rådde i tiden omkring andra världskriget återkommer inom överskådlig tid.

Vad som nu anförts avser inte särskilt dröjsmålsränta, men påverkar denna ränta. Dröjsmålsräntan måste nämligen ses i sitt sammanhang med det allmänna ränteläget. Om exempelvis ränteläget för korta lån är högt men dröjsmålsräntan är låg har en gäldenär en fördel av att dröja med betalning, eftersom han då under motsvarande tid kan antingen undgå att låna pengar dyrare eller placera sina pengar till högre ränta. Omvänt lider

borgenären en ränteförlust när han inte erhåller betalning för förfallna fordringar. Om å andra sidan dröjsmålsräntan skulle ligga jämförelsevis högt i förhållande till det allmänna ränteläget lägges på gäldenären ett starkt tvång att betala, medan det från borgenärens synpunkt närmast är en fördel om betalningen dröjer, så att han kan tillgodogöra sig den goda placering som den utestående fordran under sådana förhållanden utgör. Värdet av en god likviditet liksom risken för att bli lidande genom gäldenärens insolvens eller andra sådana omständigheter verkar emellertid återhållande mot att borgenärer i större utsträckning dröjer med att inkassera förfallna fordringar ens om räntan är förhållandevis hög. Av vad som anförts nu kan man dra slutsatsen att dröjsmålsräntan bör stå i ganska nära samband med det allmänna ränteläget för korta lån. Det har också framgått att fixa räntesatser, sådana som 9:10 HB föreskriver, har särskilda olägenheter.

De förhållanden som berörts nu påverkar kanske främst innehållet i avtal som träffas om dröjsmålsränta. Men de bör vara vägledande för utformningen av lagstiftningens regler om dröjsmålsränta. Mot bakgrund härav kan det förda resonemanget ytterligare preciseras och utvecklas. Det är huvudsakligen tre kriterier som bör vara bestämmande för räntefotens höjd vid dröjsmålsränta i egentlig mening.

För det första bör dröjsmålsräntan inte vara så låg att det för gäldenären framstår som lönsammare att betala efter än på förfallodagen. Härav följer att dröjsmålsräntan bör vara högre än placeringsränta eller upplåningsränta på samma risknivå. Alternativet upplåningsränta är förmodligen det som i praktiken är av störst intresse.

För det andra bör den legala dröjsmålsräntan inte vara så låg att en gäldenär i betalningssvårigheter prioriterar betalningen av de fordringar som har en avtalad dröjsmålsränta framför dem vilkas räntefot bestäms av lagen. Detta leder till att den legala räntan inte bör vara nämnvärt lägre än den ränta som avtalas efter marknadsmässiga grunder. Härvid är att märka att det synes som om en utveckling mot relativt hög dröjsmålsränta är på gång inom affärslivet.

För det tredje bör dröjsmålsräntan vara tillräckligt hög för att även ge borgenären viss kompensation för de särskilda olägenheter som han lider genom att inte få betalt i rätt tid. De båda föregående argumenten avser främst de ekonomiska verkningarna för gäldenär och borgenär under den förutsättningen att båda åtnjuter likviditet som gör det möjligt för dem att bedöma betalningar uteslutande från synpunkten av räntekostnaden. Men i verkligheten är likviditetsfrågan ofta av mycket större betydelse än den direkta räntekostnaden. Om borgenärens likviditet förstärks, genom tidigare inbetalningar av utestående fordringar, ökas hans allmänna ekonomiska rörelsefrihet på ett sätt som inte låter sig uppskattas blott genom att räkna med räntan på skulder eller alternativa fordringar. Den andra sidan av samma sak är att gäldenären, genom att dröja med att betala förfallna skulder, kan åtnjuta vissa likviditetsfördelar. Härtill kommer så, från borgenärens synpunkt, eventuella administrativa merkostnader som orsakas av dröjsmålet.

Givetvis är inte räntan den enda faktor som påverkar huruvida

betalning sker i rätt tid eller efter dröjsmål. Effektiva kravrutiner hos företagen har förmodligen stor betydelse för betalningsdisciplinen. När en fordran är förfallen har borgenären särskilda möjligheter, i sista hand genom rättsligt förfarande, att tvinga gäldenären till betalning. Ju större ränteförlust borgenären lider i väntan på betalning, och ju mera hans likviditet påverkas av att han inte får in sina pengar, desto större skäl har han att vidta sådana andra åtgärder. Dröjsmålsräntan har emellertid, förutsatt att den är tillräckligt hög, den fördelen att den kan verka som ett automatiskt påtryckningsmedel på gäldenären, och borgenären behöver inte lita till andra metoder som är arbetskrävande och som han av olika skäl kan vilja undvika.

Den praktiska betydelsen av lagregler om dröjsmålsräntans höjd växlar emellertid för olika slag av fordringar. I de fall där det finns möjlighet att träffa avtal om ränta för tiden innan fordran förfaller finns ofta också möjlighet att träffa avtal om dröjsmålsränta. När det gäller exempelvis bankernas utlåningsverksamhet spelar lagstadgandena om ränta säkerligen en ringa praktisk roll, eftersom banker har goda möjligheter att genom avtal bestämma ränta såväl före som efter förfallotiden. I själva verket torde borgenären vid organiserad utlåningsverksamhet i allmänhet ha dessa möjligheter att genom avtalsbestämmelser tillvarata sina intressen, och han är således inte beroende av vad lagen stadgar om dröjsmålsränta, framför allt inte av räntenivån enligt lagen. Man bör emellertid inte bortse från att även under sådana förhållanden situationer undantagsvis kan uppstå, där mindre lämpliga lagregler skulle medföra oförmånliga resultat.

Av åtskilligt större betydelse i detta sammanhang är fordringar på utestående köpeskilling eller annat motsvarande vederlag för utförda prestationer, t ex på grund av entreprenad, reparation, serviceavtal o dyl. Särskilt i större förhållanden och när avtal ingås med utnyttjande av utförliga formulär finns även här möjligheten att i förväg träffa avtal om dröjsmålsränta, och så sker också i viss utsträckning. I många fall, särskilt vid mindre och helt standardiserade avtal är det emellertid ofta inte möjligt eller ens önskvärt, att avtal träffas i förväg om dröjsmålsränta. Det är nämligen ett allmänt önskemål att avtal i sådana förhållanden skall kunna ingås snabbt och smidigt med ett minimum av diskussion om särskilda avtalsvillkor, något som förutsätter att de utfyllande lagreglerna är sådana att båda parter kan acceptera dem som rimliga. En ytterligare synpunkt som förtjänar att betonas är att om rättstillståndet är sådant, att borgenären måste betrakta det som praktisk nödvändighet att i avtal reglera räntefrågan, finns det en viss risk att han därvid också träffar avtal som är mera förmånliga för honom själv än som från allmän synpunkt är lämpligt, med andra ord att han sätter dröjsmålsräntan mycket högt. Särskilt vid konsumentköp kan det därför vara en fördel att lagen kan fungera utan att avtal behöver träffas ens när det praktiskt sett finns möjlighet till detta och att lagen ger en viss allmän vägledning för vad som anses rimligt.

I den mån avtal inte kan träffas i förväg, tillgriper borgenären ibland utvägen att i faktura införa bestämmelser om räntan. Den juridiska

giltigheten av sådana fakturaklausuler är ofta tvivelaktig, och om inte annat kan osäkerhet uppstå om vad som skall gälla mellan parterna.

Det är mera tveksamt om en dröjsmålsränta, vars höjd bestäms mot bakgrund av de överväganden som hittills redovisats, är berättigad vid fordringar till svårbedömt belopp, t ex fordringar på skadestånd, samt vid fordringar av inte affärsmässigt slag, t ex på grund av penninglån mellan släktingar och vänner. Om det är ovisst, huruvida någon förpliktelse alls föreligger eller till vilket belopp en skuld uppgår, torde nämligen inte ens risk att behöva betala en hög ränta förmå gäldenären att betala omedelbart. Vid dylika fordringar torde bestämmandet av den dag från vilken ränta börjar utgå ha större betydelse än räntefotens höjd. I den mån gäldenären saknar tillgångar för att betala en skuld är likaledes räntefoten betydelselös som medel för att förmå honom att betala.

Av det nu sagda framgår, att en allmän räntelags bestämmelser om räntefotens höjd får antas ha störst betydelse vid fordringar på köpeskilling och motsvarande vederlag, samt vid andra affärsmässiga fordringar till fixerade belopp. Det är därför också vid dem som de nu gällande reglerna medför mest påtagliga olägenheter.

5.1.2 Stämning som förutsättning för att ränta skall börja utgå

När förfallodagen inte är bestämd utgår enligt 9:10 HB ränta först från stämningdagen (med stämning avses nu och i det följande även ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande, där sådant förfarande kan begagnas för indrivande av fordran vars förfallodag inte är bestämd). Detta innebär bl a att skyldigheten att utge ränta inte kan fungera som ett självständigt medel för att förmå gäldenären att betala, utan den börjar verka först samtidigt och i samband med det mycket kraftiga medel som stämningen utgör. Av olika skäl måste ofta även en borgenär som har ett fullt berättigat krav dra sig för att gå till domstol med en fordran. Borgenären kommer därigenom att lida en oersatt ränteförlust ända fram till den tidpunkt då betalning till slut sker godvilligt eller han trots allt ändå finner sig föranlåten att stämma. Skulle å andra sidan de nuvarande rättsreglerna ha den verkan att de ibland föranleder en borgenär att stämma blott för att säkra sin rätt till ränta, kan inte heller detta anses lämpligt. Rättsreglerna bör så långt möjligt fungera så att de gör det obehövt att gå till domstol.

Olägenheterna av att stämning utgör förutsättning för att ränta skall börja utgå har ofta framhållits i diskussionen, bl a av första lagutskottet i dess yttrande över motion II:166 vid 1965 års riksdag.¹ Utskottets utlåtande åberopas särskilt i de direktiv som utredningen erhållit för uppdraget att utreda reglerna om dröjsmålsränta. Erfarenheterna från de andra nordiska länderna, där likaledes enligt gällande rätt ränta ofta utgår först från stämningdagen, talar också för att denna princip är olämplig.

Utredningen anser det därför nödvändigt att i den kommande lagstiftningen gå ifrån principen, att när förfallodagen inte är bestämd i förväg, ränta skall utgå först från stämningdagen. Utredningen skall under 5.1.4 diskutera vilken regel som lämpligen bör ersätta denna princip.

¹ 1LU 25.

5.1.3 Osäkerheten om rättstillståndet

När man skall bedöma en räntefråga med ledning av 9:10 HB finns endast två alternativ: 6 % från förfallodagen eller 5 % från stämningdagen. Det enda kriterium som stadgandet ger för valet mellan de båda alternativen är om förfallodagen är bestämd eller inte. När andra stadganden hänvisar till 9:10 HB blir man även enligt dem tvungen att bedöma, huruvida förfallodagen är bestämd eller inte. Tvekan kan givetvis uppstå om till vilken kategori en viss fordran bör hänföras. Såsom framgått ovan förekommer i svensk rättspraxis att regeln om 6 % ränta tillämpas även där man inte rimligen kan säga, att förfallodagen varit bestämd i förväg eller ens fordran varit förfallen på den dag från vilken ränta börjar utgå.¹ Detta ökar givetvis osäkerheten om vad som skall anses gälla.

Genom att 9:10 HB varit i kraft under lång tid har emellertid åtskillig rättspraxis tillkommit, som ger ledning för bedömningen av vilka fordringar som bör hänföras till vardera kategorien.² Doktrinen har också lämnat bidrag till tolkningen av stadgandet. Den osäkerhet som trots rättspraxis och doktrin kvarstår får emellertid räknas bland svagheterna i det nuvarande rättstillståndet. Betydelsen av sådan osäkerhet kan väntas öka, om räntefoten för dröjsmålsräntan i framtiden sätts högre än enligt nu gällande rätt. Ju högre dröjsmålsräntan är, desto större betydelse har det uppenbarligen för båda parter om sådan ränta utgår eller inte.

Enligt utredningens mening bör ett av ändamålen med ny lagstiftning vara att skapa bättre klarhet än som råder nu om vilka fall som skall bedömas enligt de olika räntereglerna. Om man — såsom utredningen ämnar föreslå³ — behåller skillnaden mellan fordringar med bestämd förfallodag och övriga, blir en uppgift att klargöra vilka fordringar som skall föras till vardera kategorien. Vidare fordras ett klargörande, vilka situationer som överhuvud skall bedömas enligt reglerna om dröjsmålsränta och vilka som i stället skall bedömas enligt andra regler. Utredningen kommer i olika sammanhang in på frågor av detta slag.

5.1.4 Dröjsmålsränta vid fordran utan bestämd förfallodag

Kritiken mot det nuvarande rättstillståndet har inte direkt riktat sig mot den huvudprincip som består i att man gör skillnad mellan fordringar för vilka förfallodagen är bestämd, och andra fordringar. Därmed är emellertid inte avgjort att en sådan skillnad bör behållas även i framtiden. Anledning att ta ställning i frågan uppstår också genom att det danska förslaget och de norska planerna inte tar lika stor hänsyn till om förfallodagen är bestämd som hittills gällande svensk rätt gör.

Till grund för skillnaden har antagits ligga det förhållandet att om förfallodagen är bestämd i förväg, en gäldenär kan antas vara beredd att betala denna dag och följaktligen då ha medel tillgängliga för betalning. Om däremot skulden förfaller vid anfordran eller eljest vid en tidpunkt som gäldenären inte kände i förväg, kan han inte på samma sätt antas ha medel till sitt förfogande, utan han kan behöva viss tid på sig för att kunna betala. Regeln att ränta utgår först från stämningdagen går likvärl

¹ Se Wallin, Dröjsmålsränta s. 55 ff, samt ovan under 2.3.

² Se härom under 2 ovan.

³ Se nedan 5.1.4.

längre än vad som följer av detta skäl, eftersom den medför att gäldenären ofta åtnjuter ett ganska avsevärt anstånd från det krav först framställs till dess ränta börjar utgå.

Det finns också andra skäl varför det är lämpligt att, om förfallodagen inte är bestämd i förväg, ränta börjar utgå först något senare än denna dag. När förfallodagen är bestämd i förväg kan gäldenären iaktta denna dag exakt, kanske genom att betala någon dag i förväg, för att vara säker på att inte försitta dagen. Man kan anta att i de flesta fall betalning också sker senast denna dag. Det medför då inga praktiska olägenheter att förfallodagen också är utgångspunkt för räntebereäkningen. Om å andra sidan förfallodagen inte är bestämd i förväg måste de flesta gäldenärer ha någon, om också stundom mycket kort tid, för att hinna fullgöra betalningen. Undantag kan gälla för banker, försäkringsbolag och andra företag som yrkesmässigt fullgör betalningar utan varsel. I praktiken medför förekommande betalningsrutiner att de flesta företag och i synnerhet de flesta privatpersoner inte betalar omedelbart, även om skulden förfaller vid anfordran. Särskilt gäller detta om gäldenären behöver pröva något sakförhållande innan han betalar. Det skulle ofta medföra onödigt besvär för båda parter att räkna ut dröjsmålsränta och betala sådan ränta när betalning sker i enlighet med sådana betalningsrutiner. Dessa praktiska skäl synes böra beaktas vid utformningen av räntelagstiftningen.

I praktiken är det vanligt att vid betalning av räkningar för levererade varor o dyl gäldenären åtnjuter en räntefri betalningstid. Denna är ofta trettio dagar från räkningens datum. Man synes kunna undvika de praktiska olägenheter som nyss nämndes genom att anknyta till denna praxis. Avsikten härmed är inte att medge gäldenären något anstånd i egentlig mening utan blott att lämna utrymme för de praktiska åtgärderna samt undvika att ränta beräknas för mycket korta tidrymder. I jämförelse med perioden en månad synes trettio dagar vara att föredra, därför att den lättare kan tillämpas vid datamaskinteknik. Vill borgenären istället kräva ränta efter en månad lägger en lagregel baserad på trettio dagar intet hinder häremot (utom vid månaden februari).

Utredningen vill därför föreslå, å ena sidan att anknytningen till stämningen slopas av skäl som redovisats ovan (5.1.2), å andra sidan att vid fordringar utan bestämd förfallodag ränta börjar utgå först efter trettio dagar efter det krav skedde. Den ränteförlust som borgenären må göra genom denna frist torde i de flesta fall vara av ringa saklig betydelse, och för återstående fall, tex när det är fråga om fordringar på mycket stora belopp, synes möjligheten att från början reglera saken i avtal vara tillräcklig. Utvägen att träffa avtal synes också fullt tillräcklig för de fall där parterna önskar att om dröjsmål uppstår ränta skall beräknas från en tidigare dag än den egentliga förfallodagen eller att andra modifikationer skall ske.

En annan synpunkt bör emellertid också beaktas i sammanhanget. I vissa rättsförhållanden antas parterna räkna ränta omedelbart från det fordran uppstår. Så kan vara fallet i kontokurantförhållanden.¹ Principen att ränta skall räknas omedelbart från fordrans uppkomst, utan avseende

¹ Beträffande kontokurantförhållanden jfr specialmotiveringen till 1 § samt till 5 § andra stycket förslaget till räntelag.

vid att förfallodagen ännu inte inträtt, ligger till grund för den särskilda regeln i 38 § köplagen, enligt vilken vid handelsköp ränta regelbundet utgår redan från tiden för godsets avlämnande. Utredningen anser det emellertid inte nödvändigt att låta en sådan praxis eller uppfattning, där den förekommer, avspeglas i de generella reglerna. Det skulle vara mycket vanskligt att avgöra, i vilka rättsförhållanden principen borde tillämpas. Räntelagen avses vara helt dispositiv, och det finns därför möjlighet att träffa avtal med andra räntebestämmelser än de lagen innehåller. Efter som ifrågavarande praxis antas förekomma endast i affärsmässiga avtalsförhållanden, synes det fullt tillräckligt att hänvisa parterna till att träffa avtal.

Utöver frågan om gäldenären bör ha viss tid på sig innan fordran börjar löpa med ränta i de fall där förfallodagen inte är bestämd i förväg, har man också att ta ställning till frågan, i vilken form krav bör ske för att räntan skall börja utgå. Att gäldenären stäms in till domstol kan från nu aktuell synpunkt betecknas som en mycket tydlig form av krav, och gäldenären kan i sådant fall inte gärna sväva i tvivelsmål om att han blivit skyldig utge ränta. Anhängiggörande av rättegång medför också regelmässigt att kravet fullföljs genom fortsatt processuellt förfarande eller att uppgörelse sker och det finns därför föga risk att gäldenären tror att borgenären genom passivitet i fortsättningen ger anstånd med fullgörandet och avstår från räntan. Om man återigen slopar kravet på stämning kommer frågan om sättet för krav i ett annat läge.

Enligt 5 § skuldebrevslagen behöver borgenären inte iaktta någon särskild form när han fordrar att gäldenären skall infria skuldebrevet och han behöver inte heller senare fullfölja sitt krav. Men just den omständigheten att ett skuldebrev skall infrias vid anfordran medför att det ofta har ringa betydelse, huruvida fordran anses förfallen eller inte. Borgenären kan, vare sig fordran anses förfallen eller inte, ändå när som helst vidta åtgärder för att driva in den. En helt annan betydelse tillkommer ett krav som medför att ränta börjar utgå och fortsätter att utgå ända till dess betalning sker.

Om ett naket krav skulle vara tillräckligt för att en fordran, som förut inte löpt med ränta, börjar löpa med ränta finns en viss risk för att gäldenären förbiser denna viktiga förändring. Det kan vidare vara tveksamt om t ex ett mera informellt meddelande från en borgenär att han anser sig vara berättigad till ett visst belopp från gäldenären eller att han önskar att få betalt, skall anses vara ett sådant krav som medför att ränta börjar utgå.

Det kan också finnas situationer där förfallodagen inträder utan att vara bestämd i förväg och utan att borgenären framställer något krav mot gäldenären, t ex genom åtgärd av tredje man. Gäldenären kan i sådana fall förbise, att en skuld uppstått på vilken han är skyldig utge ränta, och han kan t o m vara helt okunnig om såväl att han häftar i skuld som att denna förfallit.

Med tanke på båda de nu nämnda situationerna synes det rimligt att när förfallodagen inte är bestämd i förväg en fordran i allmänhet inte börjar löpa med ränta förrän gäldenären mottagit ett krav av sådan

beskaffenhet, att han därav måste förstå att han ådragit sig en förpliktelse att utge ränta efter utgången av den korta frist som enligt vad nyss sades lagen bör lämna honom.

Denna ståndpunkt innebär alltså ett fullföljande av den princip som för närvarande behärskar den svenska rätten, nämligen att vid fordran utan bestämd förfallodag blotta omständigheten att en fordran förfaller inte är tillräcklig för att dröjsmålsränta skall börja utgå. Såsom tidigare sagts fungerar nämligen stämningen såsom en mycket tydlig påminnelse om ränteplikten.

Utredningen har övervägt hur det krav bör vara beskaffat som skall ersätta stämningen enligt nu gällande rätt. En möjlighet är att kravet måste ske skriftligen, eventuellt med rekommenderat brev. Men med tanke på moderna kommunikationsmetoder och den möjliga utvecklingen av dem, synes ett sådant formkrav kunna medföra onödiga komplikationer. Det tillgodoser inte heller tillräckligt det nyssnämnda önskemålet, att gäldenären av en uppmaning att betala skall kunna tydligt utläsa, huruvida den medför att ränta börjar utgå eller inte. Utredningen vill därför i stället föreslå att, där förfallodagen inte är bestämd, ett krav, oavsett i vilken form det framställs, skall särskilt nämna skyldigheten att utge ränta för att få verkan att ränta börjar utgå.

I jämförelse med vad som gäller nu, nämligen att stämning erfordras, innebär den föreslagna regeln en högst betydande lättnad för borgenären. Man skulle emellertid kunna göra gällande, att även den föreslagna regeln är alltför sträng mot borgenären, särskilt i affärsmässiga förhållanden där det är uppenbart för båda parter att ränta normalt skall utgå vid underlåten betalning, samt att t o m rättsförluster skulle kunna uppstå därför att av någon anledning erinran om ränteförpliktelsen inte sker. Utredningen kan emellertid inte tillmäta dessa skäl någon större betydelse. Det är redan nu vanligt att räkningar och andra krav innehåller meddelande om ränteskyldigheten, och det torde inte innebära några praktiska svårigheter att på blanketter och liknande papper trycka bestämmelser om sådana krav där det är önskvärt. Rättsförluster synes — om man bortser från rena förbiseenden som kan medföra rättsförluster snart sagt vilken regel som än gäller — förutsätta en kvalificerad rättsvillfarelse. I många fall kan en eventuell förlust begränsas genom att borgenären, när han finner att ränta inte betalas, framställer ett nytt krav med erinran om ränteförpliktelsen.

Den föreslagna regeln synes också lämplig med hänsyn till att en borgenär ibland kan vilja framställa ett krav på betalning utan att göra anspråk på ränta om betalning dröjer någon tid. Under nuvarande förhållanden torde exempelvis läkare, tandläkare och advokater, till skillnad från exempelvis säljare och reparationsverkstäder, ofta inte göra anspråk på ränta om betalning skulle dröja. Utredningen anser inte att det finns skäl att söka inverka på om dessa och andra yrkesutövare skall begära ränta eller inte. Det är då fördelaktigt med en regel som medför, att den som inte gör anspråk på ränta helt enkelt kan underlåta att begära ränta när han kräver betalning. Det skulle vara åtskilligt mera komplicerat och kunde lätt ge anledning till missförstånd, om han vore tvungen att

särskilt ange, att han inte har sådant anspråk.

Beträffande skadeståndskrav, särskilt i utomobligatoriska förhållanden, tillkommer emellertid särskilda överväganden. Detta ämne skall behandlas närmare längre fram.¹

5.2 Ränta av annat slag än dröjsmålsränta

5.2.1 Olika typer av ränta

Utredningen har tidigare diskuterat skälen för en reform av reglerna om dröjsmålsränta. Utredningen vill nu ge en översikt över vissa andra typer av ränta, närmast för att klargöra huruvida det finns behov av lagstiftning även om dem.

I de förhållanden där räntan spelar en huvudsaklig roll eller har mera självständig betydelse, träffas regelbundet avtal om räntan mellan parterna eller bestäms denna genom ensidiga beslut av den ena parten. Avtalen och besluten avser hela den tid som ett fordringsförhållande består. Vid upptagande av obligationslån regleras räntevillkoren noggrant med hänsyn särskilt till det aktuella ränteläget för sådana lån. Vid insättning på bankräkning utgår ränta enligt villkoren för ifrågavarande räkning. Vid lån mot inteckningssäkerhet i bostads- eller andra fastigheter sätts räntan med beaktande av säkerhetens beskaffenhet, lånetidens längd osv. Man kan teoretiskt sett tänka sig lagregler som har till syfte att mer eller mindre klart verka bestämmande eller vägledande för utformningen av sådana villkor om ränta som nu nämnts. Men det är uppenbart att en allmän lagstiftning med sådant syfte vore förfelad under nuvarande förhållanden, när kredit- och kapitalmarknaden uppvisar en mångfald olika räntesatser vilka påverkas av varierande faktorer. En annan sak är att innehållet i avtalsbestämmelser om ränta, särskilt om räntefotens höjd, såsom tidigare framhållits tillhör de omständigheter som bör inverka på de legala reglernas innehåll.

Om alls ingen ränteutfästelse förekommit, föreskrivs nu uttryckligen i 9:10 HB beträffande lån av pengar, att ränta inte skall utgå före förfallotiden. Denna princip är fast förankrad i svensk rätt. För den talar också goda sakskäl. Det är såsom nyss anfördes praktiskt omöjligt att ge generella föreskrifter om när och efter vilka villkor ränta skall utgå i avtalsförhållanden. Ämnet är regelbundet föremål för avtalsbestämmelser, såsom nyss nämdes. Den nu gällande principen fyller vidare funktionen att utgöra en lämplig utgångspunkt för avtalsregleringen. Utredningen avser därför att lagstiftningen även i fortsättningen bör bygga på denna princip.

En annan fråga är emellertid, om lagstiftningen bör innehålla regler för det fall att väl ränta blivit utfäst men det inte har angetts vilken räntefoten skall vara. Generella regler av detta slag saknas för närvarande i svensk rätt men återfinns i vissa andra rättssystem. Man talar ibland om "lagens ränta", "laglig ränta" eller motsvarande. Enligt den norska renteloven den 29 juni 1888 utgår som processränta² normalt 4 %

¹ Nedan 5.5.6.

² Se härom nedan, samt ovan 3.1.3 ang norsk rätt.

ärligen, och denna räntefot betecknas som "lovens rente". När särskilda lagstadganden föreskriver att fordringar skall förräntas med "lovens rente",¹ så uppfattas detta som en hänvisning till renteloven 1888, dvs till räntefoten 4 %. Enligt BGB § 246 skall, om ränta skall utgå på en fordran enligt lag eller avtal utan att räntefoten bestämts, räntan utgöra 4 % om året. Bestämmelser om lagens ränta fungerar således som utfyllande regler när avtal eller lagstiftning väl föreskriver, att ränta skall utgå, men inte utvisar räntefotens höjd.

Otvivelaktigt kan vissa skäl anföras för att lagstiftningen skall innehålla utfyllande regler av nu nämnd karaktär vilka möjliggör komplettering av avtal och eventuellt även av lagbestämmelser. Det torde sålunda förekomma, att avtal träffas om att ränta skall utgå utan att räntefoten anges, med följd att osäkerhet råder om vad som skall gälla. Men de räntesatser som förekommer i moderna förhållanden är så växlande, att det knappast är möjligt att genom lag fastställa någon räntefot som kan tillämpas innan en fordran förfallit till betalning, utan avseende vid dess särskilda karaktär. Utredningen anser därför att det är olämpligt att i lag generellt ange vad som i sådana fall skall gälla och vill således inte föreslå någon bestämmelse i ämnet.

Vad som anförts nu utesluter dock inte, att frågan huruvida ränta skall utgå innan fordran förfallit i vissa rättsförhållanden kan regleras genom lagbestämmelser. Lagstiftningen innehåller också ett antal sådana regler. Ofta är det därvid fråga om rättsförhållanden utan avtalskaraktär, vid vilka det ligger i sakens natur att man inte kan hänvisa till möjligheten att träffa avtal om räntefotens höjd. Ett viktigt exempel ur gällande lagstiftning är 6 kap 16 § expropriationslagen (1972:719), varav framgår att vid expropriation ränta på expropriationsersättningen kan komma att beräknas redan från dagen för tillträdet av fastigheten oberoende av att löseskillingen vid denna tidpunkt ännu inte bestämts och alltså än mindre förfallit till betalning. Utredningen skall i det följande återkomma till frågan, i vilken utsträckning en lag som i främsta rummet avser dröjsmålsränta bör reglera räntefrågor för fall där dröjsmål inte inträtt.²

Ytterligare en företeelse som bör uppmärksammas är "processräntan". Bestämmelse om sådana ränta förekommer i norsk rätt, i den nyssnämnda renteloven 1888, vilken går tillbaka på äldre lagstiftning. Den normala processräntan är "lovens rente", dvs 4 %, men domstolen har en diskretionär befogenhet att sätta högre eller lägre processränta, dock inte mer än 6 %. I de fall där fordran förut löpt med högre ränta nedsätts denna dock inte under processtiden.³ Tanken bakom reglerna om processränta synes vara att borgenären inte bör lida förlust genom att processen drar ut på tiden. I praktiken fungerar processräntan på ungefär samma sätt som femprocentsregeln i svensk rätt nu gör; stämningen blir den åtgärd som föranleder att ränta börjar utgå, vare sig man ser detta som ett definitivt krav från borgenärens sida eller som ett slags anteciperande i räntehänseende av att vid bifall till talan gäldenären befinns piktig att erlagga betalning. Processräntan anses emellertid skilja sig från dröjsmålsränta genom att den döms ut även om borgenären är i mora creditoris; såsom exempel på detta har nämnts att ränta utgår på det ittdömda

¹ Se t ex skifteloven 1930 §§ 50 a, 65, 101.

² Se följande avsnitt 5.2.2.

³ Jfr ovan 3.1.3.

beloppet även när gäldenären erbjudit betalning med samma belopp som sedermera döms ut av domstolen men borgenären vägrat godta erbjudandet.

Bestämmelse om processränta finns också i BGB § 291. Sådan ränta anses även i tysk rätt skilja sig från vanlig dröjsmålsränta genom att gäldenären inte behöver vara i dröjsmål för att ränta skall utgå. Men eftersom gäldenären vanligen kommer i dröjsmål senast genom stämningen är den praktiska betydelsen av den särskilda regeln om processränta ganska liten. I undantagsfall kan det dock ha praktisk betydelse att anhängiggörande av rättegång räknas som självständig rättsgrund för räntan.

Den tanke som ligger bakom nu nämnda regler om processränta kan enligt utredningens mening tillräckligt tillgodoses genom att stämning med krav på fullgörande i allmänhet medför att ränta börjar utgå, även om så inte skett tidigare. Utredningen vill därför föreslå att ränta alltid skall utgå från stämningssdagen på fordran som är förfallen, även om dröjsmålsränta inte inträtt tidigare. Någon särskild bestämmelse om processränta fordras sålunda inte därutöver.

5.2.2 Avkastningsränta

Ovan under 5.2.1 konstaterades, med hänvisning särskilt till 6 kap. 16 § expropriationslagen, att det finns ränteregler i lagstiftningen som inte direkt tar sikte på dröjsmålsituationen. Enligt direktiven till den svenska utredningen skall denna kartlägga även andra bestämmelser om ränta på förmögenhetsrättens område än 9:10 HB samt ta ställning till i vad mån eventuella ändringar i 9:10 HB bör föranleda ändringar i nämnda lagstiftning. Detta leder bl a till frågan, om räntelagen även bör innehålla bestämmelser som inte direkt tar sikte på dröjsmålsränta.

En möjlig ståndpunkt är att i räntelagen uteslutande reglera de fall där dröjsmål inträtt och lämna åt rättsskipningen att avgöra, om och när ränta skall utgå i några andra fall. En sådan ståndpunkt har en viss motsvarighet i de danska sakkunnigas förslag, enligt vilket å ena sidan ränta i princip skall utgå från det dröjsmål inträdde, å andra sidan domstolarna skall ha en vittgående fullmakt att låta ränta utgå från annan tidpunkt. Även de norska planerna motsvarar närmast den nu angivna ståndpunkten, ehuru avsikten närmast är att med tystnad i lagtexten förbigå problemet, när ränta skall börja utgå från annan tidpunkt än den då dröjsmål inträder.

Redan uppdraget att ta ställning till andra räntebestämmelser än 9:10 HB pekar i riktning att man i räntelagen bör ta hänsyn även till andra fall än de där ränta utgår från det dröjsmål inträdde. Det vore egendomligt om dessa fall skulle uppmärksammas endast i den mån de redan nu är föremål för särskild lagstiftning. För att gå utöver området för den egentliga dröjsmålsräntan talar även betydande sakskal.

Det bör särskilt beaktas att om i räntelagen inte närmare skulle anges, om och när ränta kan utgå från annan tidpunkt än den då dröjsmål inträder, en betydande rättsosäkerhet skulle uppstå. Såsom framhölls ovan under 5.1.3 får en av uppgifterna för ny lagstiftning om ränta anses

vara att söka skingra något av den osäkerhet som nu råder. Den nuvarande bestämmelsen i 9:10 HB avser visserligen formellt uteslutande dröjsmålsfall. Men såsom redan nämnts tillämpas dess regel om 6 % ränta från bestämd förfallodag även i fall där man inte rimligen kan säga att fordran varit förfallen vid den tidpunkt när ränta börjar utgå. Man kan betrakta detta som ett slags analog tillämpning. Även andra analogier torde ha förekommit.¹ Det vore föga tillfredsställande om man även i framtiden skulle vara helt hänvisad till sådana analogislut, särskilt som förutsättningarna härför ändras genom den nya lagen.

Utredningen anser det därför nödvändigt att föreslå även regler om annan ränta än ren dröjsmålsränta. Därigenom uppstår vissa frågor som saknar egentlig motsvarighet i nu gällande rätt. Bör lagen innehålla enhetliga regler, enligt vilka ränta alltid utgår efter samma räntefot men som anger olika tidpunkter, från vilka ränta börjar utgå? Eller bör lagstiftningen i stället skilja mellan fall där ränta skall utgå enligt en räntefot som är anpassad efter dröjsmålssituationen, och andra fall där ränta utgår redan innan fordran är förfallen till betalning? Dessa frågor kan uppenbarligen inte besvaras utan att man tar hänsyn till räntefotens höjd. Om starka skäl talar för samma räntefot i båda fallen, kan man nämligen inskränka sig till att precisera, när ränta skall börja utgå. Utredningen vill därför närmast diskutera, vilken räntefot som är lämplig när enligt bestämmelse i lag ränta utgår från tidpunkt redan innan dröjsmål har inträtt.

Utredningen har ovan under 5.1.1 anført de skäl som enligt dess mening bör inverka på dröjsmålsräntans höjd. Såsom då framhölls bör man å ena sidan lägga en viss press på gäldenären att betala, å andra sidan ta hänsyn till den förlust som borgenären kan lida, varvid inte bara räntekostnaden för honom utan också likviditeten kommer med i bilden.

När ränta utgår utan att fordran är förfallen har dessa skäl inte full motsvarighet. Gäldenären är ofta ur stånd att betala redan därför att han inte känner till att han är skyldig pengar eller hur stort beloppet är. Att tala om förlust för borgenären är mindre träffande eftersom han ännu inte är berättigad att erhålla betalningen. En annan viktig skillnad är att räntan i de fall, där fordran ännu inte är förfallen till betalning, kan komma att utgå under längre tid och därför kan uppgå till både absolut och relativt betydande belopp.

Dessa skäl har, såsom redan antytts, kommit till uttryck i vissa nu existerande lagstadganden genom att räntan satts jämförelsevis lågt, nämligen till 5 %, trots att tidpunkten då ränta skall börja utgå fixerats i lag och situationen såtillvida är att jämställa med den då enligt 9:10 HB räntefoten är 6 %. I andra fall har angetts att skälig ränta eller motsvarande skall utgå. Det finns emellertid också lagbestämmelser som har nu avsedd karaktär och där räntefoten är 6 %.

Man bör ytterligare uppmärksamma att de flesta av de nu åsyftade bestämmelserna har tillkommit vid tidpunkter då ränteläget har varit jämförelsevis lågt och i varje fall den allmänna dröjsmålsräntan, med stöd i 9:10 HB, inte överstigit 6 %. Utgångspunkten blir en annan om dröjsmålsräntan, med stöd av de överväganden som utredningen anført,

¹ Se ovan 2.3.3.

sätts jämförelsevis högt. Enligt utredningens mening bör det inte komma ifråga att sätta dröjsmålsräntan lågt, med motivering att räntefoten skall passa även för ränta som inte direkt har karaktär av dröjsmålsränta.

Man kan som ett typfall betrakta den ränta som enligt expropriationslagen skall tillfalla expropriat när exproprierad egendom tillträds av exproprianden vid en tidpunkt som ligger före tiden för löseskillingens bestämmande.¹ Denna ränta bör enligt utredningens mening motsvara en skälig avkastning på en långvarig placering. Man kan därvid inte direkt utgå från den avkastning som expropriaten skulle ha erhållit om han behållit den exproprierade egendomen och inte heller från de utgifter för ränta på kvarstående in-teckningslån m m som han faktiskt må ha haft att bestrida efter det tillträdet skett. Man kan inte heller direkt jämföra med den avkastning som expropriaten skulle ha erhållit om han varit i tillfälle att omedelbart efter tillträdet uppbära löseskillingen och göra en affärs-mässigt skicklig placering av denna. Ingendera av dessa måttstockar kan generellt ges företräde före de andra, och man kan inte ta full hänsyn till alla på en gång. Såsom senare skall utvecklas närmare² bör man ha en enhetlig räntefot som kan tillämpas utan avseende vid de närmare om-ständigheterna.

Denna bör på ett schematiskt sätt anpassas till att det är fråga om ersättning för förlorad avkastning. Liksom eljest vid schematiska regler kan förhållandena i det särskilda fallet avvika från vad som motsvarar regeln, och avvikelsen kan ibland vara till gäldenärens fördel, ibland till hans nackdel.

Även i andra motsvarande fall synes den ränta som utgår med stöd av lag innan fordran är förfallen böra bestämmas med tanke på vad som genomsnittligt sett utgör skälig avkastning vid en placering på lång sikt. Sådan ränta synes därför kunna benämnas *avkastningsränta*. Den bör ha sådan utformning att genomsnittligt ingendera parten av det förhållandet att ränta utgår får skäl att fördröja en uppgörelse som medför att kapitalet förfaller till betalning. I många fall torde det närmast bero av gäldenären, när sådan uppgörelse kan träffas, och räntefoten bör därför vara tillräckligt hög för att denna skall utgöra ett visst incitament till uppgörelse.

Vad som anförts nu leder till att räntefoten för avkastningsränta bör vara lägre än för dröjsmålsränta. Detta överensstämmer med att räntefoten för långa lån vanligen understiger exempelvis den för checkräkningskredit och liknande korta lån. Utredningen skall i det följande återkomma till frågan, hur räntefoten bör bestämmas vid avkastningsränta, och till den närmare utformningen.³

Skulle i de situationer där avkastningsränta utgår förhållandena utveckla sig så, att dröjsmål i vanlig mening inträffar, finns inte längre något skäl att beräkna räntan efter lägre räntefot än i andra dröjsmålsfall. Lagreglerna bör utformas med hänsyn härtill.

Med ställningstagandet att avkastningsränta bör vara lägre än dröjsmålsränta är också den tidigare ställda frågan besvarad. Det är inte tillräckligt att i lagstiftningen ange olika tidpunkter, från vilka ränta skall utgå, utan det är nödvändigt att skilja mellan dröjsmålsränta och avkastningsränta.

¹ Se för närvarande 6 kap 16 § expropriationslagen (1972:719).

² Se 5.3.1.

³ 5.3, särskilt 5.3.4.

Såsom konsekvens av denna ståndpunkt vill utredningen föreslå att i lagstiftningen införs vissa regler om avkastningsränta. De rättstekniska frågorna om den omfattning, i vilken avkastningsränta bör regleras i lagstiftningen, och om fördelningen av reglerna mellan räntelagen och speciallagstiftning, avser utredningen att behandla senare.¹

Det kan också ifrågakomma att i vissa fall ränta utgår enligt principerna för dröjsmålsränta redan från en tidigare tidpunkt än den då fordringen förfaller i vanlig mening. Dessa fall skulle bilda ett slags undantag från principerna för avkastningsränta. Vad som närmast avses är situationen där gäldenären handlat svikligen eller eljest uppsåtligt brottsligt. Visserligen kan man med hänvisning till principen "fur semper in mora" (tjuven är alltid i dröjsmål) komma till resultatet att sådana situationer bör behandlas som om fordran varit förfallen. Utredningen anser emellertid att för dessa fall en annan utväg rättstekniskt är lämpligare, nämligen att låta skadeståndet påverkas av borgenärens förlust genom det brottsliga förfarandet.² Utredningen anser det därför inte nödvändigt att införa särskilda bestämmelser om dröjsmålsränta för dessa situationer.

För bedömningen av fordringar av redovisningskaraktär hänvisas till det följande.³

5.3 Räntenivån

5.3.1 *Tekniken för bestämmande av räntenivån*

Utredningen har ovan under 5.1.1 diskuterat den nuvarande nivån för dröjsmålsräntan — 6 resp. 5 % — och angett vissa allmänna riktlinjer för dröjsmålsräntans höjd. Utredningen har också under 5.2.2 diskuterat vilka skäl som bör påverka avkastningsräntans höjd. Utredningen avser nu att närmare diskutera hur räntefoten bör bestämmas i räntelagen, och börjar därvid med dröjsmålsräntan.

Den första fråga som uppstår rör lämpligheten av att — såsom nu är fallet — ha två olika nivåer för dröjsmålsräntan, en där förfallodagen är bestämd i förväg, en annan där den inte är bestämd. Den nuvarande regeln är historiskt betingad, och det har ofta anförts att i varje fall under nuvarande förhållanden skäl saknas för att behålla en sådan skillnad. För att det skall vara någon mening med att upprätthålla en skillnad bör denna vara jämförelsevis betydande, kanske uppgå till minst två procentenheter. Det är svårt att påvisa något skäl för att upprätthålla en skillnad av denna storlek. De allmänna skäl som anfördes under 5.1.1 är i lika mån tillämpliga i de fall där förfallodagen är bestämd i förväg och i övriga fall. Utredningen utgår därför från att räntefoten bör vara densamma i båda de fall som nu avses.

Nästa fråga rör lämpligheten av att, såsom nu är fallet, direkt i lagtexten ange en fast räntefot som är tillämplig på all dröjsmålsränta. Till förmån för en sådan regel kan framför allt anföras att den är lättillämpad. Den som känner till lagregeln behöver aldrig fråga vilken

¹ Se 5.5 nedan.

² Se nedan 5.4.3.

³ 5.5.7.

räntefot som gäller vid det särskilda tillfället. Man kan också peka på att det är ganska vanligt att exempelvis i fakturor en fast dröjsmålsränta anges, vilken då tillämpas oavsett den aktuella räntenivån. En sådan ränta kan exempelvis utgöra 12 % årligen (1 % per månad). Det finns också exempel på att inte helt omoderna lagbestämmelser föreskriver fasta räntesatser för dröjsmålsränta.¹

Utredningen anser emellertid att räntelagen inte bör ange en fast räntefot för dröjsmålsräntan. Under 5.1.1 har anförts att dröjsmålsräntan bör anpassas efter det rådande ränteläget, vilket växlar avsevärt under nuvarande förhållanden. En fast räntefot som är tillräcklig när räntenivån är som lägst blir helt otillräcklig när denna nivå är som högst, och omvänt blir en räntefot som är tillräcklig när räntenivån är hög alltför betungande under tider av låg ränta. Det råder också enighet bland de nordiska sakkunniga om att räntelagarna inte bör ange fasta räntesatser. Den ändring som nyligen skett i den danska räntelagstiftningen bygger på en växlande ränta.

En räntefot som anknyter till det rådande ränteläget kan antingen bestämmas administrativt eller anknyta till någon utanför räntelagen given norm. Det förra alternativet innebär i praktiken att det ankommer på en administrativ myndighet att föreskriva räntefoten för dröjsmålsräntan. Det senare alternativet medför att dröjsmålsräntan anknyter till riksbankens diskonto eller någon liknande måttstock på sätt strax skall diskuteras närmare. Det förra alternativet medger varianter som närmar det till det senare, såsom att lagen kan innehålla vissa föreskrifter för hur den administrativa myndigheten skall bestämma räntefoten för dröjsmålsränta.

Utredningen har ingående dryftat denna fråga med motsvarande utredningar i de andra nordiska länderna. En meningsskiljaktighet har därvid visat sig, främst beroende på att man i Norge saknar de möjligheter som man har i de andra nordiska länderna att anknyta till det officiella diskontot. Växlingarna i det norska diskontot sker nämligen ganska sällan, och diskontot fungerar inte i Norge som en regulator för det allmänna ränteläget på samma sätt som sker i de övriga nordiska länderna och i många andra länder. Den norska kommittén vill därför överlämna till administrativ myndighet ("Kongen") att bestämma dröjsmålsräntans höjd.

Den svenska utredningen anser sig inte böra förorda den metod som den norska utredningen har valt. Dels och framför allt föreligger i Sverige inte det hinder mot att anknyta till diskontot som utgör huvudskälet för den norska ståndpunkten. Dels finns det inte obetydliga invändningar, främst av praktisk natur, mot denna metod. Om det administrativa beslutet antas vara en ren verkställighetsåtgärd som automatiskt följer ändringarna i ränteläget, blir det en onödig omgång att skjuta in ett sådant administrativt beslut i regleringen. Det kan också finnas en risk för eftersläpningar, för att beslutet inte blir känt med tillräcklig snabbhet, osv. Om återigen den administrativa myndigheten skall göra en mera skönsmässig prövning av om räntefoten för dröjsmålsräntan skall ändras, blir frågan vilka omständigheter som skall beaktas vid denna prövning.

¹ Se sålunda exempelvis 58 § andra stycket konkurslagen (1921:225).

Omständigheter som därvid kan komma i fråga är att mindre ändringar i ränteläget, vilka kan förmodas bli kortvariga, inte bör påverka dröjsmålsräntan, att ändringar som framför allt syftar till att påverka långa lån inte skall slå igenom på den kortvariga dröjsmålsräntan, att ändringar som har valutapolitiskt syfte inte bör påverka dröjsmålsräntan, osv. Utredningen anser sig för sin del inte ha anledning förorda, att en fri bedömning i fråga om dylika omständigheter skall få inverka på dröjsmålsräntan, och det saknas då också skäl att föreslå regler som skulle ha till främsta syfte att öppna möjlighet därtill. Men framför allt skulle möjligheten att dröjsmålsräntan bestäms självständigt, under hänsynstagande till faktorer av det slag som nu nämnts, medföra en komplikation i lagens tillämpning, en komplikation som består även om i realiteten statsmakterna endast sällan gör bruk av möjligheten. Reglerna om dröjsmålsränta kan då inte tillämpas utan att parterna håller sig särskilt underrättade om de administrativa besluten, och dessa kan förmodas nå en mycket mindre publicitet än ändringarna i ränteläget i övrigt. Utredningen har därför kommit till resultatet att det i alla avseenden är enklast och mest praktiskt att anknyta till någon utanför räntelagen given måttstock för det allmänna ränteläget.

Denna måttstock bör vara riksbankens officiella diskonto. Såsom skildrats ovan har detta diskonto allt mera fått till uppgift att vara just en regulator för ränteläget, så att olika räntesatser på olika nivåer anpassas i förhållande till diskontot.¹ Denna uppgift kan diskontot fullgöra också på det specialområde som dröjsmålsräntan utgör. Utredningen är visserligen medveten om att inte alla ändringar i diskontot slår igenom i alla räntesatser inom affärslivet, men just inom den sektor som enligt vad anfördes ovan 5.1.1 är av särskild betydelse för dröjsmålsräntan, nämligen checkräkningskredit och annan kredit på motsvarande risknivå, synes överensstämmelsen vara god. I varje fall torde man inte kunna påvisa någon annan måttstock som i tillnärmelsevis lika hög grad fyller de önskemål som tidigare angetts. Ändringar i diskontot blir snabbt kända, och det har inga svårigheter att vid varje särskild tidpunkt förvissa sig om vilket diskontot är.

Utredningen är på det klara med att det inte är självklart, att diskontots roll även i framtiden kommer att vara densamma. Någon annan räntesats kan komma att överta den roll som diskontot nu spelar. Exempel på en sådan utveckling finns i andra länder. Men diskontots roll i Sverige är under nuvarande förhållanden så klar, att man knappast kan tänka sig en sådan utveckling utan att statsmakterna bestämmer vad som skulle träda i diskontots ställe, och om så skulle inträffa kan också räntelagen ändras. I varje fall synes det meningslöst att förkasta en måttstock som bedöms vara lämplig för tillfället på grund av den avlägsna möjligheten att den någon gång i framtiden kan bli mindre lämplig. Diskontot har vid en nyligen företagen lagändring i sjölagen (1891:35 s. 1) 49 § kommit till användning som räntelikare. Så har även skett beträffande förskott vid statlig upphandling.²

Det resonemang som har förts nu avser dröjsmålsräntan. Vad beträffar avkastningsräntan kan ett likartat resonemang föras. Argumenten talar

¹ Se avsnitt 4.

² Upphandlingskungörelsen (1973:600), 19 §.

här snarast än starkare för att räntan anknyts till en rörlig måttstock. Man kan nämligen räkna med att sådan ränta i större utsträckning utgår under en längre tid, och det är då särskilt viktigt att den anpassas efter det aktuella ränteläget, inte utgår efter en i lag fastställd, fast räntefot. Även på detta område utgör det officiella diskontot den lämpliga utgångspunkten för bestämmandet av den legala räntan. Om man för dröjsmålsräntan anknyter till diskontot är det givetvis också en fördel att ha en motsvarande anknytning för avkastningsräntan.

5.3.2 Fast eller rörlig ränta under tid när ränta utgår?

Den teknik som förordades i föregående avsnitt lämnar två möjligheter öppna. Den ena är att räntefoten under hela den tid som räntan utgår är densamma. Den andra är att ränta utgår efter en räntefot som fortlöpande anpassar sig efter ändringar i diskontot. Liksom i föregående avsnitt vill utredningen först behandla dröjsmålsräntan.

Utredningen har haft överläggningar bl. a. i denna fråga med representanter för berörda delar av affärslivet. Två skäl talar mot varandra. Å ena sidan motsvarar en räntefot som hela tiden anpassar sig efter förändringarna i ränteläget bäst de allmänna synpunkter som anfördes ovan under 5.1.1. Å andra sidan uppges att för mindre företagare, och ändå mera för privatpersoner, tillämpning av en rörlig räntefot medför avsevärda praktiska svårigheter, särskilt när ändringarna i diskontot sker tätt. Höjningar och sänkningar sker ofta stegvis.¹ Under 1971 skedde fyra ändringar i diskontot, medan under 1972 och 1973 ingen ändring skedde.

För större företag, vilkas fakturering och bokföring sker med ADB, är det däremot enklare att hela tiden låta ränteberäkningen anpassa sig till det rådande ränteläget, och det kan t. o. m. medföra svårigheter att låta varje särskild fordran förräntas enligt det ränteläge som rådde vid tiden för dess uppkomst.

Utredningen har efter åtskillig tvekan kommit till resultatet, att beträffande dröjsmålsräntan den för mindre företag lättillämpade regeln är att föredra. Därigenom undgår dessa besväret att laborera med ett flertal räntesatser under de tider när, såsom nyss nämndes, diskontot förändras stegvis. Eftersom dröjsmålsräntan i princip är en kortvarig ränta, blir inte heller den ekonomiska betydelsen av variationerna så stor. Större företag kan lättare än mindre anpassa såväl avtalspraxis som bokföringsrutiner efter särskilda önskemål, och de är därför mindre beroende av lagens regel.

Förhållandena ställer sig emellertid annorlunda vid avkastningsränta. Här måste man räkna med att ränta ofta utgår under avsevärda tidsperioder, utan att någondera parten har praktisk möjlighet att genom betalning bringa fordringsförhållandet till upphörande. Vid expropriation utgår ränta inte sällan under ett par år eller mera. Under tider när diskontot snabbt förändras vore det föga tillfredsställande om ränteläget vid tillträdet av exproprierad fastighet skulle vara avgörande för räntefoten för hela den tid under vilken ränta utgår. Det skulle också vara stötande om olika räntefot skulle tillämpas för likartade fordringar vilka

¹ Se härom under 4.

löper samtidigt blott därför att tiden från vilken ränta börjat utgå skiljer sig något. Det praktiska besväret med att räkna ut räntebeloppen spelar säkerligen mindre roll i nu avsedda fall, eftersom det inte är fråga om massfordringar vilka måste handläggas rutinmässigt utan om ett mindre antal fordringar som kan behandlas mera individuellt. Detta gäller såväl de fall som direkt behandlas i räntelagen som de för vilka dennas bestämmelser blir gällande på grund av hänvisning i särskilda lagar.

Utredningen föreslår därför att avkastningsräntan beräknas efter det vid varje särskild tid gällande diskontot.

5.3.3 *Dröjsmålsräntans höjd*

Utredningen har ingående övervägt hur nära diskontot dröjsmålsräntan bör ligga och diskuterat frågan med företrädare för berörda parter. Utgångspunkten har därvid varit de synpunkter som anfördes ovan under 5.1.1. Utredningen har kommit till resultatet, att diskontot ökat med fyra procentenheter leder till en dröjsmålsränta som motsvarar de skäl som där anfördes. Om det officiella diskontot är 5 % blir således dröjsmålsräntan 9 %, om diskontot är 7 % blir dröjsmålsräntan 11 %, osv.

Förslaget innebär, även när diskontot ligger lågt, en betydande höjning av dröjsmålsräntan i förhållande till vad som nu gäller. Utredningen finner det emellertid uppenbart att man mera måste ta hänsyn till rådande förhållanden, kanske också till den utveckling som kan väntas i framtiden, än se tillbaka på vad som har gällt hittills. Inom näringslivet har uppmärksamheten på räntans betydelse alltmera tilltagit.

Den föreslagna dröjsmålsräntan skall emellertid gälla även vid köp och andra avtal där konsumenterna intar ställning som gäldenärer och utredningen har särskilt övervägt om förslaget kan anses lämpligt även vid sådana avtal. Utredningen har därvid väglett av följande överväganden.

De skäl som anförts för dröjsmålsräntans höjd har sin giltighet även för konsumentköp och liknande transaktioner.

Räntan bör fungera som effektivt påtryckningsmedel på en gäldenär att betala och som ersättning för den förlust som borgenären lider. När gäldenären är konsument är det visserligen särskilt viktigt att han har en rimlig frist att betala innan ränta börjar löpa, och man får ta hänsyn till att konsumenterna ofta inte har samma betalningsberedskap som ett affärsmässigt organiserat företag. Utredningen anser emellertid att den frist på trettio dagar som föreslås för det fall att förfallodagen inte är bestämd i förväg tillräckligt tillgodoser denna synpunkt. Om återigen betalning inte sker inom den rimliga fristen, finns det inte något skäl varför dröjsmålsräntan sedan skulle vara lägre än i affärsmässiga förhållanden.

Avtalspraxis torde inte vara mera förmånlig för konsumenterna än för andra gäldenärer, och klausuler om skyldighet att utge dröjsmålsränta blir allt vanligare, även inom området för konsumenttransaktioner. Utredningen vill även framhålla att vid avbetalningsköp räntekostnaden ofta är betydande och att avbetalningstillägget vanligen beräknas efter en räntefot som betydligt överstiger den dröjsmålsränta som nu föreslås. Den

konsument som köper på kredit får således betala en hög ränta. Det synes inte finnas något skäl varför en konsument som utfäster sig att betala kontant men sedan inte fullgör sitt åtagande skall behandlas bättre i räntehänseende än den som redan från början överenskommit med borgenären om en viss kredit. Om några gäldenärer underlåter att betala vid förfallotiden och därvid inte mer än till en mindre del ersätter de kostnader som uppstår för borgenärerna, måste man räkna med att dessa kostnader slås ut på samtliga jämställda gäldenärer. De konsument som betalar punktligt får då bära de särskilda kostnader som försumliga gäldenärer orsakar.

Dessa skäl leder enligt utredningens mening till att dröjsmålsräntan bör vara densamma vid konsumenttransaktioner som vid andra. Detta har också den uppenbara rättstekniska fördelen, att man undgår gränsdragningsproblemet.

Utredningen har ovan under 5.1.1 pekat på att de skäl som i allmänhet inverkar på dröjsmålsräntans lämpliga höjd, inte har samma genomslagskraft i vissa särskilda situationer, t. ex. vid penninglån mellan släktingar och vänner, vid ovisshet om huruvida någon fordran över huvud består samt när gäldenären är insolvent. Utredningen har övervägt huruvida hänsyn till dessa omständigheter bör föranleda någon undantagsregel upptagande lägre dröjsmålsränta, men kommit till resultatet att så inte bör bli fallet. Ehuru man kan förmoda att fordringar av detta slag har haft minst lika stor betydelse under äldre tider som nu, har likväl dröjsmålsräntan legat vid en nivå som i förhållande till det allmänna ränteläget ofta varit lika hög som den utredningen nu föreslår. Från borgenärernas synpunkt har de skäl som anförts för dröjsmålsräntans höjd i stort sett samma relevans som vid andra fordringar. Det skulle också medföra avsevärda praktiska svårigheter att införa en undantagsregel av det slag som avsetts. En lättnad i ränteförpliktelsen skulle inte heller för gäldenärerna medföra någon väsentlig lindring när borgenären i stället föredrar att utnyttja sina fulla juridiska möjligheter att driva in fordran.

Utredningen föreslår därför att dröjsmålsräntans höjd skall vara densamma i alla rättsförhållanden, oavsett förhållandets särskilda karaktär.

Vad beträffar de speciella frågor som uppkommer när fordran avser skadestånd eller annan sådan ersättning som inte kan fastställas omedelbart, hänvisar utredningen till avsnittet 5.5.6. nedan.

5.3.4 *Avkastningsräntans höjd*

Utredningen har ovan under 5.2.2 redogjort för de skäl som enligt utredningens mening talar dels för att räntelagen skall uppta vissa bestämmelser om avkastningsränta, dels för att sådan ränta skall vara lägre än dröjsmålsräntan. Den huvudsakliga betydelsen av att räntelagen anvisar även en lägre räntesats kommer emellertid att visa sig i särskilda stadganden, och 6 kap. 16 § expropriationslagen har nämnts som ett belysande och viktigt exempel. Utredningen vill nu diskutera, vilken räntefoten bör vara i detta fall.

Såsom tidigare angavs bör riktpunkten vara att räntan skall motsvara skälig avkastning på en placering på längre sikt. Å andra sidan bör inte räntefoten vara så beräknad att den ger kompensation för penningvärdets förändringar beträffande kapitalet. Expropriationslagen innehåller en särskild bestämmelse (4 kap. 4 § andra stycket) som just syftar till att ge sådan kompensation, och det kan knappast komma i fråga att beträffande andra rättsförhållanden, för vilka sådan bestämmelse saknas, söka åstadkomma motsvarande resultat med hjälp av just ränteberäkningen.

Den utredning om räntefotens höjd vid olika bankräkningar som stått till utredningens förfogande visar att för sparkasseräkning räntefoten ofta mer eller mindre motsvarar diskontot. Vid räkningar där kapitalet är bundet för viss tid är emellertid räntefoten upp till en eller två procentenheter högre. Det är därvid att märka att räkningshavaren genom att i förväg beräkna, till vilken tidpunkt han vill göra uppsägning, kan åstadkomma att han får åtnjuta ränta enligt en sådan högre räntefot fram till den tid när han behöver pengarna. I de flesta av de fall på vilka den här avsedda räntefoten blir tillämplig, saknar däremot borgenären möjlighet att avgöra, vid vilken tidpunkt kapitalet skall bli tillgängligt för honom. Från hans utgångspunkt är fordran ofta ouppsägbar. Samtidigt är det av vikt att gäldenären inte kan vinna någon fördel av att fördröja en uppgörelse genom den enkla metoden att låta de pengar som han skall utge kvarstå på en vanlig bankräkning och därvid få högre avkastning än om han betalat så snabbt som möjligt. Dessa skäl leder enligt utredningens mening till att räntefoten bör ligga något högre än den avkastning som gäldenären kan uppnå genom att utnyttja det mest förränliga alternativet för placering på bankräkning.

Med ledning av dessa överväganden föreslår utredningen att den ränta som motsvarar skälig avkastning skall motsvara diskontot plus två procentenheter.

5.4 Vissa principfrågor

5.4.1 Lagstiftningens tillämpningsområde

Den tillämnade generella lagstiftningen avser endast förmögenhetsrätten. Detta överensstämmer med vad direktiven anger. Det kan visserligen ifrågasättas om inte samma principer som gäller inom den egentliga förmögenhetsrätten bör komma till användning också vid fordringar inom andra områden, exempelvis familjerättens. Utredningen anser sig emellertid inte böra ta ståndpunkt till om de allmänna principer som gäller beträffande ränta inom förmögenhetsrättens område bör tillämpas inom familjerätten. Där så finns lämpligt kan givetvis analog tillämpning förekomma. Till jämförelse kan nämnas att avtalslagen endast gäller inom förmögenhetsrättens område men likväl får viss analog tillämpning inom familjerätten. Vissa fordringar som ytterst vilar på familjerättslig grund kan också preciseras eller förändras på sådant sätt, att förmögenhetsrättsliga regler blir direkt tillämpliga på dem. Så torde exempelvis bli fallet om skuldebrev utfärdas för att ge uttryck åt en familjerättslig underhållsskyl-

dighet. Hithörande frågor får liksom hittills lösas genom rättspraxis.

Vissa av de särskilda lagregler som utredningen har att granska avser gränsområdet mellan förmögenhetsrätt och andra rättsområden, exempelvis familjerättens. Även dessa regler ger ibland uttryck åt att en fordran med mera speciell grund kan preciseras så att den närmast får förmögenhetsrättslig karaktär.

5.4.2 Ersättning för individuell ränteförlust

Det framhölls ovan att man bör räkna med två huvudsakliga funktioner hos dröjsmålsräntan: den skall utgöra påtryckningsmedel för att förmå gäldenären att betala, och den skall utgöra ersättning för borgenärens förlust. Detta kan jämföras med att prevention och reparation brukar nämnas som två viktiga funktioner hos skadeståndet.

Vad särskilt beträffar den ersättande funktionen har det ovan framhållits att denna bör ta sikte dels på den förlust som borgenären lider genom att han själv nödgas låna upp pengar eller genom att han inte kan placera sina pengar mot ränta, dels förlust av annat slag, nämligen genom försämrad likviditet och genom ökade administrationskostnader. Den ekonomiska betydelsen av sådana faktorer är svår att bestämma i form av exakta belopp. Den ersättande funktionen hos dröjsmålsräntan skiljer sig därigenom avsevärt från skadeståndets.

Detta har viktiga konsekvenser för lagreglerna om dröjsmålsränta, särskilt om man ser det i samband med vad som anförts om dröjsmålsräntans funktion som medel för att förmå gäldenären att betala. Man finner nämligen häri en förklaring till att dröjsmålsränta regelbundet fastställs efter en i förväg bestämd räntesats, vilken är oberoende av den individuella gäldenärens och den individuella borgenärens förhållanden. Om man vill betrakta dröjsmålsräntan som ett slags ersättning för förlust, måste den därför betraktas som en starkt normaliserad ersättning.

Enligt utredningens mening bör man även i fortsättningen fasthålla principen, att dröjsmålsränta skall utgå enligt en i förväg fastlagd räntesats, dvs. utan att försök görs att uppskatta borgenärens förlust konkret. Det kan emellertid diskuteras hur långt man bör driva denna princip och om några undantag bör ske från den. På denna punkt råder vissa meningsskiljaktigheter inom de nordiska länderna. I dansk rätt har man redan tidigare haft möjlighet att låta domstol skönsmässigt bestämma dröjsmålsräntan såvitt avser både dagen då ränta börjar utgå och räntefotens höjd. Enligt det föreliggande danska förslaget skall dessa möjligheter utvidgas. Enligt de norska planerna skall inte rätten till dröjsmålsränta innebära att borgenären är avskuren från möjligheten till ersättning för ytterligare ränteförlust om han kan styrka att sådan uppkommit. Avsikten är att detta blir uttryckligen fastslaget i lagen eftersom viss tveksamhet tidigare förelegat på denna punkt.

Utredningen vill emellertid för svensk rätts del inte förorda införande av en omfattande möjlighet till skönsmässig bestämning av dröjsmålsränta. En sådan möjlighet skulle, särskilt som den i Sverige skulle innebära en fullständig nyhet, medföra en avsevärd praktisk osäkerhet

som endast delvis kunde upphävas genom tillkomsten av en betydande rättspraxis, något som kan dröja mycket länge. Det torde också vara en vanskelig sak för en domstol att ta ställning till om en omständighet är av den särskilda karaktär att den bör medföra avsteg från den schematiserade bestämning som enligt vad nyss sades regelbundet utmärker dröjsmålsräntan.

De skäl som talar för att i viss mån ta hänsyn till de individuella förhållandena, anser utredningen i stället böra föranleda införandet av mer differentierade regler än som gäller för närvarande. Genom sådana regler, samt genom bruket av rätt till skadestånd i stället för rätt till dröjsmålsränta, finns möjlighet att ta hänsyn till de särskilda förhållandena vid vissa typer av fordringar. Utredningen återkommer till dessa frågor i nästföljande avsnitt. Det må också erinras om att det redan enligt gällande rätt finns möjlighet för borgenär att erhålla skadestånd utöver ränta vid kursförluster och liknande förluster.¹ Utredningens förslag lämnar dessa skadeståndsregler oberörda.

Vad som sagts nu gäller i stort sett även ränta som inte utgör typisk dröjsmålsränta men som utgår på grund av lagbestämmelse. Det är av vikt att ge enhetliga regler, vilka kan tillämpas utan noggrann prövning av omständigheterna i det särskilda fallet. Utredningen hänvisar till vad som tidigare sagts om avkastningsränta, särskilt vid expropriation (5.2.2). Förslaget går därför ut på att även avkastningsräntan skall vara schematiserad och att borgenären inte skall vara berättigad till särskild ersättning ens när han kan visa att hans individuella avkastningsförlust varit större.

Lagstiftningen innehåller emellertid för närvarande ett antal regler, enligt vilka "skälig ränta" eller motsvarande skall utgå. Såsom exempel kan nämnas fastighetsbildningslagen (1970:988) 5 kap. 15 § samt ett antal bestämmelser i vattenlagen (3:9, 6:11, 7:19 m. fl.). För dessa bestämmelser finns möjlighet antingen att låta bestämmelserna kvarstå oförändrade, varvid det får ankomma på de tillämpande myndigheterna att avgöra vilken hänsyn som de bör ta till den nya räntelagen, eller att även i dessa bestämmelser införa en fixerad räntesats. Eftersom i flera fall avsikten synes ha varit att göra inte blott räntefotens höjd utan hela frågan om ränta skall utgå till föremål för skönsmässig bedömning, anser sig utredningen böra stanna för den förra lösningen.²

5.4.3 Skadestånd innefattande räntegottgörelse

Vad som anfördes senast aktualiserar också frågan i vilken utsträckning ersättning för ränteförluster (i vidsträckt mening) bör utgå i form av ränta bestämd enligt en i lag angiven räntefot och under förutsättningar som anges i lagen, eller som en särskild post i ett skadestånd eller annan liknande ersättning, exempelvis försäkringsersättning. Svensk rättspraxis torde erbjuda få exempel på bedömning av denna fråga, men det finns belysande exempel från de andra nordiska länderna. I ett norskt rättsfall³ hade en person under åren 1947–53 sålt sina produkter i strid med ett samarbetsavtal som träffats mellan honom och ett antal andra företagare. På grund härav dömdes han att utge skadestånd med 150 000 nkr.

¹ Jfr 7 § andra stycket skuldebrevslagen.

² Utredningen återkommer till dessa frågor i bl. a. avsnittet 8 nedan.

³ Rt. 1970 s. 871.

Eftersom hans handlande fortsatt under en längre tid vilken låg långt före avkunnandet av dom, uppstod frågan om och i vilken form han skulle utge ersättning för de skadelidandes ränteförluster. Norska Høyesterett dömde honom att utge en skönmässigt beräknad ränta på 5 % under tjugo år, dvs. ett sammanlagt belopp som uppgick till lika mycket som det utdömda kapitalbeloppet, 150 000 nkr. Från den norska kommitténs sida har man velat se det som en närmast rättsteknisk fråga, om ersättningen bör ges i form av en särskild skadeståndspost eller i form av dröjsmålsränta. Såsom framgår har i det norska rättsfallet Høyesterett formellt valt en räntekonstruktion, men samtidigt givit ränteförpliktelsen en skönmässig utformning som minst lika väl kan förenas med en skadeståndskonstruktion.

Utredningen anser att denna fråga bör bedömas med hänsyn främst till de konsekvenser som de olika alternativen medför praktiskt sett. Det är av vikt att räntan är så lättberäknelig som möjligt, vilket förutsätter dels att den dag från vilken räntan skall börja utgå kan fixeras med någon säkerhet, dels att räntan utgår enligt en bestämd räntefot. I det norska rättsfallet har Høyesterett givit uttryck åt en friare uppfattning på denna punkt. Vid beräkning av skadestånd har man emellertid större frihet att ta hänsyn till olika omständigheter, främst gäldenärens mer eller mindre onda tro och borgenärens individuella förlust samt de åtgärder som han vidtagit och kunnat vidta för att begränsa sin förlust. Vill man ha möjlighet att göra sådana skönmässiga avvägningar synes därför skadeståndskonstruktionen vara att föredra. Om inte skadeståndsmöjligheten står till buds, är svårigheterna större att finna ett alternativ till den fasta ränteberäkningen, men å andra sidan torde just de situationer där skadestånd kan utgå vara de där ett alternativ till den fasta räntan blir mest aktuellt.

Vad som anförts nu leder till slutsatsen, att skadeståndskonstruktionen bör begagnas hellre än konstruktionen med dröjsmålsränta för de fall där borgenären under längre tid lidit ränteförlust som beroende på omständigheterna bör ersättas.¹

5.4.4 Rättegångskostnader och räntegottgörelse

Ett spørsmål som liknar det nyss berörda aktualiseras vid ersättning för rättegångskostnader. Det inträffar ofta att en part, som sedermera finnes berättigad till ersättning för rättegångskostnader, har haft utgifter för rättegången som i tiden ligger före den tidpunkt vid vilken rättegångskostnadsersättning döms ut. Frågan uppstår då om vid beräkning av belopp för rättegångskostnader hänsyn skall tas till ränteförlust under tiden från det utgifterna skedde. Frågan aktualiserades i rättsfallet NJA 1968 s. 460. HD:s majoritet förklarade att de exempel som förarbetena till 18:8 RB gav på sådana kostnader som var ersättningsgilla och sådana som inte var det, närmast tydde på att ränta inte omfattades av stadgandet. Majoriteten uttalade vidare att en rätt för part att erhålla ränta förutsatte en närmare reglering av i vilka fall och efter vilka normer ränta skulle utgå, samt att en sådan reglering inte borde genomföras

¹ Se nedan 5.5.6 samt specialmotiveringen till det föreslagna stadgandet i skadeståndslagen.

annat än i lagstiftningsväg. Ett JustR hade emellertid annan mening och ville utdöma ersättning för räntan. HD:s dom har varit vägledande för senare praxis.¹ Frågan har sedermera tagits upp i departementspromemorian "PM angående vissa ändringar i rättegångsbalken m. m." (Ds Ju 1972:1), men där föreslås inte någon regel i ämnet.²

Utredningen — som har att utreda frågor om dröjsmålsränta i förmögenhetsrättsliga förhållanden — anser sig sakna skäl att ta ställning till hur räntekostnader under rättegång skall bedömas. Beröringspunkterna med de frågor som utredningen har att behandla motiverar likväl ett omnämnande.

5.4.5 Borgenärs Mora, anstånd m. m.

Om det beror av borgenären, att betalning inte sker på förfallodagen, utgår inte ränta så länge borgenärens dröjsmål består. Denna princip anses gälla för närvarande. Den framgår exempelvis av 6 § i den finska skuldebrevslagen. Den svenska skuldebrevslagens 6 § — vilken i övrigt ordagrant överensstämmer med det finska stadgandet — innehåller emellertid intet därom. Att principen inte kommit till direkt uttryck i den svenska skuldebrevslagen torde bero på att det ansetts onödigt att särskilt ta upp den i lagen eftersom den följer av allmänna rättsgrundsatser.³ Uttrycket "betalningstiden försittes" i 6 § har ansetts tillräckligt klart utmärka att regeln inte avser fall där det beror på borgenären att betalning uteblir på den utsatta dagen. Utredningen föreslår att det citerade uttrycket behålles i den nya lagstiftningen och då också tolkas på samma sätt som tidigare. Ränta utgår även om gäldenären av force majeure hindras från att betala skulden på förfallodagen.

Större svårighet bereder en annan fråga, nämligen om anstånd från borgenärens sida skall medföra, att ränta inte utgår under den tid som anståndet gäller. Uppenbarligen kan — där ränta skulle ha utgått ifall anstånd inte hade beviljats — ett av borgenären medgivet anstånd ha såväl den innebörden att denne avstår från ränta under anståndstiden som den motsatta innebörden. Det blir alltså närmast en tolkningsfråga, vilken innebörd som i ett särskilt fall skall tilläggas anståndet. Utredningen anser sig böra avstå från att föreslå någon bestämd regel, som skall gälla när annat inte framgår av borgenärens förklaring. Omständigheterna kan vara alltför olika.

Men i de fall där anståndet endast framgår mera indirekt — av att borgenären underlåter att efter kort tid förnya sitt krav eller vidta åtgärder för att driva in sin fordran — synes inte anståndet böra tolkas så att det även avser ränteförpliktelsen. Detta skulle nämligen kunna medföra, att skyldigheten att utge dröjsmålsränta lätt kunde upphöra eller upphävas, vilket skulle ge behov till tveksamhet om vilket rättsläge som råder. En sådan tolkning skulle för övrigt inte heller gå särskilt väl ihop med den grundläggande tanken att vid bestämd förfallodag "dies interpellat pro homine". Det anstånd som blott består i att borgenären underlåter att kräva betalning för förfallen fordran hindrar ju inte att tidigare ränta fortsätter att utgå (6 § första stycket skuldebrevslagen)

¹ Se vattenöverdomstolens AVD I dom 1970 nr DT 18 samt HD dom 1971 DT 5.

² Prop. 1973:30 med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m. m. innehåller inte heller den något förslag till lagregel om den ränta som här diskuteras. Departementspromemorian hade uttalat att frågan om eventuellt tillgödöräkande av ränta för tiden före målets avgörande inte borde tas upp innan ställning tagits till frågan om dröjsmålsränta över huvud.

³ Se SOU 1935:14 s. 55 vid not 1.

respektive att 6 % ränta börjar utgå enligt 9:10 HB. Även enligt räntelagen måste uppenbarligen samma princip gälla.

En besläktad fråga är om sådant anstånd som följer av särskilt meddelat moratorium skall medföra, att även ränteförpliktelsen suspenderas under moratorietiden. Frågan har behandlats av moratoriekommittén i betänkandet "Ny moratorielag".¹ Moratoriekommittén anser att vid sådant anstånd som meddelas genom moratorium, ränta i allmänhet skall fortsätta att utgå, men föreslår att det skall öppnas möjlighet att meddela särskilda bestämmelser beträffande denna fråga.² Utredningen delar kommitténs mening, att vid moratorium ränta i allmänhet bör löpa under moratorietiden. Om förfallodagen är bestämd och denna inträffar medan moratorium råder, bör således ränta börja utgå vid den avtalade förfalldagen. Om å andra sidan förfallodagen inte är bestämd kan borgenären vara förhindrad att framställa krav på fullgörande, men han bör likväl kunna framställa krav med verkan att fordringen skall börja löpa med ränta. De modifieringar i denna princip som kan bli nödvändiga får bero av innehållet i meddelad moratorielagstiftning.

5.5 Räntelagen och specialreglerna

5.5.1 Allmänt

Förhållandet mellan 9:10 HB och de specialregler om ränta som lagstiftningen om förmögenhetsrätt för närvarande innehåller är rätt komplicerat, och det är knappast möjligt att påvisa något konsekvent system. Ett antal viktiga lagar innehåller uttryckliga bestämmelser om dröjsmålsränta vilka hänvisar till 9:10 HB.³ I andra fall anses detta stadgande tillämpligt utan att någon hänvisning förekommer.⁴ Det finns också självständiga bestämmelser i vissa lagar om 6 % ränta från förfallodag, vilka – enligt vad som framgår av motiven eller som kan förmodas – har tillkommit med regeln i 9:10 HB direkt för ögonen.⁵ I andra fall kan en regel om 6 % ränta från en i lag angiven dag vara att anse som ett slags precisering av eller analogi från den allmänna principen.⁶ Det är inte alltid klart vilket skälet varit till hur lagstiftaren valt mellan de olika tekniska möjligheter som stått öppna. Därjämte förekommer såsom nämnts i lagstiftningen andra bestämmelser om ränta, vilka inte direkt avser dröjsmålsränta och således inte heller har direkt beröring med 9:10 HB.

Utredningen anser att det är lämpligt att söka bringa något mera system i reglerna, med avseende på både innehållet och tekniken, men vill å andra sidan inte föreslå större ingripanden i redan existerande lagar än som är nödvändigt. Detta har lett till följande överväganden.

Räntelagen bör i första hand innehålla sådana allmänna bestämmelser om dröjsmålsränta, motsvarande nu gällande 9:10 HB, som skall gälla för rättsförhållanden i allmänhet. Bestämmelserna skall avse både förutsättningsarna för att ränta skall utgå vid dröjsmål och räntefotens höjd.

Lagen bör på liknande sätt innehålla allmänna bestämmelser om avkastningsränta. För sådan ränta kommer huvudvikten att ligga vid

¹ SOU 1971:56 s. 77 ff.

² 4 § andra stycket kommitténs förslag.

³ Se t. ex. 6 § skuldebrevslagen, 38 § köplagen, 4:25 JB.

⁴ Se t. ex. om arrende och hyra ovan under 2.

⁵ Se t. ex. 43 § aktiebolagslagen.

⁶ Se t. ex. 12:53 JB om ränta på överskjutande hyresbelopp när högre hyra fastställs med retroaktiv verkan.

angivandet av räntefotens höjd samt vid förhållandet till dröjsmålsräntan. Därigenom möjliggörs att särskilda stadganden i annan lagstiftning, som avser avkastningsränta, kan hänvisa till räntelagen. Vad beträffar förut-sättningarna för att eljest sådan ränta skall utgå vill utredningen föreslå en regel i räntelagen blott för ett särskilt fall, nämligen när betalning återbärs efter hävning o. d. Enligt utredningens mening, som senare skall motiveras närmare, är detta nämligen den enda situation som har så allmän karaktär att en bestämmelse i räntelagen om avkastningsränta är motiverad. Detta innebär också att utredningen inte har gjort någon allmän översikt över olika situationer där det skulle vara motiverat att avkastningsränta utgår, trots att avtal inte har träffats eller inte kunnat träffas. Det ingår inte i utredningens uppdrag att göra någon sådan översikt. Den skulle kräva ett omfattande arbete, troligen utan motsva-rande nytta, eftersom det blir fråga om sällsynta undantagssituationer. Lagstiftningen avses därför inte vara uttömmande, och det bör finnas möjligheter för domstolarna att även i andra fall än de som behandlas i lagen låta ränta utgå enligt normerna för avkastningsränta.

Beträffande de lagstadganden om ränta som redan finns blir det, i enlighet med direktiven, nödvändigt att ta ställning till deras framtida utformning. Stadgandena bör ersättas med hänvisningar till räntelagen, och det bör då också framgå om hänvisningen avser dröjsmålsränta eller avkastningsränta. Det är däremot likgiltigt huruvida bestämmelserna för närvarande hänvisar till 9:10 HB, eller tar upp formellt fristående rättsregler, vilka måste antas ha varit utformade efter mönster av 9:10 HB, eller är mera självständigt utformade men likväl måste antas avse ränta av någon av de båda typerna.

Utredningen anser emellertid inte att det finns skäl att i all annan lagstiftning införa hänvisningar till räntelagen blott därför att fallen kan anses jämförbara med sådana där nu uttrycklig hänvisning finns till 9:10 HB. Liksom hittills får man då tillämpa de allmänna bestämmelserna om dröjsmålsränta i åtskilliga fall där hänvisning saknas i speciallagstiftningen, trots att därigenom en viss brist på konsekvens fortfarande kommer att råda. Om någon risk för missförstånd inte funnits tidigare kan en sådan knappast inträda genom införandet av en räntelag. Det torde sålunda inte behöva befaras att exempelvis saknaden av hänvisning till räntelagen i 8 och 12 kap. jordabalken skulle föranleda slutsatsen, att ränta inte skall utgå vid dröjsmål med betalning av arrende eller hyra. Vad beträffar avkastningsränta har nyss nämnts att utredningen inte avser att de bestämmelser därom som ingår i räntelagen eller speciallagstiftning skall betraktas som uttömmande.

Vissa nu gällande bestämmelser om ränta — särskilt 6 § skuldebrevs-lagen och 38 § köplagen — innehåller undantag eller särskilda regler. Det kan också komma i fråga att införa vissa specialbestämmelser vartill motsvarighet nu saknas. För dessa fall måste övervägas, huruvida reglerna har den allmänna karaktären att de har sin plats i räntelagen, eller om de i stället är präglade av det särskilda rättsförhållandet på sådant sätt att de bör ingå i specialstadgandena.

I anslutning till vad som anförts nu vill utredningen närmast ta upp

vissa rättstekniska frågor dels om vad som bör ingå i räntelagen dels om förhållandet mellan räntelagen och specialreglerna. Beträffande reglernas innehåll i övrigt hänvisas till specialmotiveringen.

5.5.2 Försträckning och skuldebrev

Det juridiska begreppet försträckning motsvarar ett antal ekonomiska förhållanden för vilka räntans höjd har stor praktisk betydelse. Såsom exempel kan nämnas obligationslån upptagna av stat, kommuner och företag, lån hos banker samt insättning på bankräkningar. Såsom framhölls redan under 5.2.1 kan man emellertid räkna med att i affärsmässiga förhållanden avtal om räntan regelbundet träffas. Har intet särskilt avtal träffats om dröjsmål kommer enligt den inledande regeln i 6 § skuldebrevslagen dröjsmålsräntan att vara densamma som räntan fram till förfallodagen. Det är dock inte ovanligt att det avtalas att dröjsmålsräntan skall vara något högre. Förfallodagen är vanligen bestämd i avtalet, och eljest kan 5 § skuldebrevslagen tillämpas direkt eller analogt, med resultat att fordran förfaller vid anfordran.

För det fall att intet avtal träffats fordras lagregler, och 9:10 HB är avsedd för detta typfall. Räntelagen bör uppenbarligen också tillämpas på sådana fordringar. Det viktigaste rättstekniska spörsmålet blir om skuldebrevslagen bör innehålla en självständig reglering av räntan på nu avsedda fordringar, eller om denna lag blott bör innehålla en hänvisning till räntelagen. För närvarande hänvisar 6 § andra stycket till 9:10 HB, medan 6 § första stycket såsom nyss nämndes innehåller en särskild regel om dröjsmålsräntan i det fall att ränta utgår redan från tiden före förfallodagen.

Enligt utredningens mening bör räntelagen innehålla den materiella bestämmelsen medan skuldebrevslagen bör hänvisa till räntelagen. Detta gäller också den fråga som regleras i första stycket av 6 §, med den viktiga modifikationen att utredningen föreslår en ändring i principen, så att dröjsmålsräntan skall bestämmas enligt lagens regler där detta leder till högre ränta än om den ränta som utgått före förfallodagen fortsätter att löpa även efter dröjsmål. Även denna princip får nämligen anses vara av så allmän karaktär att den ej blott bör gälla skuldebrev. Genom att införa reglerna i räntelagen markeras att de utgör tillämpning av allmänna rättsgrundsatser och inte av några för skuldebrev speciella principer.

5.5.3 Köpeskilling m. m.

En från räntesynpunkt viktig grupp av fordringar avser köpeskilling samt liknande vederlag för nyttjande av egendom, för tjänster m. m. Enligt nu gällande rätt finns en specialregel för fordran på köpeskilling för lös egendom, nämligen 38 § köplagen. Denna bestämmelse hänvisar till 9:10 HB men innehåller dessutom en särskild regel för handelsköp.

Beträffande köp av fast egendom innehåller 4:25 JB en bestämmelse om ränta på köpeskillingen vilken helt hänvisar till 9:10 HB. För arrende och hyra saknas för närvarande bestämmelser om dröjsmålsränta för

normalfallen. Däremot finns bestämmelser om ränta vid retroaktiv betalning.

Man har vidare att räkna med ränta på fordringar på betalning i pengar vid avtal som inte är direkt reglerade i lag, bl. a. entreprenad, reparation av hus, bilar, båtar, hushållsmaskiner osv., serviceavtal och liknande avtal om tjänster, samt hyra av lös egendom, inklusive s. k. operational leasing. Dessa fordringar kan, då betalning inte omedelbart utkrävs, vanligen helt jämsställas med köpeskillingsfordringar. Det saknas skäl att i räntehänsyn göra skillnader mellan underlåtenhet att betala en räkning för utförda tjänster, t. ex. reparation av en maskin, och underlåtenhet att betala en räkning för levererade varor. I de fall där fordran avser såväl levererade varor som utförda tjänster skulle det vara särskilt egendomligt om inte rättsreglerna vore enhetliga.

De allmänna synpunkter som anfördes ovan under 5.5.1 pekar i riktning att regler av denna typ bör ingå i räntelagen. I den mån det redan nu finns speciella bestämmelser (t. ex. 38 § köplagen, 4:25 JB) bör de i framtiden hänvisa till denna lag. Av tidigare nämnda skäl bör inte särskilda bestämmelser av motsvarande karaktär införas exempelvis i jordabalkens kapitel om arrende och hyra.

Vad nu sagts gäller även i den mån reglerna rör ämnen som har särskilt stor praktisk betydelse vid en speciell kontraktstyp, exempelvis köp av lös egendom. Såsom skall anföras i specialmotiveringen anser utredningen det lämpligt att i lagtexten upptas regler om verkan av att räkning fördröjs eller förkommer eller eljest krav inte kommer gäldenären till handa på sätt som varit avsett. Även om detta ämne får antas ha större betydelse vid köp än vid de flesta andra avtalstyper, är det dock lämpligt att regeln härom återfinns i räntelagen. Man skulle eljest antingen nödgas ha likalydande bestämmelser på två ställen i lagstiftningen om denna detaljfråga, eller beträffande andra avtalstyper än köp tillämpa en analogi från köplagen.

Ett problem av samma karaktär uppstår genom att vid köp av lös egendom vissa frågor uppträder som har mera utpräglad anknytning till köpsituationen, exempelvis om verkan för skyldigheten att utge ränta av att gods transporteras från en ort till en annan och därför en tid kan förflyta mellan dess avsändande och dess ankomst till köparen. Liknande frågor kan emellertid också uppkomma vid andra avtalstyper när gods eller annat för vilket fordran utgör vederlag ännu inte mottagits av den betalningsskyldige gäldenären. Vissa beröringspunkter föreligger med den situation som föreligger när räkning o. d. försenas och som behandlades i det närmast föregående. Om en regel härom skulle upptas i lag borde denna därför av samma skäl som där anfördes ingå i den allmänna räntelagen. Även om det i tydlighetens intresse kunde ha visst värde att saken uttryckligen behandlades i lagen har emellertid utredningen stannat för att inte ta upp någon särskild regel härom. Innan godset eller annat för vilket fordran utgör vederlag mottagits kan nämligen fordran — såvida betalning inte skall erläggas i förskott — enligt allmänna regler ännu inte anses förfallen. Eftersom avsikten är att räntelagens bestämmelse uttryckligen skall utsäga att en förutsättning för att ränta skall börja utgå är att

fordran är förfallen anser utredningen därmed obehövt att särskilt reglera frågan genom en specialbestämmelse i ämnet.

Den grundläggande distinktion som gäller enligt 9:10 HB och som föreslås skola gälla även enligt räntelagen, nämligen mellan fordringar med och utan bestämd förfallodag, kan givetvis tillämpas vid köp, hyra m. fl. avtalstyper, även om bedömningen därav inte blir densamma vid alla dessa typer. I vissa avseenden kan emellertid en precisering eller modifikation fordras. Särskilt gäller detta vid köp när säljaren är berättigad att innehålla godset till dess köparen betalar men tiden för leveransen inte är bestämd i avtalet. Utredningen anser det lämpligt att införa en specialregel härom. Det måste då avgöras hur detta skall ske rätts tekniskt. Frågan har nära samband med utformningen av de köprättsliga reglerna i övrigt, och det torde vara rent undantag att den uppstår i andra avtalsförhållanden. Utredningen anser därför att regeln bör ingå i 38 § köplagen. Rörande det materiella innehållet hänvisas till motiveringen till detta stadgande.

Dröjsmålsränta bör inte – fränsett vad som må bli följden av särskilda avtal – utgå från tidigare tidpunkt än den när *fordran förfaller*, även om tillämpning av räntelagens regler i övrigt skulle leda till att en tidigare dag blev utgångspunkten. Konsekvenserna härav blir olika för olika rättsförhållanden och situationer, beroende på innehållet i reglerna om förfallotid för penningprestationer. Utredningen har inte ansett det nödvändigt eller lämpligt att söka i lagtext fixera dessa konsekvenser, eftersom det skulle betyda att man måste fastställa förfallotiderna, något som ligger helt utanför utredningens uppdrag. I särskilda sammanhang – bl. a. i motiven till 38 § köplagen – vill utredningen emellertid något beröra konsekvenserna av kravet på att fordran skall vara förfallen.¹ Motsvarande överväganden, vilka dock inte skall redovisas här, kommer också i fråga vid andra kontraktstyper, såsom arrende, hyra, entreprenad och reparationsavtal.

5.5.4 Återkrav av betalning

Vid hävning av köp som helt eller delvis fullgjorts av köparen uppstår frågan om säljaren skall betala ränta på köpeskillning som återgår. De viktigaste av dessa frågor avser köparens hävning på grund av säljarens kontraktsbrott (dröjsmål eller fel i godset). Motsvarande fråga vid köparens kontraktsbrott har mindre praktisk betydelse. I den mån hävning sker av säljaren efter det godset kommit i köparens besittning förutsätter den vanligen ägareförbehåll, och i de flesta fall blir avbetalningsköplagen tillämplig. Det följande avser enbart hävning från köparens sida.

Köparens rätt att erhålla ränta på köpeskillningen i dessa fall har viss beröring med hans skyldighet att utge avkastning av godset eller ersättning för nytta som han eljest dragit av godset efter det att detta kommit honom till handa. I tidigare rättspraxis torde ha förekommit att frågor om ränta vid återbetalning av köpeskillning reglerats genom att sådan ränta fått gå i kvittning mot de fördelar som köparen haft genom att bruka

¹ Se även motiveringen till 3 § första stycket räntelagen in fine.

godset.¹ Mot att begagna denna lösning kan emellertid anföras bl. a. att den inte kan användas när köpeskillingen helt eller delvis betalats i förskott samt köpet hävs innan leverans sker och köparen därför inte hunnit ha någon nytta av godset. Vidare kan man hävda att uppgörelsen bör bero av ränteläget vid ifrågavarande tidpunkt, vilket inte behöver ha något samband med storleken av den avkastning eller nytta som köparen dragit av godset. Utredningen anser därför att frågan om ränta på köpeskillingen vid hävning bör regleras självständigt. Säsom senare skall motiveras anser utredningen att räntan bör motsvara avkastningsränta.

Frågan blir då om reglerna bör finnas i köplagen eller i räntelagen. Därvid är särskilt att märka, att samma fråga kan uppstå även vid andra avtalstyper än köp av lös egendom, t. ex. köp av fast egendom och entreprenadavtal. Motsvarande fråga om ränteberäkning uppstår beträffande köp av lös egendom inte bara vid hävning utan även vid återgång av annat skäl, t. ex. vid ogiltighet av avtal. Skulle reglerna ingå bland köplagens regler om hävning av köp skulle det vara ovisst om de kan tillämpas i andra fall. Av dessa skäl anser utredningen att regeln bör ingå i räntelagen.

Regleringen av återkrav vid hävning avser även att klargöra, att i andra fall av återkrav av betalning den allmänna regeln skall gälla, dvs. ränta skall utgå säsom dröjsmålsränta trettio dagar efter det att krav framställts med angivande av skyldigheten att utge ränta.²

5.5.5 Skadestånd i ömsesidigt förpliktande kontraktshörhållanden

Om en köpare häver ett köp på grund av säljarens dröjsmål med avlämnandet eller till följd av fel i godset, eller om köparen utan att häva kräver skadestånd eller avdrag på köpeskillingen, uppstår frågan hur kravet skall förräntas. Motsvarande fråga uppstår när en säljare häver och kräver skadestånd på grund av köparens dröjsmål med betalningen (att en säljare är berättigad till skadestånd utan att häva är en mera ovanlig situation som inte torde fordra särskild uppmärksamhet). Liknande frågor kan uppstå i andra kontraktshörhållanden.

Dylika frågor torde hittills ha bedömts enligt 9:10 HB, vanligen under antagandet att förfallodagen inte har varit bestämd i förväg, dvs. 5 % ränta har utgått från stämningsdagen. Utredningen avser inte att på detta område föreslå någon annan ändring i förhållande till gällande rätt än som beror av att stämningsdagen inte längre skall ha sin förra betydelse. Man kan visserligen i många fall diskutera, från vilken tidpunkt ränta bör utgå om man tar hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter, bl. a. till om betalning redan har skett när skadeståndskravet framställs. Dessa frågor har emellertid inte direkt samband med den omläggning av reglerna om dröjsmålsränta som utredningen har att föreslå utan beror av särskilda förhållanden vid köp och andra avtal. Det kan inte gärna komma i fråga att i lagtext ge uttömmande regler för sådana frågor, och på bedömningen inverkar främst köprättsliga hänsyn. Utredningen anser alltså att det liksom hittills bör ankomma på rättspraxis att utbilda de speciella regler som här kommer i fråga, och

¹ Jfr ovan 2.3.5.

² Se vidare motiveringen till 4 § räntelagen.

utredningen vill inte föreslå några regler härom.¹

Utredningen avser inte heller att ta ställning till frågor om ränta på ersättning som utgår i arbetsförhållanden, exempelvis till den som blivit obehörigen avskedad utan att åtnjuta uppsägningstid vartill han varit berättigad. Även dessa frågor beror av avtalsförhållandets särskilda karaktär.

Att stämningssdagen inte längre skall ha sin förra betydelse medför emellertid att ställning måste tas till bedömningen i räntehänseende av att krav framställs innan det är utrett om förutsättningarna för skadeståndsskyldighet föreligger, eller att skadeståndets belopp är föremål för tvist. De frågor som härigenom uppstår är i huvudsak de samma som uppstår i utomobligatoriska förhållanden, och utredningen skall nu behandla dem.

5.5.6 Skadestånd, särskilt i utomobligatoriska förhållanden, m. m.

Krav på ränta på skadestånd i utomobligatoriska förhållanden har regelbundet bedömts enligt 9:10 HB, och i de flesta fall har regeln för fordran utan bestämd förfallotid tillämpats. Ränta har således i allmänhet utdömts blott från dagen för delgivning av stämning, även om ränta yrkats från tidigare datum. Om, såsom utredningen föreslår, ränta för fordringar utan bestämd förfallotid skall kunna utgå utan stämning, kommer skadeståndskraven emellertid i en särställning.

När skadeståndskrav framställs råder ofta ovisshet om huruvida skadeståndsskyldighet har uppstått och, om så är fallet, till vilket belopp. Den mot vilken kravet riktas kan därför ofta inte bedöma omfattningen av sin skadeståndsskyldighet utan närmare utredning. De resonemang som har anförts i det föregående beträffande dröjsmålsränta har baserats på att sådan ränta normalt inte bör utgå förrän gäldenären har haft tillfälle att överväga omfattningen av sin betalningsförpliktelse och haft ett visst rådrum för att fullgöra denna. Den tid som ansetts lämplig — trettio dagar från det krav framställts — är ofta otillräcklig vid skadeståndskrav, där tidsutdräkten för fullgörande i första hand beror av den tid som åtgår för utredning av det faktiska sakläget, och blott i andra hand av den tid som fullgörandet av betalningen kräver. Enligt utredningens mening fordrar detta särskilda regler. Även andra omständigheter, vilka skall beröras i specialmotiveringen, kan fordra särskilda regler vid skadestånd.

Det kan ifrågasättas om de särskilda reglerna bör ingå i räntelagen eller i skadeståndslagen. Enligt utredningens mening bör de ingå i räntelagen, av flera skäl. Ett är att krav på ränta på skadestånd i utomobligatoriska förhållanden hittills, såsom nyss nämndes, har bedömts enligt 9:10 HB, och det är då naturligt att kraven i framtiden regleras av den lag som ersätter detta stadgande. Men vidare bör samma principer tillämpas också vid andra liknande ersättningar. Utredningen föreslår därför en regel om ränta på skadestånd och vissa andra ersättningar i räntelagen (3 § andra stycket).

Ovan under 5.4.3 har anförts att enligt utredningens mening räntelagen inte bör tillämpas när det fordras en mera skönsmässig bedömning av om ersättning för ränteförlust bör utgå. I sådana fall är skadeståndskonstruk-

¹ Jfr även nedan s. 132.

tionen att föredra. Utredningen vill därför föreslå att en bestämmelse härom införs i skadeståndslagen (1972:207). Räntelagen bör emellertid innehålla en erinran om den särskilda regeln (7 §).

5.5.7 Redovisning

Enligt nu gällande rätt har 9:10 HB tillämpats även när borgenär framställt krav på utgivande av belopp för vilket gäldenären varit redovisningsskyldig. Detta är emellertid ett område där betydande osäkerhet visat sig, och rättspraxis är delvis svårtolkad. Det synes inte lämpligt att i lagtexten helt förbigå behandlingen av redovisningskrav i räntehänseende. Eftersom redovisningskrav kan förekomma inte bara när syssloman omhänderhaft annans medel, t. ex. när advokat skall avge redovisning, utan även i andra situationer, t. ex. när en obehörig besittare har innehaft annans egendom, har de regler som rör ränta vid redovisning en allmän karaktär. Utredningen anser därför att de bör ingå i räntelagen (2 § andra stycket). Härför talar även att det saknas särskild lagstiftning, inom vilken en ränteregeln beträffande redovisningskrav kunde finna en naturlig plats.

5.5.8 Regressanspråk

Till de områden där tvekan rörande ränteberäkning har yppats hör regresskrav när en av flera solidariskt ansvariga gäldenärer har infriat en skuld och därefter från medgäldenär helt eller delvis kräver tillbaka vad han har utgivit.¹ Utöver typfallet att flera har åtagit sig solidariskt ansvar för en gemensam skuld (jfr 2 § skuldebrevslagen) kan såsom exempel på mera särpräglade situationer nämnas att borgensman kräver huvudgäldenär, att borgensman kräver medborgensman, att försäkringsgivare som har utbetalt försäkringsersättning till försäkringshavare kräver skadeståndsskyldig med stöd av 25 § försäkringsavtalslagen, samt att av flera skadeståndsskyldiga den som har erlagt skadestånd till den skadelidande anställer regresskrav mot annan skadeståndsskyldig.

Utredningen har övervägt att i räntelagen föreslå regler om ränteberäkning för sådana situationer men kommit till resultatet att så inte bör ske. Skälen härtill är flera. Det viktigaste är att vid de nämnda regresskraven omständigheter spelar in som är speciella för de särskilda rättsförhållandena och som i sin tur har samband med andra regler gällande för dessa rättsförhållanden. Det är knappast möjligt att föreslå enhetliga regler om ränta som är oberoende av dessa omständigheter, i varje fall inte utan att bryta med principer som har tillämpats hittills vid dessa rättsförhållanden. Ett annat skäl är att den praktiska betydelsen av lagfästa regler härom inte torde vara så stor att den motiverar en utförlig behandling.

Utredningen skall dock i specialmotiveringen till de särskilda stadgandena anföra vissa synpunkter på konsekvenserna när flera gäldenärer svarar solidariskt.

¹ Se ovan 2.3.3.2.

6 Specialmotivering till räntelagen

Rubriken

Nuvarande allmänna regler om ränta upptas i en enda paragraf, 9:10 HB. Formellt avser detta stadgande endast försträckning, men det har länge tillämpats på dröjsmål med betalning även i övrigt. Redan av det skälet att den nya lagstiftningen också formellt bör avse fordringar inom förmögenhetsrätten i allmänhet, är det lämpligt att de allmänna reglerna får sin plats i en fristående lag. Lagen avser i främsta rummet dröjsmålsränta men även s. k. avkastningsränta.¹ Titeln *räntelag* förefaller därför lämplig. Rörande gränsdragningen mellan lagen och specialregler i annan lagstiftning hänvisas till den allmänna motiveringen 5.5.

Innehållet i räntelagen har disponerats på följande sätt. Till en början bestäms i 1 § lagens tillämpningsområde och dispositiva karaktär. De två följande bestämmelserna, 2 och 3 §§, anger från vilken tidpunkt dröjsmålsränta börjar utgå. 2 § innehåller regler om fordringar med bestämd förfallodag, 3 § handlar om övriga. Utöver den centrala regeln innehåller 2 § en specialregel om utgångspunkten för ränteberäkning vid redovisningskrav. 3 § upptar bl a en särskild regel om fordran som avser skadestånd eller annan sådan ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning. Härfter följer i 4 § en regel om avkastningsränta vid återgång av betalning på grund av hävning m. m. I 5 § behandlas räntefoten vid dröjsmålsränta (första stycket) och vid avkastningsränta (andra stycket). Uppdelningen avser bl a att underlätta hänvisningar till räntelagen i specialstadganden. I 6 § räntelagen återfinns en bestämmelse om dröjsmålsränta å fordringar som redan före förfallodagen har löpt med ränta enligt avtal. Den sista bestämmelsen, 7 §, ger en hänvisning till skadeståndslagen angående bestämmande av ersättning för förlust av ränta vid person- och sakskada samt ren förmögenhetsskada.

1 §

Paragrafen begränsar lagens direkta tillämpningsområde till förmögenhetsrättens område. I de direktiv som lämnats utredningen har förutsatts att lagstiftningen skall gälla ränta inom förmögenhetsrätten. I Danmark avser de allmänna bestämmelserna om moraränta i 62 § gäldsbrevsloven varje rättslig förpliktelse att betala pengar (böter dock undantagna) och

¹ Se ovan 5.2.2.

är således inte begränsade till förmögenhetsrättsliga förpliktelser; det danska förslaget innefattar inte någon ändring på denna punkt. I Norge torde däremot, på samma sätt som i det svenska förslaget, en uttrycklig begränsning till förmögenhetsrätten komma att föreslås.

Liksom är fallet med avtalslagen, som i sin rubrik också har en begränsning till förmögenhetsrätten, kan det komma i fråga att tillämpa lagen analogiskt särskilt inom familjerättens område. Se härom ovan 5.4.1.

Det har ansetts lämpligt att direkt utsäga att lagen endast skall avse fordran i pengar. Vad som skall gälla beträffande skyldighet att utge avkastning (eller ersättning för avkastning) vid försträckning i varor eller annan fordran i varor berörs således inte av lagen.

I andra punkten anges lagens dispositiva karaktär. Tvingande bestämmelser om ränta, som inte får överskridas, skulle få karaktär av lagstiftning mot ocker, ett syfte som är främmande för räntelagen. Det ligger emellertid i sakens natur att i vissa situationer, särskilt vid skadestånd i utomobligatoriska förhållanden, det ofta är praktiskt omöjligt att i förväg träffa avtal om den ränta som skall utgå, och såtillvida blir räntelagens bestämmelser bindande.

Härutöver undantas fall då annat är särskilt föreskrivet. Såsom berörts i den allmänna motiveringen (5.5) är det knappast möjligt att finna något konsekvent system i förekomsten av bestämmelser om ränta. Klart är likväl att särskilda bestämmelser om ränta vilka kvarstår utan att hänvisa till räntelagen¹ inte berörs av denna.

Lagen innehåller däremot inte någon hänvisning till handelsbruk. En lag av räntelagens typ, med starkt schematiserade bestämmelser, bör inte lätteligen kunna sättas ur kraft genom handelsbruk. Detta utesluter dock inte att under speciella förhållanden handelsbruk av sådan beskaffenhet kan föreligga, att de bör gå före lagens regler. Detta gäller särskilt om handelsbruken på grund av omständigheterna kan anses ingå i avtalsinnehållet, eller om de ävenledes rör andra förhållanden som sakligt har nära beröring med räntan, t ex rätten till avkastning.

I detta sammanhang bör något nämnas om *kontokurant*. Vid sådan anses ränta ofta böra utgå redan från det fordran uppstår, dvs å det saldo som vid varje särskilt tillfälle räknas part till godo. Om kontokurantförhållande är avtalat torde ofta också räntefrågan vara löst genom avtalet. I andra fall torde ränta vid kontokurant böra löpa enligt handelsbruk, även om intet särskilt är avtalat.² Detta kan följaktligen betraktas som ett exempel på att handelsbruk kan få företräde framför lagens regel.

Med uttrycket att ränta utgår "enligt vad nedan stadgas" avser utredningen att ge visst stöd för en slutsats e contrario, att ränta före förfallodagen i allmänhet kräver stöd i en särskild utfästelse. En uttrycklig regel med sådant innehåll återfinns f n i 9:10 HB, första punkten. Utredningen har dock ansett det mindre lämpligt att direkt i lagtexten uttala en sådan regel, eftersom den kunde ge stöd för slutsatsen att ränta aldrig kan utgå före förfallodagen, såvida det inte avtalats eller följer av särskilt lagstadgande. Men såsom anförts ovan 5.5.1 har utredningen inte gjort någon allmän översikt över alla de fall där det kan vara motiverat att

¹ T ex 48 och 49 §§ växellagen (1932:130) och 45 och 46 §§ checklagen (1932:131).

² Jfr Almén a. a. s. 499 samt ovan 3.1.1 ang. finsk rätt.

avkastningsränta utgår även utan stöd av lag, avtal eller handelsbruk. Det bör därför inte uteslutas att situationer kan uppstå där avkastningsränta bör utgå, trots att särskild lagregel saknas. Särskilt gäller detta när det saknats möjlighet att genom avtal förbehålla rätt till ränta före en fordrans förfallodag. Att döma av hittillsvarande rättspraxis kan dock sådana situationer antas bli sällsynta.

Ränteförpliktelsen vid redovisningsskyldighet skall beröras nedan vid behandlingen av 2 § andra stycket.

2 §

Första stycket

Såsom flera gånger anförts, och såsom motiverats ovan 5.1.4, behåller förslaget skillnaden mellan fordringar med bestämd förfallodag och övriga fordringar. I förevarande stadgande uttalas huvudregeln beträffande fordran med bestämd förfallodag. Genom att det ansluter sig till 9:10 HB kan rättspraxis som rör denna regel, i den mån annat inte följer av särskilda stadganden i räntelagen eller annan lagstiftning, vara vägledande även för framtiden.

Förfallodagen kan vara bestämd antingen absolut, till en viss dag enligt kalendern, eller relativt, till en viss tid efter uppsägning eller inträffandet av en särskild händelse. I båda fallen är stadgandet tillämpligt. Det är likaså likgiltigt om förfallodagen är bestämd genom avtal eller genom särskilt lagstadgande. Det kan också inträffa att förfallodagen inte är uttryckligen avtalad mellan parterna men likväl tydligt framgår av parternas tidigare mellanhavanden. Om gäldenären har frihet att betala när som helst under en viss tidrymd, t. ex. under en angiven kalendermånad, anses betalning skola ske senast sista dagen av den angivna tiden, och även i detta fall är alltså förfallodagen bestämd.

Exempel på att förfallodagen är bestämd genom lag med en annan metod finner man i 24 § försäkringsavtalslagen, enligt vilket stadgande försäkringsgivarens betalningsskyldighet skall fullgöras en månad efter det meddelande om försäkringsfallet kommit honom tillhanda, eller senast fjorton dagar efter det utredning av visst slag har förebragts. Utredningen återkommer senare till förhållandet mellan detta stadgande och den regel som utredningen föreslår beträffande krav på skadestånd och annan motsvarande ersättning (se motiveringen till 3 § andra stycket).

På en punkt anser sig utredningen böra föreslå ett förtydligande i förhållande till nu gällande rätt, nämligen genom att ange att förfallodagen skall vara bestämd "i förväg". Därmed avses att klargöra, att när en skuld på grund av uttrycklig bestämmelse i lag skall fullgöras vid anfordran¹ den inte är att betrakta som bestämd i räntelagens mening. Detta överensstämmer med vad som ansetts gälla hittills — ehuru möjligen vad som tillämpats i särskilda situationer, t. ex. vid redovisningsskyldighet, kan utgöra ett utnyttjande av den nuvarande textens otydlighet — men det är dock möjligt att bli missledd av det nu brukade

¹ Se särskilt 5 § skuldebrevlagen; jfr 12 § köplagen.

uttryckssättet. Ändringen är motiverad även av att det föreslås att i 2 § andra stycket samt i 38 § köplagen införa undantag från regeln.

Utredningen har övervägt att i lagtexten även utsäga, att en förutsättning för att dröjsmålsränta skall utgå från en i förväg bestämd förfallodag är att fordrans *belopp* också är bestämt. I dansk rätt är den närmast motsvarande regelns tillämpningsområde inskränkt till fall där någon "ifølge aftale skylder et bestemt pengebeløb".¹ Där nämns sålunda inte ens att förfallodagen skall vara bestämd. Det praktiska resultat som åsyftas med den danska regeln torde emellertid vara likartat med det vid den svenska regeln.² De norska planerna innehåller emellertid inte någon föreskrift om att beloppet skall vara bestämt, utan liksom det nu gällande svenska (och finska) stadgandet anknyter man till om förfallodagen är bestämd.

Till förmån för att införa också ett krav på att beloppet skall vara bestämt kan anföras, att det bäst överensstämmer med det allmänna skälet för att låta dröjsmålsränta omedelbart utgå från den bestämda förfallodagen, nämligen att gäldenären förutsätts ha kunnat planera betalning senast på förfallodagen. Utredningen har likväl kommit till den meningen, att lagtexten inte bör innehålla något sådant tillägg. Det kan nämligen lätt inträffa, att tvekan råder om huruvida beloppet kan anses bestämt i förväg. Visserligen har i dansk rätt antagits, att om beloppet kan fastställas av gäldenären genom en enkel uträkning, det skall betraktas som bestämt.³ Vad som kan anses vara en enkel uträkning kan emellertid vara föremål för tvivel. Men vidare kan situationen vara den, att huvuddelen av en fordran, exempelvis på köpeskilling, är bestämd i förväg medan mindre poster, avseende t. ex. emballage, försäkringspremier eller frakt, blott är beräknade till ett ungefärligt belopp och behöver preciseras senare. Detta bör dock inte utesluta att förfallodagen anses bestämd. Vid köp och andra liknande avtal skulle därför en regel som kräver att beloppet är bestämt kunna bli svårtillämpad. Skuldebrev torde sällan vara utställda på sådant sätt att det blir någon skillnad, om man ställer krav på att beloppet skall vara bestämt eller ej.

Underlåtenheten att i lagtexten nämna, att beloppet av fordran skall vara bestämt, betyder emellertid inte att det skulle vara helt utan betydelse, om beloppet är känt för gäldenären när han skall betala eller ej. Tvärtom torde, när det ankommer på borgenären att precisera fordrans belopp och han underlåter att göra det, den försening av betalningen som uppstår därigenom vara att hänföra till borgenären, och gäldenären blir då inte skyldig att utge dröjsmålsränta (jfr nedan). Det kan inte heller uteslutas att om förfallodagen är avtalad och det ankommer på borgenären att precisera beloppet, exempelvis genom att sända en specificerad räkning, gäldenären inte råkar ut för dröjsmåls-påföljder om borgenären preciserar sitt krav alltför sent, t. ex. samma dag som betalning bör ske. Om av annat skäl gäldenärens skuld är på obestämt belopp, så att han inte vet hur mycket han skall betala, torde på liknande sätt förfallodagen inte kunna betraktas som bestämd, även om det till äventyrs varit klart, när betalning skulle ha skett ifall beloppet då hade varit preciserat.

¹ 62 § gældsbrevsloven.

² Se Ussing-Dybdal, Gælds-brevslovene, København 1940, s. 116 f; Lyngsø, Juristen 1971 s. 281.

³ Se Ussing-Dybdal, a. a. s. 117.

Utredningen vill senare återkomma till motsvarande fråga vid tillämpningen av 3 §.

I förslaget begagnas uttrycket "försittes betalningstiden". Detta uttryck återfinns även i hittillsvarande lydelse av 6 § skuldebrevslagen, och avsikten är att det skall tolkas på samma sätt som där. Ordvalet markerar att dröjsmålsränta inte utgår när visserligen betalning inte sker på den bestämda förfallodagen men detta beror på borgenären eller händelse som är att hänföra till honom. Den situationen att borgenären beviljar anstånd med betalningen har berörts i den allmänna motiveringen och utredningen får hänvisa till vad som anförts där.¹

När det sägs att ränta "utgår från denna dag" åsyftas därmed förfallodagen. Ränta utgår från denna dag, alltså inte från och med denna dag. När betalningen försenas på grund av dröjsmål å borgenärens sida, utgår ränta från det dröjsmålet upphört. Tidpunktens betydelse för räntefotens höjd behandlas i motiveringen till 5 §.

Andra stycket

Den föreslagna bestämmelsen i 2 § andra stycket innehåller en specialregel som preciserar utgångspunkten för ränteberäkning vid fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa medel som han har mottagit av uppdragsgivaren eller tredje man. I sådana fall har enligt nu gällande rätt 9:10 HB i huvudsak tillämpats. En viss osäkerhet om hur denna tillämpning närmare skall ske har dock förelegat.² Särskilt som det knappast lär vara möjligt att här utan vidare tillämpa den något mera preciserade huvudregel som utredningen vill föreslå, synes det lämpligt att lagen innehåller en särskild regel för redovisningsfallet.

Redovisningsskyldighet anses vara karakteristisk för sysslomannaavtal och liknande förhållanden som beror direkt på lag, t. ex. förmyndarens förhållande till den omyndige med avseende på medel och egendom som förmyndaren förvaltar. Men sådan skyldighet kan förekomma även utanför sysslomannaförhållanden i vidsträckt mening, t. ex. om någon får annans egendom om hand obehörigen eller av misstag.

Redovisningsskyldighet är inte reglerad genom lagregler av generell karaktär men förekommer likväl som ett i betydelsefulla rättsregler centralt begrepp. I 10:1 BrB föreskrivs ansvar för förskingring för den som åsidosätter vad han har att iaktta för att kunna fullgöra sin skyldighet att utge eller redovisa för egendom som han fått i besittning för annan på grund av avtal eller ställning. Lagen (1944:181) om redovisningsmedel bygger likaså på begreppet redovisningsskyldighet, och förarbetena³ till denna lag har ansetts ge vid handen, att begreppet är avsett att i den ha samma innehåll som i förskingringsparagrafen.⁴ Båda lagställena förutsätter i stort sett begreppet redovisningsskyldighet som bekant och gör inget försök att närmare precisera när sådan skyldighet föreligger.

Redovisningsskyldigheten medför sålunda en straffrättsligt sanktionerad rätt vilken dessutom är förenad med ett sakrättsligt privilegium. Rättigheten skiljer sig därigenom klart från exempelvis en säljares rätt till

¹ Se ovan 5.4.5.

² Se härom ovan 2.3.3.1.

³ NJA II 1944 s. 400 ff.

⁴ Se t. ex. Tore Strömberg, NTFS 1948 s. 110; jfr dock Hessler, Allmän sakrätt (1973) s. 480 med hänvisningar.

köpeskilling eller en försträckningsgivares rätt till återfående av det försträckta beloppet. En annan sida av redovisningsskyldigheten, vilken ofta nämns i litteraturen, är förpliktelsen att lämna uppgifter till den redovisningsberättigade, stundom vid olika tillfällen under skyldighetens bestånd och regelbundet vid upphörandet av det rättsförhållande som konstituerar skyldigheten. Även häri visar sig en olikhet mot exempelvis en köparens och en låntagares förpliktelser.¹

Såsom ytterligare typiskt för redovisningsskyldighet för egendom kan framhållas att omfattningen av den redovisningsskyldiges slutliga prestation bestäms av de belopp som överlämnats till honom av den redovisningsberättigade eller av tredje man, men också av hur den redovisningsskyldige själv har handhaft tillgångarna. Detta sammanhänger med att egendomen, även när den har genuskaraktär, i innehavarens hand är ett främmande värde vilket tillkommer den redovisningsberättigade.

Civillrättsligt sett innefattar därför redovisningsskyldighet ofta förpliktelse att utge ränta eller annan avkastning även för tiden innan rättsförhållandet upphör. Detta kan betraktas som ett exempel på att ränta i ett särskilt rättsförhållande utgår utan stöd av vare sig uttryckligt lagstadgande eller avtal. Den närmare beskaffenheten av denna förpliktelse får antas bero av för syssломannaskapet och andra fall av redovisningsskyldighet karakteristiska regler. Det ingår inte i utredningens uppdrag att föreslå regler härom. Utredningen kan exempelvis inte gå in på frågan, i vilken utsträckning en syssloman är skyldig att göra medel som han omhänderhar för huvudmannens räkning räntebärande och vilka sanktioner som må träffa honom om han skulle försumma det.²

När det gäller tiden efter det den redovisningsskyldige har lämnat eller borde ha lämnat slutredovisning och till den redovisningsberättigade överlämnat denne tillkommande medel, ställer sig emellertid saken annorlunda. Det är här fråga om en dröjsmållssituation, vilken i avsaknad av särskild bestämmelse skulle bedömas enligt räntelagens regler om dröjsmållsränta, med bl a den skillnad mellan fordringar med och utan bestämd förfallodag som görs där.

Såsom strax skall utvecklas närmare, överensstämmer det dock inte med nuvarande rättspraxis, och synes inte heller lämpligt för framtiden, att utan vidare tillämpa dessa regler.

Utredningen vill därför föreslå en regel, enligt vilken vid fordran som grundar sig på sysslomans eller annans skyldighet att redovisa för medel som han mottagit av huvudmannen eller tredje man, ränta utgår från dagen för redovisningen, eller, om denna inte avges i rätt tid, från den dag då redovisning borde ha skett. Med avseende på tillämpningen av denna regel vill utredningen anföra följande.

Den föreslagna regeln innehåller ingen ingående beskrivning av när redovisningsskyldighet skall anses föreligga. Den överensstämmer däri med 10:1 BrB samt lagen om redovisningsmedel. Sysslomans skyldighet att redovisa nämns likväl i den föreslagna lagtexten som ett både viktigt och belysande fall. När omständigheterna är sådana att den redovisningsskyldige kan ådra sig straffansvar samt förutsättningarna för sakrättsligt skydd föreligger, torde regelbundet också det nu föreslagna stadgandet

¹ Se Rodhe s. 87 och Bengtsson, Särskilda avtalstyper I, Sthlm 1971, s. 163.

² Se härom Wiklund, God advokatsed, Sthlm 1973, s. 86.

kunna tillämpas. Överensstämmelsen är dock inte fullständig, vilket framgår redan därav att straffansvaret förutsätter en uppsåtlig brottslig handling, medan det här är fråga om en regel som skall kunna tillämpas även när den redovisningsskyldige förfarit fullständigt korrekt. Men även i andra avseenden torde den civilrättsliga redovisningsskyldighet, som den föreslagna regeln avser, sträcka sig längre än den straffrättsligt sanktionerade vilken förskingringsbrottet avser. Detta brott förutsätter att medlen kommit i den redovisningsskyldiges hand på grund av avtal eller ställning. Civilrättslig redovisningsskyldighet kan däremot föreligga även om medel kommit i främmande persons hand genom misstag eller genom obehörigt förfarande, t ex genom betalning till tidigare borgenär, vilken överlåtit sin fordran till annan person som då är rätt borgenär. Omständigheterna kan också vara sådana, att en innehavare av en annans egendom under en tid varit att betrakta som godtroende besittare, men han sedermera fått kännedom om annans bättre rätt och därigenom blivit redovisningsskyldig.¹ Civilrättslig redovisningsskyldighet kan därjämte föreligga även om innehavaren haft både rätt och skyldighet att förfoga över den annan tillhöriga egendomen, t ex på grund av uppdrag att försälja denna. Redovisningsskyldigheten avser då det som uppbärs som vederlag för det sålda.

Det nu föreslagna stadgandet är också såtillvida begränsat som det endast avser fordran i pengar, på vilken ränta kan utgå, inte andra fall av redovisningsskyldighet beträffande egendom. Avgörande synes böra vara — på sätt nyss antydde — om någon innehaft egendom på sådant sätt att han bort betrakta den som ett främmande värde vilket tillkommer annan, och att han på grund därav blivit skyldig att utge pengar.

Åtskilliga sådana fall är reglerade i särskild lagstiftning. Såsom det mest allmänna fallet kan betraktas sysslomans skyldighet enligt 18:1 och 9 HB. Utredningen vill vidare erinra om förmyndares (16:1 FB) och gode mans (18:8 FB) redovisningsskyldighet. Boutredningsman är redovisningsskyldig enligt 19:15 AB. Lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande nämner särskilt redovisningsskyldigheten för kommissionär (7, 13 §§). Även beträffande god man enligt lagen (1904:48 s.1) om samäganderätt (14 §) är sådan skyldighet föreskriven. Delägare i handelsbolag eller enkelt bolag kan bli redovisningsskyldig enligt 11 eller 47 § lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag. Ur sjölagen (1891:35 s. 1) må nämnas huvudredares redovisningsskyldighet enligt 15 § och befälhavares redovisningsskyldighet enligt 68 §.

Redovisningsskyldighet föreligger emellertid i många fall även utanför det lagreglerade området. Utredningen har tidigare nämnt ondtröende besittares skyldighet samt den situation som uppstår då betalning av misstag eller eljest sker till fel person. Om någon som innehar annans egendom säljer denna, torde ofta redovisningsskyldighet inträda med avseende å substitutet.² Det synes emellertid inte möjligt att här

¹ Jfr om betalning av misstag nedan motiven till 4 §.

² Jfr 194 § andra stycket konkurslagen och 60 § andra stycket kommissionslagen.

uttömmande och exakt ange, i vilka situationer sådan redovisningsskyldighet som bör falla under ifrågavarande regel uppstår.^{1,2,3}

Den föreslagna lagtexten anger vidare att fordran avser medel som den redovisningsskyldige mottagit av huvudmannen eller av tredje man. Ordet "huvudmannen" åsyftar därvid såväl uppdragsgivare som annan till vars förmån redovisningsskyldigheten gäller. Men medlen kan också ha erhållits från tredje man, ett fall som är särskilt praktiskt när någon försålt annans egendom – behörigen eller obehörigen – och därvid uppburit medel som tillkommer huvudmannen. Uttryckssättet avser vidare att klargöra bl a att regeln inte avser annan fordran som huvudmannen må ha mot den redovisningsskyldige, t ex på grund av att denne erhållit förskott på arvode, el dyl, vilket inte åtgått till fullo. Utredningen skall strax återkomma till den situationen att rätta beloppet av den redovisningsskyldiges förpliktelse är föremål för tvist därför att denne tillgodoräknat sig högre arvode än huvudmannen vill godta.

Den tidpunkt från vilken ränta skall börja utgå preciseras i 2 § andra stycket till "dagen för redovisningen eller, om denna ej avges i rätt tid, från den dag då redovisning bort ske". Detta uttryck anger också ett avsteg från den allmänna princip som uttalas i första stycket av ifrågavarande paragraf. För några fall är det visserligen i lag direkt föreskrivet, när den redovisningsskyldige skall utbetala medel som han har haft hand om.⁴ Det kan givetvis också vara särskilt överenskommet att omhändervadade medel skall utbetalas viss dag. I sådana fall skulle huvudregeln i 2 § första stycket kunna tillämpas direkt. Men det är också mycket vanligt – kanske vanligast – att skyldigheten att utge medel vilka innehas för annans räkning inträder först i och med att redovisningsräkning, i betydelsen av uppgifter om förvaltningen med framräkning av ett saldo på det belopp som tillkommer den redovisningsberättigade, framläggs, varvid enligt vedertagen uppfattning skyldigheten att utge medlen inträder utan vidare uppskov. Tiden för skyldigheten att framlägga redovisningsräkning beror i sin tur ofta på när uppdraget slutförts och den redovisningsskyldige haft skälig tid för att göra upp redovisningsräkningen. I detta fall, där förfallodagen beror av den redovisningsskyldiges

¹ Säkerligen kan situationer inträffa där en person är skyldig att lämna uppgifter om medel som han uppburit eller innehaft, utan att dock hans skuld är sådan att den faller under nu ifrågavarande regel, särskilt då skyldigheten ingår som ett led i ett mera omfattande rättsförhållande. Såsom exempel kan nämnas att en pant-havare kan vara skyldig att till pantsättaren redovisa avkastning som fallit av pant men likväl vara berättigad, åtminstone tills vidare att behålla avkastningen till säkerhet för sin fordran, och att en säljare som vid köparens dröjsmål med mottagandet av godset sålt det för köparens räkning (jfr 34 § köplagen) kan ha att redovisa det uppburna men likväl vara berättigad att innehålla det i avräkning på köpeskillingen.

² Det må erinras om att ordet redovisning i lagtext även begagnas i betydelser som saknar all beröring med ifrågavarande förpliktelse, se t. ex. 4 § bokföringslagen (1929:117).

³ Eftersom familjerätten inte direkt berörs av utredningens uppdrag behöver inte särskilt uppmärksammas makes redovisningsskyldighet efter det giftorättsgemenskapen upphört men innan bodelning skett, se 9:5, 11:8 samt 12:4 GB. Det måste likväl anses att sådan skyldighet inte medför den ränteförpliktelse som ifrågavarande stadgande avser.

⁴ Se t ex 16:11 FB om förmyndares skyldighet att utge omyndigs egen-dom vid upphörandet av hans uppdrag.

eget handlande, kan den inte anses bestämd i förväg, och den redovisningsberättigade skulle med tillämpning enbart av eljest föreslagna regler inte bli berättigad till dröjsmålsränta förrän han framställde krav med angivande att han fordrade ränta.¹ Denna omständighet, att det beror av den redovisningsskyldige själv när redovisning framläggs och att den redovisningsberättigade inte innan redovisningen lagts fram kan bedöma, till hur stort belopp han är berättigad, utgör det främsta skälet för att en specialregel erfordras här.

Den av utredningen föreslagna regeln innebär i första hand att om redovisningsräkning framlägges i normal ordning men beloppet likväl inte betalas ut genast, dröjsmålsränta utgår omedelbart.² Skulle särskild redovisningsräkning inte anses nödvändig – den redovisningsskyldige är exempelvis ostridigt skyldig att utan avdrag utge ett belopp som han uppburit för annans räkning – blir situationen densamma. I andra hand uttalas, att om redovisningsräkning inte avges i rätt tid, dröjsmålsränta utgår från den dag då redovisning bort ske. När räkningen bör avges får bedömas enligt innehållet i särskilda lagstadganden, avtal eller eljest tillämpliga rättsprinciper. Vid egendom som obehörigen innehas, eller som trätt i stället för obehörigen innehavd egendom, inträder redovisningsskyldigheten omedelbart när medlen uppbärs, och regeln medför då att dröjsmålsränta börjar utgå genast.

Ett särskilt problem, som även berör ränteberäkningen, uppkommer när en huvudman sedermera befinns berättigad till högre belopp än det som sysslomannen genom sin redovisning förklarat sig villig att betala. Frågan rör närmast om ränta då skall utgå på det tillkommande beloppet från dagen för redovisning, resp då redovisning borde ha skett, eller från den dag då den redovisningsberättigade framställde sådant krav som anges i 3 §. Härom synes viss osäkerhet råda i gällande rätt. Enligt utredningens mening bör denna fråga bedömas med ledning av vad som uttalas i räntelagen. I den mån kravet avser medel som omfattas av redovisningsskyldigheten, bör ränta utgå från dagen då redovisning skedde eller borde ha skett, även om exempelvis vissa belopp av misstag eller annat skäl inte upptagits eller upptagits felaktigt. Om å andra sidan tvisten rör sysslomans arvode, vilket avdragits från det belopp som denne haft att utge, bör samma principer tillämpas som eljest beträffande arvode, dvs ränta utgår endast i den mån krav framställts med angivande av ränteförplikelsen. Situationen blir med andra ord densamma som om exempelvis förskott lämnats på arvode, utan redovisningsskyldighet. Blott i den händelse att kravet på arvode var uppenbart obefogat, så att den redovisningsskyldige inte ägt begagna sig av möjligheten att kvitta anspråket mot skyldigheten att utge huvudmannen tillkommande medel, bör regeln beträffande redovisningsfordran tillämpas.

Till bestämmandet av räntefoten för den ränta som utgår vid dröjsmål med utgivande av redovisningsmedel skall utredningen återkomma vid 5 §.

1 3 § förslaget.

2 Stundom torde den redovisningsskyldige avge redovisningsräkning men avvakta godkännande eller invändning från den redovisningsberättigades sida, innan utbetalning sker. Detta torde böra bedömas så, att räkningen endast innefattar ett förslag, vilket blir definitivt efter viss kortare tid om protest uteblir.

Fordringar med flera solidariskt ansvariga gäldenärer

Såsom anfördes ovan 5.5.8 vill utredningen inte föreslå att i räntelagen införs särskilda regler om ränta vid regresskrav. Det faktum att flera gäldenärer ansvarar solidariskt för en skuld medför dock vissa särskilda tillämpningsfrågor vilka bör beröras i korthet.

Vad beträffar det nu aktuella fallet, nämligen att en fordran har bestämd förfallodag, synes följande böra gälla. Om en av flera solidariskt ansvariga gäldenärer infriar skulden samt därefter framställer regresskrav mot medgäldenär, bör med stöd av 2 § första stycket ränta utgå från den bestämda förfallodagen även vid regresskravet. Om exempelvis en fordran med bestämd förfallodag lyder på 10 000 kr och en av två solidariskt ansvariga gäldenärer infriar skulden och senare avkräver sin medgäldenär 5 000 kr, bör han äga uppbära dröjsmålsränta från den ursprungliga förfallodagen. Det bör således inte anses att för regresskravet förfallodagen är obestämd och att därför 3 § första stycket i förslaget bör tillämpas. Från den gäldenärs synpunkt som utsätts för regresskravet är nämligen förfallodagen att betrakta som bestämd i förväg, och han bör således vara beredd att betala denna dag. Den omständigheten att en hans medgäldenär i första hand infriar skulden bör inte medföra någon lättnad i hans skyldighet att utge dröjsmålsränta på det belopp som slutligen skall stanna på honom.

Det förutsätts att den krävande gäldenären antingen själv har betalt senast på förfallodagen eller att han vid betalning har utgivit dröjsmålsränta enligt huvudregeln. Har borgenären låtit sig nöja med betalning efter förfallodagen utan att kräva ränta, äger givetvis den gäldenär som har betalt och sedan söker regress inte kräva ränta förrän från tiden för sitt utlägg. Ej heller denna regel har utredningen ansett behöva infogas i lagtexten.

3 §

Denna bestämmelse gäller dröjsmålsränta vid fordringar som inte avses i 2 §, dvs som inte har i förväg bestämd förfallodag och inte heller grundar sig på redovisningsskyldighet. Bestämmelsen svarar mot den nuvarande femprocentsregeln i 9:10 HB. Den viktigaste ändringen är att stämning inte längre skall utgöra förutsättning för att dröjsmålsränta skall börja utgå. Angående de allmänna överväganden som föranlett utredningens ställningstagande i principfrågorna hänvisas till vad som anförts ovan.¹

Första stycket upptar huvudregeln, medan andra stycket innehåller en specialregel för skadestånd och fordringar av liknande karaktär. Tredje stycket innehåller en kompletterande regel om verkan av stämning när dröjsmålsränta inte förut har utgått.

Första stycket

Detta stycke avser fordringar utan bestämd förfallodag i allmänhet, dvs de som inte faller under regeln för skadestånd m m i andra stycket.

¹ Se 5.1.4.

Bestämmelsen blir direkt tillämplig exempelvis i kontraktsförhållanden, när den ena parten är skyldig att betala ett vederlag i pengar utan att tiden för betalningen är överenskommen i förväg. Ett enkelt och praktiskt exempel är att en hantverkare utför en reparation och sänder en räkning på sitt krav när arbetet har utförts. På grund av hänvisningen i den föreslagna 38 § köplagen blir bestämmelsen i första stycket också tillämplig i de vanliga fall där en säljare låter köparen få besittning till det sålda godset och sänder en räkning på köpeskillingen, utan att särskild kredittid är överenskommen. Både vid avtal om tjänster och vid köp avser bestämmelsen såväl avtal där båda parter är näringsidkare som avtal mellan näringsidkare och konsument eller avtal mellan konsumenter inbördes. På grund av hänvisning i den föreslagna 6 § skuldebrevslagen blir bestämmelsen tillämplig när ett skuldebrev som inte löper med ränta är betalbart vid anfordran. Eftersom enligt 5 § samma lag skuldebrev utan över huvud taget angiven förfallodag förfaller när borgenären fordrar det, blir bestämmelsen tillämplig för sådant skuldebrev. Med eller utan stöd av särskilda hänvisningar i andra lagstadganden blir bestämmelsen tillämplig i ett stort antal andra fall. Liksom vid 2 § kan tidigare rättspraxis vara till vägledning vid tillämpning av bestämmelsen där nya specialregler inte tillkommit genom förevarande lagstiftning.

Såsom utvecklats i den allmänna motiveringen föreslår utredningen att endast i viss mening kvalificerat krav skall medföra att dröjsmålsränta börjar utgå. Även ett krav framställt utom rätta skall kunna utlösa ränta men det fordras att detta krav upptar ett bestämt belopp och att det anger att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta.

Eftersom kravet skall medföra, att gäldenären ådrar sig ränteförpliktelse om han inte fullgör sin betalningsskyldighet, bör det uppta ett bestämt belopp. Kravet på precisering får dock i någon mån bero av omständigheterna. Om exempelvis beloppet skulle vara exakt känt för gäldenären men inte för borgenären, kan det inte fordras mer än att borgenären tillräckligt preciserar det belopp som avses.

Kravet behöver inte vara skriftligt utan kan ske muntligen eller per telefon. I sistnämnda fall kan det dock vara svårt för borgenären att styrka, att han angivit att ränta skall utgå, och från denna synpunkt kan skriftlig form vara att tillråda. Det fordras givetvis inte att räntekravet ingår i den individuella texten utan det är fullt tillräckligt att det ingår i tryckt text på faktura eller motsvarande meddelande. Kravet behöver inte ange räntans höjd, eftersom denna framgår av räntelagens 5 § första stycket. Skulle det genom avtal vara överenskommet, att ränta skall utgå, behöver kravet inte särskilt erinra om räntan. Detta följer av att räntelagen i sin helhet är dispositiv. I praktiken torde emellertid även i sådana fall kravet ofta åtföljas av en erinran om ränteförpliktelsen.

Kravet medför inte att ränta börjar utgå omedelbart. Såsom anförts i den allmänna motiveringen bör gäldenären ha en viss tid till sitt förfogande för att kunna ombesörja betalningen innan ränta börjar utgå. Därmed undviks också att en mängd smärre räntefordringar uppstår, vilka kan medföra oproportionerliga administrationskostnader.

Den frist som utredningen föreslår utgör trettio dagar från det

borgenären avsänt räkning eller eljest framställt krav på betalning. Enligt vad utredningen inhämtat är trettio dagar från fakturadatum en i affärslivet allmänt förekommande frist vid fordringar för vilka betalning krävs genom räkning (faktura). Kortare terminer, t ex åtta eller tio dagar, förekommer givetvis också t ex vid köp, och inte minst vid fordringar på stora belopp kan sådana frister vara väl motiverade och även föranleda att priset blir lägre än om fristen skulle vara den i lagen angivna. Det bör emellertid för sådana fall ankomma på parterna att träffa avtal därom. Den omständigheten att fristen räknas från den dag räkning avsändes eller krav framställdes, motiverar också en förhållandevis väl tilltagen tid, såsom strax skall utvecklas närmare. Den föreslagna fristen gäller emellertid inte endast fordringar vid vilka krav vanligen sker genom räkning el dyl, utan även t ex skuldebrev som förfaller vid anfordran. Vid sådana fordringar kan fristen trettio dagar förefalla något mer godtycklig, men inte minst fördelen av att ha en enhetlig regel för alla slag av fordringar har föranlett utredningen att föreslå samma frist för dem. Såsom framhållits redan i den allmänna motiveringen¹ har bestämmningen trettio dagar, i stället för en månad, sammanhang med den moderna datateknikens krav.

Trettiodagarsfristen räknas enligt förslaget från den dag borgenären avsände räkning eller eljest framställde krav på betalning. Från olika synpunkter kunde det vara riktigare att räkna fristen från den dag gäldenären mottog kravet, men praktiska skäl leder — såsom understrukits för utredningen av sakkunniga personer — till att tiden för räknings avsändande bör vara utgångspunkten. Det är nämligen i många fall omöjligt att styrka, när en gäldenär har mottagit ett brev som avsänts med posten. Eftersom det torde vara allmän praxis f n att räkning anger att ränta skall utgå från tid som satts i relation till dess datum, skulle en lagregel som anknöt till mottagandet antingen fordra att denna praxis helt lades om eller leda till att en regel som inte anknöt till gängse praxis kom att gälla. Sistnämnda förhållande skulle med stor sannolikhet orsaka svårigheter vid tillämpningen. Det kan givetvis också vara svårt eller omöjligt att exakt fastställa, när ett brev avsänts, eftersom de flesta mottagare inte torde spara kuvert med poststämpel. Dateringen av själva räkningen ger dock i många fall tillräckliga hållpunkter. Utredningen är väl medveten om att dateringen inte behöver vara något säkert bevis om när en räkning avsänts, men det har synts utredningen viktigt att inte med hänsyn till möjligheten av missbruk komplicera en regel som är avsedd att tillämpas i ett stort antal fall. I händelse av tvist torde det ankomma på borgenären att göra sannolikt när han avsänt räkningen och dateringen torde då ha betydelse som bevisfaktum främst om han kan styrka, att han har för praxis att inte avsända räkningar som är daterade tidigare än avsändningsdatum.

Hänsyn måste givetvis också tas till den tid som åtgår för postbefordran. Vid försändning inom Sverige — som räntelagen främst avser — torde man kunna räkna med att ett brev normalt kommer fram inom några få dagar, kanske en vecka. Även om man räknar med ytterligare tid för eftersändning o dyl lär gäldenären normalt ha ett par veckor för att

¹ Se ovan 5.1.4.

verkställa betalningen, och denna frist får anses tillräcklig. Skulle avsevärd försening inträffa, blir den särskilda regel som upptas i andra punkten av förevarande stycke tillämplig. Eftersom ingen särskild regel har upptagits om att räkning eller annat meddelande går på mottagarens risk, torde av allmänna rättsgrundsatser följa att avsändaren bär risken för att en försändelse med en räkning kommer bort. Om försändelsen skulle återkomma såsom obeställbar och avsändaren därefter avsänder den ånyo till en annan, riktig adress, kan han inte räkna det ursprungliga avsändandet som utgångspunkt för ränteberäkningen.

Den huvudregel som har behandlats nu är inte tillämplig om undantagsvis krav försenas så mycket att det inte kommer fram ens inom trettiodagarsfristen. Sådana fall torde vara sällsynta, eftersom även vid betydande förskjutningar i postgången brev oftast kommer fram inom den angivna fristen. För detta fall föreslås emellertid i första stycket andra punkten att ränta inte utgår förrän kravet har kommit gäldenären till handa. Regeln är avsedd att vara en jämförelsevis lättillämpad reservregel för ett möjligt men ovanligt fall. Sammanställd med huvudregeln kan den sägas innebära, att om på grund av fel i postgången el dyl kravet försenas på väg till gäldenären, den frist denne åtnjuter för att kunna betala utan skyldighet att erlagga ränta minskas i motsvarande mån men att han dock alltid undgår skyldigheten om han betalar så snart kravet kommer honom till handa. Gäldenären skall emellertid i övrigt inte åtnjuta någon räntevinst på grund av att kravet försenas i postgången.

Den föreslagna bestämmelsen avser, liksom de övriga styckena i denna paragraf, endast dröjsmålsränta, vilket framgår av att den gäller "ränta på förfallen fordran". Skulle borgenär framställa krav i den ordning som här sägs för fordran som inte är förfallen vid utgången av den frist som nämns i bestämmelsen, utgår ränta med stöd i denna först från det fordringen förfaller. Den självständiga betydelsen av denna förutsättning växlar, beroende på reglerna om förfallotid för fordringar. Såsom framhölls i den allmänna motiveringen¹ avser utredningen inte att gå in på de särskilda regler som gäller om när fordran förfaller i olika rättsförhållanden och deras konsekvenser i räntehänseende. Utredningen skall likväl, eftersom denna förutsättning får betydelse främst vid köp, något beröra dess innebörd i motiveringen till 38 § köplagen.²

Liksom enligt 2 § förutsätts enligt 3 § att betalningstiden "försittes", och dröjsmålsränta utgår således inte om det beror av borgenären att gäldenären inte betalar i tid.

Andra stycket

Den i första stycket upptagna regeln är, såsom framhölls tidigare, avsedd främst för fordringar på köpeskilling el d, fordringar på grund av skuldebrev som förfaller vid anfordran, samt andra liknande fordringar. Regeln passar mindre väl för fordringar på skadestånd och liknande ersättning. Vid sådana fordringar framställs ofta krav vid en tidpunkt när den mot vilken kravet riktas har svårt att avgöra om och till vilket belopp

¹ Se ovan 5.5.1.

² Se 7.2 nedan.

han är ersättningsskyldig, och kravet är ofta inte heller preciserat till beloppet. Det föreligger med andra ord ett behov av utredning som vanligen saknar motsvarighet vid fordringar av det slag som första stycket avser.

Vad som sagts nu gäller förutom skadestånd även försäkringsersättning. Dessa båda ersättningsformer kan i många avseenden jämföras med varandra. Inte endast försäkringsersättning i egentlig mening utan också skadestånd utges ofta av försäkringsbolag, och för dessa bolag torde exempelvis skillnaden mellan skadestånd för skada på bil och försäkringsersättning ur vagnskadeförsäkring för sådan skada ofta vara obetydlig. Enligt utredningens mening bör man därför inte bedöma ränteberäkningen vid skadeståndskrav utan att också ta hänsyn till motsvarande fråga vid försäkring.

Enligt 24 § försäkringsavtalslagen skall, där ej tid är utsatt för fullgörande av försäkringsgivarens betalningsskyldighet i anledning av inträffat försäkringsfall, skyldigheten fullgöras en månad efter det meddelande om försäkringsfallet kommit honom tillhanda. I den mån betalning är beroende av sådan utredning som sägs i 22 § kan den dock inte krävas förrän fjorton dagar förflutit efter det utredningen förebragts. Enligt 22 § åligger det den som gör gällande anspråk på grund av inträffat försäkringsfall att för utredning av fråga, som är av betydelse för bedömning av försäkringsfallet och försäkringsgivarens ansvarighet, tillhandahålla denne handling som finns tillgänglig och tillhandagå med andra upplysningar som står till buds. Praktiskt sett innebär detta, att om bedömningen av försäkringsbolagets betalningsskyldighet inte fordrar särskild utredning — såsom ofta vid livförsäkring — betalningsskyldigheten inträder en månad efter det meddelandet har kommit bolaget tillhanda. Fordras däremot utredning kan tiden förskjutas men dock inte längre än till fjorton dagar efter den tid när utredningen förebragtes. Det framgår vidare av 22 § att den utredning som skall förebringas för att fristen på fjorton dagar skall börja löpa blott omfattar sådant som är tillgängligt för den som begär ersättning. Eftersom lagen direkt bestämmer, vid vilken tid försäkringsbolaget skall fullgöra betalning, anses förfallodagen vara bestämd i förväg.¹ Enligt förslaget blir således 2 § räntelagen tillämplig, vilket innebär att dröjsmålsränta utgår om betalning sker senare än som framgår av 24 § försäkringsavtalslagen.

Vid överläggningar med representanter för försäkringsbolagen har dessa anfört, att den utredning som avses i 22 § försäkringsavtalslagen ofta är otillräcklig för att bolagen skall kunna bedöma sin ersättningsskyldighet. Den frist om fjorton dagar som 24 § lämnar efter det utredning förebragts räcker inte till för handläggningen vid komplicerade skador, t ex vid stora bränder. Det ankommer emellertid inte på köplagsutredningen att föreslå ändringar i försäkringsavtalslagens regler om försäkringshavares skyldigheter och om vad som skall fordras för att försäkringsbolagens betalningsskyldighet skall inträda. Sakligt sett råder dock så nära samband mellan försäkringsavtalslagens regler om förfallodagen för försäkringsersättning och räntelagens regler om dröjsmålsränta, att tidsfristerna inte bör vara olika beroende på vilka regler som blir

¹ Se ovan 2.3.2.2 samt motiveringen till 2 § första stycket. Om försäkringsersättningens belopp skall bestämmas skönmässigt kan förfallodagen vara att anse som obestämd. Se Hellner, Försäkringsrätt s 194 not 1.

tillämpliga. Fristen fjorton dagar efter det utredning förebragts måste betraktas som anmärkningsvärt kort och står inte i samklang med de tidsfrister på vilka räntelagsförslaget bygger. Eftersom utredningen föreslår en trettiodagarsfrist i räntelagen vill utredningen också föreslå att fristen blir trettio dagar såväl när ingen särskild utredning fordras — varvid fristen räknas från det meddelande kommit försäkringsgivaren tillhanda — som när den som framställer anspråk har att förebringa utredning.

De sakliga överensstämmelserna leder emellertid också till att de i räntelagen ingående reglerna om dröjsmålsränta på skadestånd och andra ersättningar inte bör avvika från vad som gäller enligt försäkringsavtalslagen. Man torde knappast kunna göra gällande att genomsnittligt sett det fordras längre handläggningstid, efter det utredning förebragts, vid skadeståndskrav än vid krav på försäkringsersättning. Vid såväl försäkring som skadestånd fordras tid för att bedöma fakta, för att skaffa uppgifter från annat håll, ofta också för att juridiskt utreda om förpliktelse att betala föreligger. Överensstämmelsen talar för att fristerna bör vara desamma i båda fallen. Även på andra sätt visar sig ett samband. Vid ansvarsförsäkring skulle, om principerna skilde sig, bedömningen kunna bli olika beroende på om krav framställdes av försäkringstagaren (den skadeståndsskyldige) med begäran att försäkringsbolaget skall utge den ersättning som skall utgå enligt ansvarsförsäkringen, eller av den skadelidande när försäkringstagaren hänvisar honom till försäkringsbolaget och han stöder sig på skadeståndsreglerna och de till dem anslutande räntereglerne.

Vid skadeståndskrav av normal beskaffenhet torde, liksom vid motsvarande krav på försäkringsersättning, trettio dagar från det den skadelidande förebragt utredning vara tillräcklig tid för försäkringsbolagens handläggning och utbetalning. Om i sådant fall utbetalningen fördröjs, t ex av att handlingarna i ett ärende kommit på avvägar, bör inte försäkringsbolagen åtnjuta bättre ställning i rättehänseende än vilken annan gäldenär som helst. Om utbetalningen dröjer t ex därför att försäkringsbolaget vill inhämta utlåtande av en nämnd, eller om verklig tvist uppstår så att betalning sker först efter det dom fallit i process, bör likaså dröjsmålsränta utgå på samma sätt som om exempelvis vid tvist om köpeskilling betalning dröjer därför att köparen vill konsultera en advokat eller inleda process. Vad som sagts nu om försäkringsbolagens handläggning av ärenden kan väsentligen tillämpas även när ärende handläggs av den skadeståndsskyldige själv.

Liksom vid försäkringsersättning kan emellertid uppstå fall där den normala tiden för utredning av skadeståndsskyldigheten inte räcker till för försäkringsbolagens handläggning av ärendet, även om denna bedrivs med normal skyndsamhet och inga tidskrävande komplikationer inträffar. Utredningen har övervägt att med tanke på dessa fall föreslå en specialregel men kommit till resultatet att tillräckliga skäl saknas härför. Sambandet med reglerna om försäkringsersättning har snarast större betydelse i dessa situationer än i de enkla fallen; det förhållandet att den skadelidande och försäkringstagaren kan uppnå fördelar i rättehänseende

genom att åberopa försäkringsreglerna i stället för räntelagens skadeståndsbestämmelser skulle kunna föranleda dem att söka utnyttja dessa fördelar. Man bör inte förbise att ränta förutsätter att den mot vilken kravet riktas befinns skadeståndsskyldig, och även om det är fullt motiverat att denne och hans försäkringsbolag lägger ned tid på sin bedömning, går tidsutdräkten ut över den skadelidande som enligt vad som slutligen visar sig är berättigad till ersättning. Utredningen har därför kommit till den uppfattningen, att de skadeståndsskyldigas och försäkringsbolagens legitima intressen inte fordrar mera än att vid bedömning av den utredning som fordras från den ersättningssökandes sida vederbörlig hänsyn tas till om förhållandena är komplicerade. I många fall torde också kravet att fordran skall vara förfallen innan ränta börjar utgå spela en avgörande roll just i de komplicerade förhållandena. Utredningen skall strax återkomma härtill.

Utredningen föreslår därför att om fordran avser skadestånd eller annan sådan ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning, ränta å förfallet belopp utgår efter trettio dagar från den dag borgenären framställt krav på ersättning samt dessutom förebragt utredning som ankommer på honom. Rörande den avsedda tolkningen av denna bestämmelse får utredningen anföra följande.

Bestämmelsen avser skadestånd såväl i utomobligatoriska som i kontraktsförhållanden. Vid kontraktsförhållanden kan, såsom framhölls i den allmänna motiveringen,¹ särskilda frågor uppstå som beror på kontrakstypen och grunden för skadeståndskravet. Dessa frågor berörs inte av den nu föreslagna bestämmelsen. Utöver skadestånd nämns också annan ersättning. Härmed avses bl a sådan ersättning som rättstekniskt inte räknas som skadestånd, t ex enligt 36 § köplagen (köparens dröjsmål med mottagandet av godset). Även exempelvis den ersättning för avhjälpande av fel i förhyrd lägenhet som avses i 12:11 JB kan komma i fråga, såvida den i bestämmelsen ytterligare nämnda förutsättningen att beloppet inte kan fastställas utan särskild utredning är uppfyllt. Beträffande försäkringsersättning skulle bestämmelsen i och för sig också kunna tillämpas, men de tidigare nämnda stadgandena i försäkringsavtalslagen innefattar en specialreglering som formellt får företräde framför den nu aktuella regeln. Reellt åsyftas dock, såsom framgått, en väsentlig överensstämmelse i sak. Skulle försäkringsavtalslagens dispositiva bestämmelse ha ersatts med ett villkor som i sak innebär att förfallodagen inte är bestämd, utan att också ränteförpliktelsen regleras, kan denna bestämmelse tillämpas direkt. Detsamma gäller om av annan anledning förfallodagen för försäkringsersättning inte kan anses bestämd.

Med att beloppet inte kan fastställas utan särskild utredning avses att det fordras utredning om de faktiska förhållandena, inte att det juridiska läget är komplicerat. Behovet av utredning kan avse såväl förutsättningar för ersättningsskyldighet över huvud, t ex om vållande föreligger när krav på skadestånd framställs, som beloppet, dvs storleken av den ersättningskrävandes förlust.

Den frist som anges är trettio dagar, alltså samma som enligt första stycket. De skäl som ligger bakom fristens längd är dock inte alldeles

¹ Se ovan 5.5.5.

desamma. Vad som är sedvanlig och skälig frist för betalning av räkningar o d — vilket nämnts på tal om regeln i första stycket — spelar här mindre roll, eftersom försäkringsbolag har stor betalningsberedskap och skadestånds- och ersättningskrav för de flesta gäldenärer inte är att betrakta som rutinärenden. En frist av ungefär en månad har emellertid ansetts även i detta fall vara lämplig, och skulle gränsfall uppstå där det är tveksamt, vilketdera stycket som är tillämpligt, är det givetvis en fördel att tidrymden är densamma.

Tiden räknas enligt den föreslagna regeln i andra stycket från den dag borgenären framställt krav på ersättning samt dessutom förebragt utredning som ankommer på honom. Det framgår härav att beloppet inte behöver vara bestämt i kravet. I många fall skulle en sådan bestämning bli helt godtycklig — vid den tid när krav framställs kan beloppet inte bedömas och det blir i varje fall tiden för utredningens förebringande som bestämmer när ränta skall börja utgå — och den skadelidande kunde lätt förbise betydelsen av att belopp preciseras. Inte heller fordras att borgenären anger att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta. När en skadelidande framställer anspråk på skadestånd mot skadeståndsskyldig, eller mot försäkringsbolag till vilket den skadeståndsskyldige hänvisat honom, kan man inte rimligen begära att han skall komma ihåg att erinra om ränteförpliktelsen.

Såsom redan utvecklats tidigare innebär kravet, att borgenären skall förebringa utredning som ankommer på honom, den väsentliga förutsättningen för att ränta skall börja utgå. Hur mycket som därvidlag skall fordras av den som kräver ersättning utsägs inte i lagen, och det torde vara omöjligt att generellt precisera vad som fordras. Vid försäkring innehåller som nämnts 22 § försäkringsavtalslagen en bestämning, men denna är inte direkt tillämplig på skadeståndskrav. Det får bedömas efter omständigheterna hur mycket som ankommer på den skadelidande. I den mån bedömningen av kravet ankommer på kännedom om omständigheter som är uteslutande tillgängliga för den skadelidande, får det antas att han inte har fullgjort vad som ankommer på honom förrän han lagt fram uppgifter om dessa omständigheter. Det kan inte heller anses att den som kräver ersättning har fullgjort allt vad som ankommer på honom om han exempelvis har fyllt i ett formulär som översänts av ett försäkringsbolag, utan mera omfattande aktivitet kan krävas. Vad beträffar prisnivån på skadad egendom — t ex värdet av en begagnad bil av vanlig typ — eller vedertagna normer för beräkning av ersättning för personskada, bör man däremot inte fordra att den som begär ersättning skall skaffa utredningen. Ätminstone om den mot vilken kravet riktas yrkesmässigt handlägger skadeståndskrav, bör det vara tillräckligt att den skadelidande på begäran framlägger nödiga sakuppgifter.

Liksom övriga regler i 3 § förutsätter även denna att fordran är förfallen. När så är fallet bedöms inte enligt räntelagen, utan man får tillämpa regler speciella för rättsförhållandet i fråga. Här föreligger ingen skillnad mot gällande rätt, och de normer som tidigare utbildats berörs inte av räntelagen. Klart är exempelvis att vid livränta för invaliditet fordran inte är förfallen blott i och med att sådan invaliditet inträtt, utan

varje post förfaller för sig. Dröjsmålsränta kan således börja utgå successivt, allteftersom olika livräntebelopp förfaller, om betalning inte sker. Vad beträffar ersättning för sveda och värk får man avgöra, hur sådan ersättning skall periodiseras.¹ När sakskada har uppstått och den skadelidande kräver ersättning för återanskaffning, torde denna fordran ofta inte vara förfallen förrän han faktiskt har verkställt återanskaffningen och betalt. I den praktiskt ofta återkommande situationen att den ersättningsberättigade sänder räkning för reparation till ett försäkringsbolag vilket betalar räkningen direkt till reparatören, uppstår således i allmänhet ingen fråga om dröjsmålsränta för räkningens belopp, även om reparationen sker åtskillig tid efter det att den skadelidande först framställde krav på skadestånd och lade fram utredning. En annan sak är att om försäkringsbolaget dröjer att betala räkningen till reparatören, bolaget kan ådra sig skyldighet att betala dröjsmålsränta till denne. Har ett bolag som sedermera befinns vara skyldigt utge visst belopp vägrat att betala en räkning, varför denna betalats av den skadelidande själv, kan likaledes dröjsmålsränta komma att utgå på räkningens belopp. Beträffande stilleståndsersättning får liksom hittills bedömas, huruvida sådan förfaller successivt, t ex månad för månad, eller i sin helhet vid stilleståndstidens slut.

Även för denna bestämmelse gäller att skyldigheten att utge dröjsmålsränta förutsätter att förfallodagen försitts. Beror det på borgenären, dvs den som kräver ersättning, att betalning inte kan ske utgår således ingen dröjsmålsränta. Om han vägrar att godta ett förslag till förlikning upptagande visst belopp, och han sedermera befinns inte vara berättigad till högre belopp, torde det få anses bero på honom att betalning inte har skett.

Vad som anförts hittills om ränteberäkning vid skadeståndskrav tar ingen hänsyn till att omständigheterna kan vara sådana att den skadelidande lider en ränteförlust för tid innan dröjsmålsränta börjar utgå enligt den här angivna regeln. Såsom anförts i den allmänna motiveringen anser utredningen att dessa fall inte bör bedömas enligt räntelagens schematiserade regler utan enligt en friare bedömning i samband med att skadeståndets belopp fastställs. Utredningen skall återkomma härtill vid 7 § förslaget till räntelag.

Tredje stycket

Den här föreslagna bestämmelsen innebär att ränta på förfallen fordran alltid utgår senast från stämningdagen. Detta gäller alltså även för den händelse att något tidigare krav enligt räntelagen inte har framställts, och det kan sålunda tänkas att gäldenären inte kommer i åtnjutande av någon trettiodagarsfrist. Det torde dock vara sällsynt att stämning uttas och hinner delges gäldenären utan att borgenären dessförinnan varit i kontakt med denne för att försöka få godvillig betalning till stånd. Regeln innebär inte att någon förpliktelse åläggs att utge ränta tidigare än enligt nu gällande rätt. Den får också åtskilligt mindre betydelse än i det nuvarande

¹ Jfr ovan 2.3.7.

systemet. Regeln har, såsom framgått, motsvarigheter i flera andra rättssystem.

Bestämmelsen i tredje stycket gäller också skadeståndskrav, och även om fullständig utredning inte framläggs förrän under processen utgår ränta från stämningdagen. Om fordran inte är förfallen utan förfaller först under processens gång, utgår enligt förslaget ränta först från förfallodagen. Vid livräntebelopp som förfaller efter det dom fallit utgår likaledes ränta först då fordran förfallit och betalning då inte skett. Här i överensstämmer den nu föreslagna regeln med gällande rätt.

Utredningen har inte funnit skäl att frånga den nu i praxis tillämpade principen att dagen för stämningens delgivning, inte dagen för dess utfärdande, är utslagsgivande.

Fordringar med flera solidariskt ansvariga gäldenärer

Liksom vid fordran med bestämd förfallodag kan vid fordran för vilken förfallodagen inte är bestämd fråga uppkomma hur ränta skall beräknas om en av flera solidariskt ansvariga gäldenärer infriar den gemensamma skulden och därefter anställer regresskrav mot medgäldenär.

Enligt utredningens mening bör de principer som föreslås i 3 § leda till följande konsekvenser. Gäldenär bör i allmänhet inte vara skyldig att utge dröjsmålsränta vid regresskrav från den som är solidariskt ansvarig tillsammans med honom och som har betalt borgenären, såvida han inte själv har blivit krävd på det sätt som i 3 § sägs och åtnjutit sådan frist som där sägs. I allmänhet innebär detta att gäldenären måste ha mottagit krav på bestämt belopp med angivande att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta. Om flera personer är solidariskt skadeståndsskyldiga (3 § andra stycket förslaget), måste var och en av dem ha erhållit krav jämte utredning. Undantag från de nu antagna konsekvenserna kan emellertid tänkas gälla på grund av rättsförhållandet mellan de olika gäldenärerna, t ex avtal vid rättsförhållandets uppkomst.

Om emellertid borgenären krävt betalning av en av flera solidariskt ansvariga gäldenärer, på det sätt som fordras för att ränta skall börja utgå efter viss frist, men sedan inte erhåller beloppet från honom utan i stället från annan, med honom solidariskt ansvarig gäldenär, uppstår frågan om detta krav skall gälla till förmån även för den andre om denne framställer regresskrav. För denna situation anser utredningen inte att de här föreslagna reglerna medför någon direkt konsekvens. Av skäl som anfördes i den allmänna motiveringen vill utredningen inte heller föreslå några regler härom.¹

4 §

Utredningen har i den allmänna motiveringen utvecklat skälen för att räntelagen bör innehålla vissa bestämmelser om skadeståndsränta. I förevarande paragraf föreslås en specialregel om sådan ränta vid hävning av avtal. Rörande skälen för att regeln har upptagits här och inte exempelvis bland köplagens bestämmelser om hävning hänvisas till den

¹ Se ovan 5.5.8.

allmänna motiveringen.¹

Den föreslagna regeln går ut på att när betalning återgår på grund av att avtal hävs till följd av betalningsmottagarens kontraktsbrott, eller på liknande grund, ränta utgår för tiden från den dag betalningen erlades till den dag återbetalning sker eller ränta börjar utgå enligt 2 eller 3 §. Räntefoten framgår av 5 § andra stycket. Om innehållet i den föreslagna regeln vill utredningen anföra följande.

Regeln är i första hand tillkommen med tanke på köp. Någon formell begränsning till denna avtalstyp görs emellertid inte utan lagtexten talar helt allmänt om "avtal". Vid sidan av köp av fast eller lös egendom kan regeln alltså komma att tillämpas på vilket annat slags oneröst avtal som helst vid vilket återgång av erlagd betalning kommer i fråga, t ex när hävning sker av entreprenadavtal, hyresavtal, fraktavtal osv.

Regeln avser inte det fall att den som har utgivit penningprestation samt hävt avtalet också är berättigad till skadestånd. I sådant fall kommer återbäringsprestationen ofta att avräknas på skadeståndet, eller också inverkar förskottsbetalningen på det överenskomna priset och därigenom indirekt på skadeståndets belopp.² Däremot torde bestämmelsen analogi-vis kunna begagnas också vid avdrag på köpeskillingen, när denna redan utgivits innan avdraget aktualiseras.

Om avtal hävs utan att skadeståndsskyldighet uppstår, bortfaller förpliktelse att utge prestation och redan mottagen prestation skall återbäras. Vid penningprestation blir frågan då, huruvida ränta skall utgå. Såsom utredningen redan framhållit i den allmänna motiveringen bör denna fråga bedömas skild från den huruvida avkastning, eller ersättning för uppburen avkastning, skall utges av den som har mottagit naturaprestation.³

Om hävning sker och den som har mottagit betalning blir skyldig återbära denna men dröjer därmed, bör dröjsmålsränta utgå i vanlig ordning. I de flesta fall torde 3 § första stycket bli tillämpligt, dvs ränta utgår trettio dagar efter det krav framställts med erinran om ränteförpliktelsen. Denna regel kan emellertid inte tillämpas för tiden innan hävning har skett, eftersom man inte rimligen kan hävda att återbetalningsskyldigheten innan dess utgör en förfallen fordran. Ränta bör emellertid utgå även i sådana fall. Man kan som exempel nämna att en köpare, vilken har betalat hela eller en stor del av köpeskillingen i förskott, nödgas häva köpet på grund av att säljaren inte fullgör avtalet. I många sådana fall är köparen berättigad till skadestånd, och han kan på denna väg tillgodogöra sig ersättning för sin ränteförlust. Men skadeståndsrätt kan vara utesluten till följd av force majeure, eller rätten till skadestånd kan genom avtalsvillkoren vara fräntagen köparen. Köparen bör likväl ha rätt till ränta på det belopp som säljaren under en tid disponerat utan att köparen erhållit någon motprestation. På samma sätt bör situationen bedömas när köparen erlagt betalning samtidigt som han erhållit godset men sedermera nödgas häva på grund av fel i godset.

Den föreslagna bestämmelsen avser endast fall där betalning går åter på grund av hävning, eller på liknande grund. Med det senare uttrycket åsyftas bl a att avtalet är ogiltigt på grund av svek, handlande mot tro

¹ Se ovan 5.5.4.

² Se ovan 2.3.5; jfr 5.5.5.

³ Se ovan 5.5.4.

och heder e. d. Vid andra avtalstyper än köp kan uppsägning på grund av motpartens kontraktsbrott böra jämsställas med hävning i trängre mening. Däremot är avsikten att undanta återgång av betalning enligt principen för *condictio indebiti*, när betalningsmottagaren är i god tro, och liknande fall. Vid *condictio indebiti* har betalningsmottagaren ett betydande godtrosskydd enligt svensk rätt, och det skulle inte stå i samklang med detta att ålägga honom skyldighet att betala ränta från det han uppburit beloppet. Gränsfall kan otvivelaktigt uppstå, t. ex. vid återgång av avtal på grund av betalningsmottagarens bristande förutsättning och återkrav av betalning som mottagits utan svek men i ond tro.¹ Bedömningen av dessa fall får överlämnas till rättspraxis.

Bestämmelsen avser inte heller att betalning återgår på grund av något förhållande som är att hänföra till den betalande, t. ex. att köparen begår ett kontraktsbrott och säljaren som häver köpet blir skyldig återbära köpeskillning som han har uppburit. I många sådana fall blir säljaren berättigad till skadestånd, och hans förmån av att ha uppburit och åtnjutit betalningen innan hävning sker kan då, i den mån det finns skäl härtill, beaktas vid beräkningen av skadeståndet. Om inte skadestånd utgår torde säljaren, åtminstone som huvudregel, inte behöva utge ränta när han återbetalar belopp efter att ha hävt köp på grund av köparens förhållande. Vid avbetalningsköp blir den särskilda lagen härom tillämplig, och avräkningen får då ske enligt vad som stadgas där. För övriga fall torde ingen uttrycklig lagbestämmelse erfordras, utan det får ankomma på rättstillämpningen att avgöra om omständigheterna motiverar ett avsteg från huvudregeln.

Eftersom skyldigheten att utge ränta enligt förevarande bestämmelse inte förutsätter att dröjsmål har uppstått, bör räntefoten vara den som gäller för avkastningsränta, inte för dröjsmålsränta. Enligt uniforma köplagens regel är visserligen räntefoten densamma som vid dröjsmål med betalning av köpeskillning,² men denna lag gör inte skillnad mellan olika slag av ränta och har för övrigt en lägre dröjsmålsränta än som här föreslås. I och med att hävning sker och återbetalningsskyldighet uppstår, bör emellertid gäldenären bli skyldig att utge dröjsmålsränta i vanlig ordning. För allmänna synpunkter på övergången från avkastningsränta till dröjsmålsränta hänvisas till framställningen nedan i anslutning till 5 § andra stycket.

5 §

Denna paragraf gäller räntefoten vid dröjsmålsränta respektive avkastningsränta. Indelningen i stycken avser att underlätta hänvisningar; första stycket åsyftar dröjsmålsränta, andra stycket avkastningsränta.

Första stycket

Skälen för den här givna regeln har utvecklats utförligt i den allmänna motiveringen och behöver inte upprepas här. Det må erinras om vad som anförts beträffande räntefotens höjd,³ anknytningen till riksbankens

¹ Jfr ovan motiveringen till 2 § andra stycket.

² Se ovan 3.6.

³ Ovan 5.3.3.

diskonto,¹ fast ränta från det ränta började utgå² samt betydelsen av den normaliserade räntan när borgenärens ränteförlust är större.³

Rörande den avsedda tolkningen må i övrigt följande anföras. Det diskonto som gällde den dag räntan började utgå läggs till grund för ränteberäkningen. Denna dag antas vara dagen efter den från vilken ränta utgår och som nämnes i 2 och 3 §§. Formuleringen utgår från att när diskonto ändras, ändringen gäller från och med dagen efter det ändringen skedde. Om exempelvis en fordran förfaller den 15 februari och diskontot ändras denna dag men gäldenären betalar först den 16 februari, utgår ränta för en dag efter en räntefot som beräknas med ledning av det diskonto som fastställdes den 15. Ränta utgår t. o. m. den dag då betalning sker. Att gäldenären på grund av force majeure är förhindrad att betala på förfallodagen hindrar inte att ränta utgår.

Ränta med stöd av denna bestämmelse utgår inte som ränta på ränta. Förfallen dröjsmålsränta som inte betalats läggs alltså inte till kapitalet, hur länge dröjsmålsränta än utgår. Principen att dröjsmålsränta inte utgår som ränta på ränta är hävdvunnen, och det torde inte finnas skäl att nu uttala den i lagtext. Undantag kan gälla på grund av avtal eller i särskilda rättsförhållanden, till följd av rättsregler karakteristiska för dem. Utredningen saknar anledning att gå in på denna fråga.⁴

Andra stycket

Den regel om avkastningsränta som här föreslås avser, såvitt räntelagen angår, blott 4 §, dvs ränta vid återbäring av pengar efter hävning av avtal. Men på grund av hänvisningar i särskilda lagar kan den bli tillämplig även i andra fall, och däri ligger i själva verket regelns främsta betydelse.⁵

Även för denna regel kan hänvisas till vad som anförts i den allmänna motiveringen, särskilt om räntefotens höjd,⁶ anknytningen till riksbankens diskonto,⁷ rörlig ränta i anslutning till det aktuella diskontot,⁸ samt borgenärens ränteförlust i övrigt.⁹

Avkastningsränta är avsedd att utgå till dess betalning sker eller till dess dröjsmålsränta börjar utgå i enlighet med reglerna härom. Detta utsägs direkt i 4 §, och avsikten är att samma skall gälla när ränta utgår på grund av hänvisning till räntelagen i specialstadgande. Ehuru ränteberäkningen härigenom kan bli något mera komplicerad än om en enhetlig räntefot tillämpades för hela den tid under vilken ränta utgår, synes likväl en sådan princip nödvändig. Dels kan den omständigheten att en borgenär under en tid varit berättigad till avkastningsränta inte vara något skäl varför han, när dröjsmål uppstått, skulle ha att nöja sig med lägre dröjsmålsränta än eljest. Dels skulle, under förutsättning att den tid under vilken dröjsmålet varar avsevärt överstiger den tid under vilken avkastningsränta utgår, resultatet kunna bli att det vore mera förmånligt att blott vara berättigad till dröjsmålsränta än att vara berättigad till avkastningsränta vilken sedan fortsätter att utgå med oförändrad räntefot efter det dröjsmål inträtt. En sådan konsekvens synes inte godtagbar.

Avkastningsräntan är, i likhet med dröjsmålsräntan, inte avsedd att utgå som ränta på ränta. I de fall där avkastningsränta blir aktuell, enligt

¹ Ovan 5.3.1.

² Ovan 5.3.2.

³ Ovan 5.4.2.

⁴ När borgensman har infriat skuld och anställer regresstalan mot huvudgäldenären anses han ha rätt till ränta även på sitt utlägg för ränta. Se Abrahamsson, Swerikes Rijkens Landslag, 1726, s. 363, Calenius, Opera omnia IV, 1836, s. 440 f samt Rodhe, Obligationsrätt, 1965, s. 583.

⁵ Att avkastningsränta bör kunna utgå även utan stöd av lag har anförts ovan 5.5.1.

⁶ Ovan 5.3.4.

⁷ Ovan 5.3.1.

⁸ Ovan 5.3.2.

⁹ Ovan 5.4.2.

4 § räntelagen eller på grund av särskild hänvisning, kan vanligen inte förrän i efterhand, när förfallotiden inträder, bestämmas hur stort det belopp är, på vilket sådan ränta skall utgå, och ränta på ränta skulle då vanligen synas omotiverad, bortsett från de praktiska svårigheterna att bestämma beräkningen. Liksom vid dröjsmålsränta kan emellertid på grund av avtal eller regler karakteristiska för särskilda rättsförhållanden ränta utgå på ränta. Utredningen saknar skäl uppehålla sig därvid.¹

Räntefoten vid dröjsmål med betalning av medel som innehas med redovisningsskyldighet

I 2 § andra stycket har utredningen föreslagit en regel om utgångspunkten för dröjsmålsränta vid skuld som grundar sig på redovisningsskyldighet. Utredningen har övervägt att föreslå en specialregel om ränteberäkningen vid sådan dröjsmålsränta men kommit till resultatet att någon sådan bestämmelse inte bör inflyta i räntelagen.

Enligt allmänna rättsgrundsatser för uppdrag har syssloman ofta att göra huvudmannens medel räntebärande under uppdragets bestånd, och vid avgivande av redovisning har han då att räkna den ränta som därvid influtit huvudmannen till godo.² Såsom redan anförts anser utredningen reglerna härom falla utanför det ämne utredningen har att behandla. Det må likväl anmärkas att om den faktiskt uppburna räntan överstiger vad som motsvarar räntelagens bestämmelser i 5 § andra stycket, redovisningsskyldigheten likväl omfattar allt som uppburits. När den redovisningsskyldige försitter betalningstiden i förhållande till huvudmannen och därigenom enligt 2 § andra stycket blir skyldig utge dröjsmålsränta, faller emellertid denna ränta under räntelagens allmänna bestämmelser, och såsom redan anmärkts beräknas den i allmänhet enligt 5 § första stycket. Det är därvid utan betydelse om den redovisningsskyldige haft medlen placerade till en lägre ränta än som motsvarar räntelagens regel.

Det kan emellertid tänkas att den redovisningsskyldige under den tid han varit i dröjsmål faktiskt lyckats uppnå bättre avkastning än som motsvarar regeln i 5 § första stycket. Stundom kan detta i så fall bero på att den redovisningsskyldige gjort en mera spekulativ, och därigenom också mera riskbärande, placering än som varit förenligt med hans allmänna skyldigheter såsom syssloman. Huru därmed än må förhålla sig synes den redovisningsskyldige böra vara skyldig att utge hela avkastningen, alltså även vad som överstiger den i lagen angivna dröjsmålsräntan. Hans skyldighet att utge ränta bör inte förminskas av att han kommer i dröjsmål. Det är en bestämmelse med sådant innehåll som utredningen har övervägt att föreslå. Men eftersom situationen får antas vara sällsynt och regeln är ganska självklar, synes det inte nödvändigt att ta in en särskild bestämmelse härom i lagen.

6 §

Denna bestämmelse motsvarar 6 § första stycket skuldebrevslagen i dess nuvarande lydelse men innehåller en saklig förändring.

¹ Jfr beträffande kontokurantförhållande Rodhe a. s. s. 583.

² Ang. advokats förvaltning av klientmedel se Wiklund, God advokatsed, Sthlm 1973, s. 81 ff. Se vidare Rodhe s. 482 och Wallin, s. 42 ff. Jfr även 2.3.3.1 ovan samt specialmotiveringen till 2 § andra stycket.

I samband med skuldebrevslagens tillkomst år 1936 konstaterades att 9:10 HB inte innehöll någon bestämmelse om dröjsmålsränta för normalfallet, dvs för fordringar som är räntebärande från början. Man ansåg sig emellertid inte i den nya lagstiftningen om skuldebrev kunna gå helt förbi spörsmålet om ränta vid dröjsmål med betalning även för detta normalfall. Ehuru problemet hade räckvidd även utanför skuldebrevsförhållanden kom alltså av historiska skäl regeln att få sin placering i 6 § skuldebrevslagen som i övrigt helt hänvisade till 9:10 HB. När sistnämnda lagrum nu skall ersättas med ny lagstiftning är det skäl att reglera även denna fråga genom räntelagen. Den har nämligen allmän karaktär och avser inte speciellt skuldebrev. Hänvisningen till räntelagen som skall ingå i 6 § skuldebrevslagen omfattar även den bestämmelse som föreslås nu.¹

Den nuvarande regeln i 6 § första stycket skuldebrevslagen innebär att om ränta är utfäst för tid före förfallodagen räntan utgår efter samma grund sedan dröjsmål inträtt. Detta gäller både om räntan är högre och om den är lägre än den i lagen föreskrivna dröjsmålsräntan. Vid tillkomsten av skuldebrevslagen avvisade man en tanke som anförts tidigare, nämligen att de legala reglerna i 9:10 HB borde tillämpas även i det fall att ränta blivit utfäst oavsett om den utfästa räntan var högre eller lägre än den legala. Underkännandet av den högre räntans tillämplighet syntes nämligen bygga på grunderna för den senare upphävda ockerlagstiftningen. En utfäst ränta som, även om den var lägre än den legala, borgenären själv funnit tillfredsställande för tiden före förfallodagen, ansågs å andra sidan genomsnittligen komma den i det särskilda fallet skäliga dröjsmålsräntan närmare än den legala räntan, som under tider av riklig penningtillgång kunde bli alltför hög. Denna synpunkt fann lagberedningen väga tyngre än den av bl a Almén hävdade meningen att den borgenär som betingat sig viss ränta inte efter förfallotiden borde vara sämre ställd än den som medgivit räntefri kredit. Lagberedningen medgav emellertid att vissa skäl talade för att dröjsmålsräntan borde vara högre än den ränta som gällde före förfallotiden.²

Även lagrådet diskuterade förhållandet mellan utfäst ränta och dröjsmålsränta och ansåg, trots vissa betänkligheter, att i avvidan på en mera ingående utredning av spörsmålen om dröjsmålsränta lagberedningens förslag kunde godtas som en provisorisk lösning. 6 § skuldebrevslagen kom därför, såvitt gällde räntans höjd, att avfattas i enlighet med lagberedningens förslag.³

Enligt utredningens mening bör denna regel inte upptas oförändrad i räntelagen. Utredningen vill i stället föreslå en annan regel som i korthet kan sammanfattas så, att dröjsmålsränta skall utgå enligt den högre räntefoten av de två som kommer i fråga, nämligen den ränta som enligt avtal utgick före förfallodagen och den i lagen föreskrivna dröjsmålsräntan. I praktiken är det vanligt att vid fordringar som löper med ränta före förfallotiden räntan blir högre efter dröjsmål. Den föreslagna räntelagen bygger på en klar skillnad mellan avkastningsränta och dröjsmålsränta, och det finns därför från systematisk synpunkt intet skäl att, när ränta enligt avtal utgår före förfallodagen, låta samma ränta utgå

¹ Jfr ovan 5.5.2.

² SOU 1935:14 s. 56.

³ NJA II 1936 s. 38 f.

även efter det dröjsmål inträtt. De skäl som utredningen anfört för att dröjsmålsränta skall vara högre än avkastningsränta har tillämpning även om avkastningsräntan – men inte dröjsmålsräntan – är bestämd genom avtal. Framför allt synes det sakligt mindre tillfredsställande att om lån eller annan kredit lämnats med låg ränta, borgenären efter det att gäldenären har kommit i dröjsmål skall behöva nöja sig med denna ränta, medan om ingen ränta alls utgått före förfallodagen han äger uppbära den i lagen föreskrivna dröjsmålsräntan. Det synes tillräckligt att, när man önskar att den lägre räntan skall utgå även efter det att dröjsmål har inträffat, möjlighet finns att träffa avtal med sådan innebörd. Å andra sidan synes det inte lämpligt att föreslå en regel, att dröjsmålsräntan alltid när intet särskilt avtalats skall vara högre än den ränta som utgår före förfallotiden. Även detta synes böra bero av om avtal träffats.

I övrigt vill utredningen anföra följande om innehållet i den föreslagna regeln.

Den föreslagna bestämmelsen avser både skuldebrev och andra fordringar som på grund av avtal löper med ränta före förfallotiden, exempelvis fordringar på köpeskilling med lång kredittid. Huvudregeln är densamma som nu framgår av 6 § skuldebrevslagen, med endast formella avvikelser.

Det tillägges sedan i en andra punkt, att om den räntefot som gällde vid förfallodagen är lägre än den som anges i 5 § första stycket, räntefoten skall höjas till den legala dröjsmålsräntans nivå. Detta innebär att om förfallodagen är bestämd i förväg, förhöjning till den högre räntefoten sker omedelbart från denna dag om betalningstiden försittes. Skulle för redovisningsfordran bestämd ränta vara avtalad, utgår den högre räntan från den dag redovisning avgavs eller borde ha avgivits. Om återigen förfallodagen inte är bestämd i förväg bör, liksom eljest för att den i 5 § första stycket föreskrivna dröjsmålsräntan skall utgå, fordras att borgenären krävt betalning med angivande att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta samt fristen förlupit innan betalning skett. I fall som i 3 § sägs sker därför förhöjningen först sedan förutsättningarna för att ränta skall utgå enligt denna bestämmelse är uppfyllda. Detta utsägs i andra punkten in fine. Under tiden från förfallodagen till dess ränta skall börja utgå enligt 3 § utgår ränta enligt huvudregeln, dvs efter samma räntefot som gällde vid förfallodagen. Skulle borgenären vid sitt krav inte begära ränta, eller inte kräva på i 3 § första stycket angivet sätt, får han även efter dröjsmålet nöja sig med den i avtalet angivna räntan, trots att denna är lägre än dröjsmålsränta enligt 5 § första stycket. Om undantagsvis avtal innehåller bestämmelse om ränta vid skadeståndskrav, t ex att ränta utgår från det skada uppstått, fordras för att högre ränta skall utgå att krav framställts och utredning förebragts samt gäldenären åtnjutit frist. Om den räntefot som gällde vid förfallodagen är högre än den legala dröjsmålsräntan är givetvis huvudregeln i första punkten tillämplig under hela den tid dröjsmålet varar.

Avgörande är även i 6 § att betalningstiden *försittes*; skulle underlåtenheten att betala bero på omständigheter som är att hänföra till borge-

nären, utgår således inte dröjsmålsränta, lika litet som eljest enligt räntelagen. Det må framhållas att avgörande är att betalningstiden försittes för kapitalbeloppet av fordran; att räntebetalning inte sker i rätt tid påverkar inte räntefoten för framtiden.

7 §

Såsom redan framhållits dels i den allmänna motiveringen¹ och dels i motiveringen till 3 § andra stycket, bör i vissa situationer en skadelidande äga uppbära ersättning för ränteförlust i annan form än genom dröjsmålsränta. Eftersom det därvid blir fråga om skadestånd, inte om ränta i den mening som eljest avses i räntelagen, bör bestämmelsen härom ha sin plats i skadeståndslagen. En erinran om bestämmelsen bör dock ingå i räntelagen.

Beträffande principerna för sådant skadestånd hänvisas till motiveringen till den föreslagna 5 kap 7 § skadeståndslagen.

Lagens ikraftträdande

Utredningen antar att proposition till riksdagen rörande räntelagen kan avges till höstriksdagen 1974. Någon särskild förberedelse tid för att näringslivet och enskilda personer skall kunna anpassa sig till lagen torde inte erfordras. Utredningen föreslår därför att lagen skall träda i kraft den 1 januari 1975.

Utredningen föreslår en övergångsbestämmelse, enligt vilken lagen inte skall tillämpas på fordran på vilken ränta utgår vid lagens ikraftträdande. Bestämmelsen är avsedd att medge en praktisk och i flertalet fall lättillämpad övergång till de nya reglerna. Bestämmelsen innebär att om ränta före ikraftträdandet utgått med 6 % från förfallodagen enligt 9:10 HB, räntan fortsätter att utgå efter denna räntefot, även om betalningen skulle dröja avsevärd tid. Om vid fordran utan bestämd förfallodag ränta utgår på grund av att stämning skett och delgivits gäldenären, kommer på liknande sätt 5 % ränta att fortsätta att utgå även efter det lagen trätt i kraft. Om på grund av avtal skuldebrev löper med ränta före förfallotiden, kommer efter dröjsmål 6 § första stycket skuldebrevslagen att vara tillämpligt, inte den regel som träder i stället därför enligt 6 § räntelagen. Den praktiska innebörden av detta är, att om räntan är lägre än som följer av 5 § första stycket i förslaget till räntelag, den högre räntan enligt denna föreskrift inte utgår ens om förfallodagen inträffar efter lagens ikraftträdande. Det är utan betydelse huruvida ränta faktiskt erlagts före ikraftträdandet; det avgörande är om ränta då utgick enligt lag eller avtal.

Att fordran uppstått redan före lagens ikraftträdande är å andra sidan enligt den föreslagna bestämmelsen intet hinder mot att lagen blir tillämplig när fordran förfaller efter ikraftträdandet och ränta då börjar utgå. Om exempelvis ett räntelöst skuldebrev utfärdats den 1 juli 1972 och förfaller den 1 juli 1977, kommer enligt förslaget dröjsmålsräntan att bestämmas av räntelagen, inte av 9:10 HB (som

¹ Se ovan 5.4.3 och 5.5.6.

gällde vid skuldebrevets utfärdande). Detta medför visserligen att dröjsmålsräntan kan bli högre än gäldenären trodde vid skuldens tillkomst. En gäldenär kan emellertid inte räkna med att han vid underlåten betalning på förfallodagen skall äga åtnjuta några särskilda fördelar. I och med att en fordran förfaller till betalning och borgenären kan utkräva den är ju gäldenärens säkerhet mot att behöva betala högre dröjsmålsränta än som gällde vid fordringens tillkomst svag. Det skulle säkerligen också vara mycket opraktiskt om man lång tid efter lagens ikraftträdande skulle behöva räkna med fordringar som tillkommit före ikraftträdandet och som skulle bedömas enligt äldre rätt. Detta gäller särskilt när det är osäkert, vid vilken tidpunkt en fordran skall anses ha uppstått, samt när förfallodagen inte är föreskriven vid fordrans uppkomst utan beror på uppsägning eller annan dylik åtgärd.

På samma sätt bör, när borgenären kräver betalning på sätt anges i 3 §, dröjsmålsränta utgå enligt 5 § första stycket även om fordran tillkommit före lagens ikraftträdande. De skäl som nyss anfördes gäller även här.

Något större tvekan kan råda om det fall som behandlas i 4 § av förslaget. Om betalning som har skett före lagens ikraftträdande återkrävs efter det den trätt i kraft skulle, om man antar att redan enligt äldre rätt ränta utgick, lagen inte bli tillämplig. Om återigen ränta inte utgick — exempelvis därför att det anses bäst överensstämmande med grunderna för 9:10 HB att under omständigheterna medge ränta endast från stämningdagen — torde övergångsbestämmelsens lydelse medföra, att ränta utgår från datum för ikraftträdandet men inte för längre tid tillbaka. Även om viss osäkerhet kan råda om bedömningen av dessa räntefrågor, är det så osäkert huruvida problemet uppstår i praktiken att en specialbestämmelse för detta fall inte synes motiverad.

I förslagen till ändring av särskilda lagstadganden anges blott att ändringen skall träda i kraft den 1 januari 1975, dvs samma datum som utredningen antagit bli lämplig dag för räntelagens ikraftträdande. I den mån hänvisning sker till räntelagen, antas hänvisningen också gälla den del av övergångsbestämmelsen som säger att lagen inte skall tillämpas på fordran på vilken ränta utgått före lagens ikraftträdande. Enligt utredningens mening passar denna regel även för de föreslagna ändringarna av särskilda lagstadganden.

7 Särskilda lagstadganden

7.1 Förslaget till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207)¹

Förslaget till räntelag omfattar bl. a. en bestämmelse om dröjsmålsränta vid skadestånd och annan sådan ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning (3 § andra stycket). Denna bestämmelse innebär att från den dag som där nämns, dröjsmålsränta utgår på samma sätt som vid andra fordringar. I enlighet med de principer som ligger till grund för förslaget till räntelag, skall inte skadestånd för ränteförlust under den tid som dröjsmålsränta löper utgå därutöver.

Den föreslagna bestämmelsen i räntelagen tar ingen hänsyn till att den skadelidande kan lida förlust av ränta för tid innan dröjsmålsränta börjar utgå. I andra rättssystem tas emellertid hänsyn härtill, antingen så att generellt ränteförlusten räknas in i skadeståndet, vare sig förlusten hänförs sig till den tid under vilken enligt det svenska förslaget dröjsmålsränta utgår eller till föregående tid, eller så att domstolarna har en — eventuellt skönsmässig — befogenhet att utdöma ränta även från tid innan skadestånd kan anses förfallet. I svensk rätt har också antagits att ränta kan utgå från tid innan fordran på skadestånd förfallit, särskilt vid uppsåtliga brottsliga handlingar. Räckvidden och innehållet i principerna härför är emellertid oklara.²

Utredningen föreslår såsom redan framgått en särskild bestämmelse om skyldighet att utge ränta på redovisningsfordran, vilken kan få tillämpning även i vissa fall av brottsligt handlande (2 § andra stycket räntelagen). Denna skall kunna tillämpas bl. a. om någon obehörigen sålt annans egendom och därigenom uppburit medel som får anses tillkomma den sålda egendomens ägare, eller om ondtröende besittare uppburit ränta på innehavda medel.³ Sådan redovisningsfordran lär inte böra betraktas som skadestånd i egentlig mening.⁴ Bestämmelsen härom torde likväl ge möjligheter att utdöma ränta i några fall där dröjsmålsränta inte utgår med stöd av 3 § andra stycket.

Såsom utredningen anfört i den allmänna motiveringen bör dessutom ersättning för ränteförlust kunna utgå även på annat sätt än såsom dröjsmålsränta, nämligen såsom skadestånd. Den bestämmelse i skadeståndslagen som nu föreslås är avsedd att tillämpas i situationer där förlust i räntehänseende uppstår för tid innan dröjsmålsränta utgår och

¹ Se lagförslag 2 ovan.

² Jfr ovan under 2.3.7.

³ Se motiveringen till 2 § andra stycket räntelagen.

⁴ Jfr Hellner, Om obehörig vinst, 1950, s. 232 ff.

där skäl talar för att ersättning utgår härför. Skälen kan uppträda var för sig eller tillsammans.

Vid brottslig handling kan det ofta vara motiverat att den skadeståndsskyldige — vare sig han är den brottslige själv eller, enligt 3 kap. 1 § skadeståndslagen, han ansvarar i egenskap av arbetsgivare — blir skyldig utge ersättning i den ordning som nu avses. Den i 3 § andra stycket rätelagen föreslagna regeln avser att säkerställa, att den skadeståndsskyldige erhåller viss utredning samt har någon tid till sitt förfogande för betalning innan ränta börjar utgå. Vid brottsliga handlingar saknas ofta detta skäl för att ta hänsyn till den skadeståndsskyldige, och vid beräkning av den skadelidandes förlust bör man ta hänsyn även till förlorad ränta och annan avkastning. De handlingar som åsyftas är främst bedrägeri, förskingring, trolöshet mot huvudman och andra förmögenhetsbrott där den skadelidande till en början ofta är okunnig om att han lider en förmögenhetsförlust. Men motsvarande skäl kan finnas vid stöld, där den bestulne visserligen har kännedom om sin förlust men kanske under en längre tid inte vet om vem som är skadeståndsskyldig såsom tjuv eller hälare. Även vid utpressning, där den fortlöpande tvångssituationen hindrar den skadelidande från att kräva det skadestånd vill till han otvivelaktigt är berättigad, kan motsvarande ersättning för ränteförlust vara berättigad.

Vad som särskilt motiverar att dröjsmålsränta inte utgår — med hänvisning till principen "fur semper in mora" e. d. — är att förlusten ofta endast kan uppskattas skönsmässigt. Ränta enligt den allmänna bestämmelsen om dröjsmålsränta i 5 § första stycket av förslaget till rätelag skulle kunna leda till mycket komplicerade men likväl godtyckliga beräkningar eller uppgå till belopp som faktiskt skulle överstiga den förlust som den skadelidande har lidit. I undantagsfall skulle å andra sidan dröjsmålsränta kunna vara otillräcklig som ersättning. Den möjlighet till skönsmässig beräkning som den föreslagna bestämmelsen i skadeståndslagen ger synes därför nödvändig.

Ett annat skäl till att den som lider skada bör vara berättigad till skadestånd för ränteförlust är att han själv är okunnig om den förlust som han lider, eller om att han är berättigad till skadestånd för denna. Några exempel avser brottslig handling och har redan nämnts. Men även vid person- och sakskada som har uppstått till följd av oaktsamhet på den skadeståndsskyldiges sida kan den skadelidande ha bristfällig kännedom om vad som inträffat. En person kan exempelvis lida förlust av arbetsförtjänst under lång tid på grund av sjukdom men vara okunnig om att sjukdomen beror på en fortlöpande koloxidförgiftning för vilken hans arbetsgivare eller annan är skadeståndsskyldig. Utöver okunnighet har man också att beakta en tvångssituation. Utpressning nämndes nyss såsom ett exempel avseende brottslig handling. Också när rätten till skadestånd grundar sig på en oaktsam handling kan den skadelidande undantagsvis vara förhindrad att framställa skadeståndskrav, t. ex. om kravet riktar sig mot en person i förhållande till vilken han intar en starkt beroende ställning. Är den skadeståndsskyldige å sin sida okunnig om den skadelidandes förlust eller om möjligheten att han kan vara skadestånds-

skyldig, synes viss hänsyn böra tas därtill. Ersättningen för ränteförlusten bör i varje fall inte överstiga den skadelidandes förlust, sådan denna kan beräknas med stöd av bl. a. 35:5 RB.

Som en ytterligare omständighet vilken kan motivera att ersättning för ränteförlust utgår enligt förevarande bestämmelse kan nämnas, att utredningen är så komplicerad att den drar ut på tiden. Även i detta avseende kan vissa förmögenhetsbrott tjäna som exempel. Förlust på grund av förskingring kan fordra långvarig och ingående utredning från den skadelidandes sida. Men även vid ansvar för oaktsamhet uppstår motsvarande situationer. Vid svåra person- och saksador kan den skadelidande ha att förebringa omfattande utredning i vållandefrågan, samtidigt som han fortlöpande ådrar sig förlust genom sjukvårdskostnader, förlorad arbetsförtjänst o. d. Den skönsmässiga bedömningen bör då även gälla hur nödvändig den tidsutdräkt varit som föranletts av denna utredning. Det synes ävenledes motiverat att ta hänsyn till om den skadelidande först efter en längre tid, under vilken han lidit sådana förluster som nu nämnts, fått kännedom om omständigheter vilka kan styrka hans rätt till skadestånd, exempelvis att ett vittne iakttagit omständigheter vilka visar att hans skada orsakats genom annans vållande. I sådana fall fordras dock också att särskild hänsyn tas till den skadeståndsskyldige med beaktande av grunderna för regeln om dröjsmålsränta i 3 § andra stycket räntelagen.

Avsikten med utredningens förslag är emellertid inte att den skadelidande skall erhålla kompensation för förlorad avkastning på skadestånd som han kunnat erhålla tidigare ifall han då bestämt sig för att framställa krav. Han har exempelvis dröjt med att vända sig till en advokat och först på uppmaning av anhöriga eller vänner beslutat sig därför. Eller han har först efter en längre tid erhållit kännedom om att i tidigare fall av liknande beskaffenhet skadestånd har utgått. Det fordras alltså speciella omständigheter som kan motivera att ersättning för ränteförlusten utgår under tiden för utredning.

Den föreslagna bestämmelsen avser, såsom framgår av de exempel som anförts nu, såväl person- som sakskada som ren förmögenhetsskada. Det synes onödigt att i texten till bestämmelsen särskilt understryka detta, eftersom dessa skadetyper är de som skadeståndslagen räknar med. Detta nämnes emellertid i förslaget till 7 § räntelagen. I främsta rummet avses skada i utomobligatoriska förhållanden, men den föreslagna bestämmelsen bör även kunna tillämpas i kontraktsförhållanden, t. ex. om den skadeståndsskyldige förfarit svikligen. Av 1 kap. 1 § skadeståndslagen framgår att bestämmelsen kan bli tillämplig även då skadestånd utgår med stöd av skadeståndsrättsliga specialstadganden om inte annat framgår av den ifrågavarande speciallagstiftningen.

7.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom¹

¹ Se lagförslag 3 ovan.

² Ovan 2.3.4.

Såsom framgått av redogörelsen för gällande rätt² innehåller 38 § köplagen för närvarande en hänvisning till 9:10 HB och därutöver en

specialregel för handelsköp. Enligt den senare kan ränta utgå även för tid innan dröjsmål inträtt. Som en följd härav gäller väsentligt olika rättsgrundsatser för handelsköp och för civila köp. Reglerna är invecklade, och den tolkning som med stöd av Almén's uttalanden i köplagskommentaren anses gälla har inte starkt stöd i stadgandenas lydelse.

Det förslag som framläggs nu återgår till en gemensam regel för båda kategorierna av köp. För en sådan ordning talar åtskilliga skäl. Det kan anses mindre tillfredsställande att ge olika regler för handelsköp och andra köp, eftersom detta innebär att köparens skyldighet att utge ränta, förutsatt att han är köpman, beror av att även säljaren är köpman. Köplagen bestämmer ju i 4 § begreppet handelsköp så, att både säljare och köpare måste vara köpmän. Den regel som gällt för handelsköp ansågs redan från början mindre lyckad,¹ och den torde inte motsvara affärspraxis. Tyngden av de argument som vid köplagens tillkomst anfördes till stöd för en undantagsregel för handelsköp minskas vidare avsevärt när, såsom föreslås i räntelagen, ränta skall utgå förhållandevis kort tid efter det räkning avsänts. Utredningen vill också, såsom strax skall framgå, föreslå en tilläggsregel vilken skall täcka några av de situationer som nu faller under specialregeln för handelsköp. Rörande de rätts tekniska skälen för fördelningen av reglerna mellan räntelagen och 38 § köplagen hänvisas till den allmänna motiveringen.²

Genom att 38 § köplagen enligt förslaget huvudsakligen hänvisar till räntelagen kommer, liksom enligt nu gällande rätt, avgörande betydelse att tillmätas den omständigheten, huruvida förfallodagen för köpeskillingen är bestämd i förväg eller inte. Det saknas anledning att gå in på de tolkningsfrågor som inte påverkas av förslaget till lagstiftning.³

Den föreslagna tilläggsregeln går ut på att, när säljaren äger kräva betalning mot att gods eller dokument hålles köparen till handa, dröjsmålsränta utgår, även om förfallodagen inte är bestämd i förväg, från den dag säljaren framställer sådant krav samt, till följd av att betalningen därvid inte erläggs, innehåller gods eller dokument. Regeln innebär alltså att under de angivna omständigheterna samma regel tillämpas som om förfallodagen vore bestämd. Rörande den föreslagna bestämmelsen vill utredningen anföra följande.

Om tiden för fullgörande av köpet inte är bestämd i förväg utan betalning skall erläggas vid anfordran,⁴ får man enligt nu gällande rätt göra skillnad mellan handelsköp och andra köp. Vid handelsköp utgår ränta redan från tiden för avlämnandet, trots att fordringen inte kan anses förfallen innan gods eller dokument tillhandahålls köparen.⁵ Grunden härtill är att köparen inte skall äga åtnjuta räntefri kredit från säljarens sida ens under kortare tid.⁶ Enligt utredningens förslag skall ränta blott utgå från det krav framställts utan att betalning skett, med andra ord från det köparen kommer i dröjsmål. Denna lösning torde åtminstone under nuvarande förhållanden bättre överensstämma med affärspraxis än den hittills gällande regeln. Vid civila köp utgår däremot för närvarande ränta blott enligt huvudregeln, dvs. från stämningdagen. Enligt förslaget skall även vid sådant köp ränta utgå från det köparen kommer i dröjsmål. Skälet till att samma princip anses kunna tillämpas

¹ Jfr en anmärkning som framställdes i HD vid granskningen av köplagsförslaget, NJA II 1906 s. 68.

² Se ovan 5.5.3.

³ Den gängse tolkningen i har i korthet berörts vid översikten av gällande rätt i avsnittet 2.3.4 ovan.

⁴ Jfr 12 § köplagen.

⁵ Jfr 14–16 §§ köplagen.

⁶ Jfr NJA II 1906 s. 68.

som vid handelsköp är att, om säljaren äger kräva betalning vid anfordran och därvid innehålla godset (eller dokument) samt han utövar denna rätt, omständigheterna tydligt visar, att säljaren äger åtnjuta betalning omedelbart vid krav och att köparen inte skall ha någon frist för betalning. Motiveringen för trettiodagarsfristen enligt 3 § första stycket förslaget till räntelag saknar då tillämpning. Situationen är i realiteten densamma som vid handelsköp, och regeln torde för övrigt få sin huvudsakliga tillämpning vid köp som, vare sig de är handelsköp i teknisk mening eller inte, dock har affärsmässig karaktär. Det innebär också en väsentlig förenkling att ha samma regel för alla slag av köp och att inte heller behöva bedöma, huruvida förfallodagen kan anses bestämd enligt de kriterier som för närvarande anses gälla.

Den föreslagna regeln får sin främsta betydelse när inkasso sker av dokument genom bank eller annan, eller när exempelvis speditör som mottagit godset från säljaren för dennes räkning kräver betalning mot att köparen erhåller godset. Om köparen i detta fall betalar inom sådan tid att säljaren inte gör bruk av sin rätt att innehålla dokument resp. gods, uppstår ingen fråga om dröjsmålsränta.¹ Skulle säljaren däremot när köparen inte betalar innehålla gods resp. dokument och senare utkräva köpeskillingen, utgår enligt den föreslagna regeln ränta från det kravet först framställdes.

Den föreslagna regeln gäller emellertid endast det fall, att säljaren till följd av att betalning inte erläggs innehåller gods eller dokument. I denna del motsvarar den föreslagna regeln vad som anses gälla nu, trots att detta inte framgår av lagtexten. Säljaren anses nämligen enligt Almén kunna avstå från sin rätt att innehålla gods eller dokument, med den innebörd att han ger anstånd tills vidare med betalningen, och i sådant fall är förfallodagen obestämmd.² Resultatet torde överensstämma med gängse praxis. Utredningen anser det lämpligt att denna princip – som knappast kan anses vara en självklar följd av lagens övriga bestämmelser – lagfästes. Man behöver inte då gå in på någon bedömning av vad säljaren kan antas ha avsett. De allmänna principerna i räntelagen blir tillämpliga, och om förfallodagen inte är bestämd utgår ränta blott om köparen inte betalar inom trettiodagarsfristen från kravet.

Vad angår tillämpningen av huvudreglerna i räntelagen om dröjsmålsränta på köp, vill utredningen särskilt fästa uppmärksamheten på betydelsen av det bl. a. i 3 § första stycket angivna kravet, att fordran skall vara förfallen. Även om krav skett i den ordning som sägs där utgår inte ränta förrän köpeskillingen förfaller till betalning. Denna förutsättning för att dröjsmålsränta skall utgå får större betydelse än enligt nu gällande rätt, och utredningen vill därför uppehålla sig något vid konsekvenserna härav.

Köparens betalningsskyldighet vid köp inträder vanligen inte förrän godset kommer honom till handa, se 14 § köplagen. Principen gäller också vid distansköp, trots att avlämnande anses ske när godset omhändertagits av fraktförare eller bragts innanför fartygets sida, jfr 15 § köplagen. Som följd härav bör köparen, även om räkning avsänts och kommit köparen till handa inom tid som framgår av 3 § första stycket förslaget till räntelag, inte ha att betala köpeskillingen förrän godset framkommit.

¹ Det kan bortses från möjligheten att betalning sker mot erhållande av godset mer än trettio dagar efter det krav först framställdes.

² Se ovan 2.3.4 med hänvisningar.

Han kommer således inte i dröjsmål förrän så inträffat och han då inte betalat. Man får sålunda vid tillämpning av räntelagen på fordran på köpeskilling avgöra, med ledning av köprättsliga principer, hur förfallotiden för fordran påverkas av godsets ankomst.

Om köparens skyldighet att betala inte är betingad av att godset mottagits, exempelvis därför att betalning enligt avtalet skall ske i förskott, förskjuts givetvis inte förfallodagen av att godset framkommer till köparen senare än som antagits.

Om gods har sålts att betalas mot dokument, inträder en modifikation. Det framgår nämligen av 71 § köplagen, att köparen i sådant fall inte kan undandra sig betalning på den grund att godset inte kommit fram eller att han inte haft tillfälle att undersöka det.¹ I sådant fall blir emellertid förfallotiden beroende av att dokumentet presenterats på sådant sätt som förutsätts för inträdet av köparens betalningsskyldighet, och räntelagen får tillämpas i anslutning därtill.

Vid tillämpningen av de nu angivna principerna får man emellertid – likaledes i enlighet med köprätten – göra undantag för att mottagandet av godset blivit fördröjt på grund av omständighet som är att hänföra till köparen. Detta innefattar i första hand att köparen är i dröjsmål med mottagandet. Ett exempel härpå är att det ankommer på köparen att hämta godset² men han dröjer därmed. Ifall säljaren avsänt räkning samtidigt med att godset hålls köparen till handa men denne dröjer med att hämta det tills mer än trettio dagar gått efter det räkningen avsänts, kan han således inte göra gällande att fordringen på köpeskillingen inte är förfallen. Ett annat exempel är att faran för godset under transporten ligger på köparen och skälet till att godset inte kommit fram inom trettiodagarsfristen från det räkning avsänts är att godset förstörts eller skadats under transporten. Köparen är under sådana förhållanden skyldig att ge ut köpeskillingen oavsett vad som inträffat med godset, och han kan inte åberopa att godset inte har kommit fram till befrielse från skyldigheten att utge ränta inom eljest gällande tid.³

7.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1936:81) om skuldebrev⁴

Det nuvarande första stycket i 6 § skuldebrevslagen reglerar frågan om hur ränta skall beräknas när betalningstiden försittes beträffande ett skuldebrev som innehåller ränteutfästelse. I så fall skall ränta utgå efter samma grund som före förfallodagen. Denna regel skall enligt utredningens förslag få ett väsentligen annat innehåll och har tagits in som en särskild bestämmelse i 6 § räntelagen. Angående dess närmare innebörd hänvisas till vad som anförts i specialmotiveringen till denna paragraf.

Om ränta inte är utfäst i skuldebrevet gäller f. n. enligt uttryckligt stadgande i 9:10 HB att gäldenären inte är skyldig utge ränta för tiden före förfallodagen. Denna princip skall, såsom erinrats om i samband med motiveringen till 1 § räntelagen, alltså gälla, ehuru det inte ansetts behövt att ange detta direkt i räntelagens text.⁵

¹ Jfr även 16, 62 och 63 §§.

² Jfr 9 § köplagen.

³ Jfr Almén § 38 n. 46:

”Lika litet som säljaren i sådant fall genom olycks-händelse går miste om sin rätt till köpeskillingen, fritages köparen där-igenom från skyldigheten att gälda ränta.”

⁴ Se lagförslag 4 ovan.

⁵ Se ovan s. 114.

Andra stycket i nu gällande lydelse av 6 § skuldebrevslagen hänvisar till 9:10 HB ifråga om gäldenärens skyldighet att utge ränta på förfallet skuldebrev som inte innehåller ränteutfästelse. Denna hänvisning har i förslaget till ny lydelse ändrats till att avse räntelagen, varjämte en redaktionell justering, som påkallas av att första stycket bortfaller, har vidtagits. Någon annan saklig ändring i förhållande till vad som nu är gällande rätt är inte åsyftad.

I samband med diskussionen om möjligheten till individuell bestämning av räntan under avsnittet 5.4.2 ovan har utredningen erinrat om att det kan föreligga viss möjlighet för borgenär att erhålla skadestånd utöver ränta vid kursförluster och liknande förluster, enligt gällande rätt bl. a. enligt 7 § andra stycket skuldebrevslagen.¹ Det angavs därvid att utredningens förslag lämnar dessa skadestandsregler oberörda.

7.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1927:77) om försäkringsavtal²

Utredningen föreslår att den för närvarande gällande fristen om fjorton dagar i 24 § första stycket FAL ändras till trettio dagar. Ändringen är föranledd av att förslaget till 3 § andra stycket räntelagen upptar en frist av motsvarande längd vid bestämmandet av den dag från vilken ränta utgår på fordran på skadestånd eller annan sådan ersättning som inte kan fastställas utan särskild utredning. Det har befunnits lämpligt att den i FAL angivna förfallodagen närmare ansluter sig till den dag från vilken ränta utgår enligt räntelagen.³ För att tidsfristerna i paragrafen skall anges på ett konsekvent sätt föreslås samtidigt att även bestämmelsen ”en månad” ändras till trettio dagar.

7.5 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken⁴

22 kap. 5 §

Legat av oskifta skall enligt 22:1 ÄB utges så snart det kan ske utan men för någon vars rätt är beroende av boets utredning. Denna regel om förfallotid kompletteras av regeln i 22:5 ÄB enligt vilken ränta efter fem procent skall börja utgå fyra månader efter testators död. Räntan kan alltså, åtminstone när boets beskaffenhet gör att utredningen blir tidskrävande, komma att börja utgå innan legatarien kan kräva att legatet utbetalas till honom. Det kan bl. a. med hänsyn till att den lägre räntefoten 5 % kommit till användning antas att ränteregeln syfte är att tillförsäkra legatarien en skälig förräntning på honom tillkommande penningbelopp i väntan på boutredningens slutförande. Situationen kan ses som ett specialfall av att medel skall förvaltas på sådant sätt att de ger skälig avkastning, varvid den i lagen angivna räntefoten är ett uttryck för vad som kan betraktas som normalt i detta hänseende.

Vid en anpassning till det system som föreslås i räntelagen synes den

¹ Se ovan s. 102.

² Se lagförslag 5 ovan.

³ Se vidare motiveringen till 3 § andra stycket räntelagen, ovan s. 126 f.

⁴ Se lagförslag 6 ovan.

fixerade räntesatsen 5 % böra bytas ut mot en hänvisning till 5 § andra stycket räntelagen. Detta innebär att den ränta som utgår uppfattas som en avkastningsränta.¹ När den tidpunkt passeras vid vilken legatet enligt 22:1 ÄB skall utges kan emellertid situationen anses helt likvärdig med den som är för handen vid dröjsmål i allmänhet. Räntan bör då i fortsättningen beräknas efter den högre räntefot som anges i 5 § första stycket räntelagen.

Den tid vid vilken legat skall utges enligt 22:1 ÄB är visserligen angiven på ett sätt som gör den mindre lämpad som utgångspunkt för beräkning av dröjsmålsränta än som varit önskvärt. Utredningen har emellertid funnit det motiverat att ränteregeln principiellt ger legatarien skydd mot ekonomisk förlust till följd av att utredningen obehörigen förhållas. Man kan vänta att krav på dröjsmålsränta framställs endast i uppenbara fall. Därvid torde några större svårigheter att bestämma utgångspunkten för beräkningen av den högre räntan inte behöva uppstå.

25 kap. 7 §

För närvarande skiljer inte regeln i 25:7 ÄB om återbäring efter dödförklaring mellan olika slag av egendom utan stadgandet föreskriver att då egendom återbäres skall ock gäldas ränta eller avkomst för tiden efter det innehavaren vann kunskap, att annan ägde bättre rätt till egendomen eller stämning blev honom delgiven. Ordalydelsen tyder på att vad som här avses är den avkomst eller ränta som faktiskt uppburits under den tid innehavaren besuttit egendomen i ond tro. Vid översynen av räntereglerna har utredningen funnit förevarande situation närmast böra jämföras med den som råder när redovisningsskyldighet åvilar den som omhänderhar belopp vilket tillkommer annan. Stadgandet förutsätter att innehavaren hade kännedom om sin bristande rätt, ej blott att han bort äga sådan kännedom. Utredningen föreslår därför att räntefoten skall vara den som anges i första stycket av 5 § räntelagen. Beträffande möjligheten att innehavaren uppburit högre avkastning än den dröjsmålsränta som lagen anger må hänvisas till motiveringen till denna bestämmelse.

7.6 Förslaget till lag om ändring i jordabalken²

4 kap. 25 §

Bestämmelsen om ränta på köpeskillingen vid köp av fast egendom i nuvarande 4:25 JB har enbart erinrande funktion och någon konstitutiv betydelse har inte tilltänkts av lagstiftaren. Förfallodagen för köpeskillingen torde vid de flesta köp av fast egendom vara bestämd i förväg, varför vid den hänvisning till räntelagens bestämmelser som föreslås nu, 2 § första stycket i denna lag som regel torde bli tillämpligt. Undantag kan dock tänkas där 3 § första stycket får tillämpning. Dröjsmål med köpeskillingsens erläggande vid fastighetsköp skiljer sig inte i någon

¹ Se härom vad som anförts i specialmotiveringen till 2 § andra stycket räntelagen, ovan s. 117 f.

² Se lagförslag 7 ovan.

avgörande mån från dröjsmålssituationer i allmänhet. Den räntefot som föreslås i 5 § första stycket räntelagen bör alltså gälla även i detta fall.

6 kap. 3 §

Angående panträttens innebörd föreskrivs f. n. i 6:3 JB följande:

När myndighet vid utsökning eller i annat fall fördelar medel mellan rättsägare i fastighet, har borgenär rätt att för fordran, som är förenad med pant rätt i fastigheten, med den företrädesrätt inteckningen medför enligt lag få betalning ur medlen intill pantbrevets belopp. I den mån detta ej förslår, erhåller borgenären betalning ur medlen genom ett tillägg. Detta får icke överstiga femton procent av pantbrevets belopp jämte sex procent årlig ränta på detta belopp från den dag då fastigheten utmättes, konkursansökan gjordes eller de medel nedsattes som eljest skall fördelas.

Har flera pantbrev överlämnats som pant för fordran och har inteckningarna samma företrädesrätt eller gäller de omedelbart efter varandra, skall bestämmelserna i första stycket om pantbrevets belopp avse pantbrevens sammanlagda belopp.

Det tillägg på högst 6 % som nämnts i lagtexten avser att täcka utmätningsräntan. I förarbetena till jordabalken anföres följande:

”Mellan den dag då fastigheten tas i mät — resp. då konkursansökan görs eller vissa medel nedsätts — och den dag fördelningen av influtna medel äger rum kan avsevärd tid förflyta. Borgenären bör alltså äga rätt till ränta även för denna tid. Eftersom erfarenheten visar att tidrymden i fråga varierar starkt torde det inte vara lämpligt att inrymma också detta ränteanspråk i ett fast kapitaltillägg. En godtagbar lösning torde i stället vara att låta borgenären uppbära den i omslagsreversen fastställda räntan. Härvid måste dock räntefoten begränsas till ett visst högsta procenttal. Detta procenttal kan lämpligen anknytas till den dröjsmålsränta som enligt 9 kap. 10 § handelsbalken (HB) skall utgå vid penninglån för vilket finns bestämd förfallodag. Denna ränta utgår för närvarande efter sex procent.”¹

Inom fastighetskrediten förekommer ofta långfristiga lån till lägre ränta än som föreslås i räntelagen, särskilt om man utgår från dröjsmålsräntan (5 § första stycket i förslaget till räntelag). En hänvisning till räntelagen i stället för att som nu ange 6 % skulle därför inte motsvara syftet att begränsa räntans höjd. I sammanhanget torde också en fixerad räntefot vara att föredra framför en växlande, sådan som räntelagen anger.

Utredningen har mot bakgrund av vad som anförts nu inte funnit skäl låta förhållandet att 9:10 HB ersätts av en räntelag föranleda något förslag till ändring av 6:3 JB.

12 kap. 53 §

Jordabalkens 12 kap. om hyra upptar inte någon allmän bestämmelse om ränta på hyra när hyresgästen försuttit betalningstiden. 12:20 JB innehåller emellertid regler om när hyra förfaller till betalning. Förfallodagen är m. a. o. på grund av föreskrift i lag bestämd i förväg, och härigenom

¹ Prop. 1970:20, B1 s. 277 f.

torde f. n. sexprocentregeln i 9:10 HB och enligt förslaget 2 § första stycket räntelagen äga tillämplighet även om någon uttrycklig hänvisning till räntelagen inte återfinns i JB.¹ Avsikten är alltså att ränta å förfallet hyresbelopp enligt de allmänna reglerna om ränta skall utgå omedelbart från förfallodagen och efter den för dröjsmålsräntan gällande högre räntefoten enligt 5 § första stycket räntelagen.

För det fall att hyresgäst enligt hyresnämndens beslut eller enligt dom skall utge högre hyra för förfluten tid än som skolat utgå förut innehåller däremot hyresbestämmelserna i 12 kap. JB en föreskrift om ränta.² I denna situation skall hyresgästen enligt 53 § andra stycket på överskjutande belopp betala 6 % ränta som om beloppet förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran. I beslutet eller domen får emellertid enligt tredje stycket i samma paragraf anstånd medges med betalningen av det överskjutande beloppet jämte ränta som avses i andra stycket om skäl föreligger till det. Det skall vidare anmärkas att enligt första stycket dröjsmål med betalningen av det fastställda retroaktiva beloppet inte medför förverkande av hyresrätten om betalningen sker inom en månad från den dag då beslutet eller domen vann laga kraft.

I förarbetena till den räntebestämmelse som nu återfinns i 12:53 JB andra stycket anfördes följande:³

”Då hyran efter hyrestidens utgång höjes med retroaktiv verkan, medför detta, att hyresgästen — till skillnad från andra hyresgäster, vilkas sak avgjorts på enahanda sätt, ehuru avgörandet fallit redan före hyrestidens utgång — kunnat tillgodogöra sig avkastningen av det överskjutande hyresbeloppet under tiden hans sak prövades, medan hyresvärden under motsvarande tid gått miste om avkastningen av detta belopp. Hyresvärden bör emellertid icke lida ekonomisk förlust eller hyresgästen göra ekonomisk vinst därpå att saken icke hunnit avgöras före hyrestidens utgång. Fastmera bör eftersträvas att försätta parterna i samma ekonomiska läge, vari de skulle ha befunnit sig, om saken varit avgjord redan före hyrestidens utgång. I detta syfte föreslår kommittén, att hyresgäst, som är pliktig att för förfluten tid utgiva högre hyra än förut skolat utgå, skall erlägga ränta efter sex procent om året å det överskjutande beloppet som om detta förfallit till betalning samtidigt med den förut utgående hyran.”

Det synes lämpligt att bestämmelsen i 12:53 JB anpassas till räntelagen. Det kan därvid konstateras att den ränta varom här är fråga utgår för tid före förfallodagen och inte är någon dröjsmålsränta i egentlig mening. Den är — såsom också återspeglas i de nyss citerade förarbetena — närmast ett uttryck för betraktelsesättet att fordran, i en situation som denna, redan före förfallodagen bör löpa med ränta och därvid ge en skälig avkastning. Utredningen anser därför att ränteregeln i 53 § andra stycket bör anknyta till 5 § andra stycket räntelagen, dvs. det lagrum där räntefoten för avkastningsränta finns angiven.

Det överskjutande (retroaktiva) beloppet anses förfalla till betalning den dag då det beslut eller den dom varigenom höjningen fastställs vinner laga kraft.⁴ Från denna dag är alltså hyresgästen i dröjsmål om han inte betalar det överskjutande beloppet. Räntan bör därför från denna dag beräknas efter den räntefot som anges i 5 § första stycket räntelagen

¹ Jfr ovan 5.5.1.

² Någon motsvarande regel om ränta vid omprövning av tomträttsavgäld finns däremot inte i 13 kap. JB.

³ SOU 1961:47 s. 209 f.

⁴ SOU 1961:47 s. 208.
Prop. 1973:23 s. 178.

och vars höjd bestämts av hänsyn till den ordinära dröjsmålssituationen.

Som framgår av 12:53 JB tredje stycket får anstånd medges med betalningen av det överskjutande beloppet jämte ränta. Därvid ankommer det på hyresnämnd eller domstol att förordna i vilken ordning skulden skall regleras. Det får förutsättas att även räntefrågan då beaktas. Vid anstånd är emellertid situationen inte helt jämförbar med den som råder vid ordinärt dröjsmål, varför räntefrågan inte nödvändigtvis behöver lösas efter mönster av 5 § första stycket räntelagen.¹

12 kap. 60 §

För närvarande föreskrivs i 12:60 JB att hyresgäst som uppburit förskott som överstiger den slutligt bestämda ersättningen är skyldig betala tillbaka överskjutande belopp jämte 6 % ränta från dagen för beloppets mottagande. Vid en anpassning till räntelagens system torde stadgandet för tiden innan ersättningen slutligt bestämts böra hänvisa till den lägre av de räntesatser som räntelagen 5 § anvisar. Eftersom hyresgästen inte kan anses vara i dröjsmål innan det avgjorts om förskottet behöver tas i anspråk synes nämligen räntan böra betraktas som avkastningsränta. När ersättningen bestämts och hyresgästen vet vad han skall betala, finns däremot inte något skäl för att räntan skulle vara lägre än den som tillämpas i ordinära dröjsmålssituationer, t. ex. när hyresgäst inte i rätt tid erlagt hyran. Det föreslås därför att räntan när ersättningen slutligt bestämts skall höjas och i fortsättningen beräknas efter den för dröjsmålsräntan tillämpliga räntefoten i 5 § första stycket räntelagen.

13 kap. 19 §

I 13 kap. JB behandlas bl. a. fastighetsägares inlösen av egendom efter upphörandet av tomträtt på grund av uppsägning samt bestämmandet av lösesumman. I 18 § andra stycket ges föreskrifter om nedsättning av lösesumman efter det dom varigenom summan bestämts vunnit laga kraft. 19 § första stycket föreskriver att innan nedsättning skett tillträde till tomträtten ej får äga rum utan tomträttshavarens medgivande. I 19 § andra stycket i dess nuvarande utformning föreskrivs att om tomträtten frånträts på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen men lösesumman då ännu icke är nedsatt, fastighetsägaren är skyldig att betala ränta till tomträttshavaren efter 6 % om året från nämnda dag.

Sistnämnda stadgande avser i första hand den situationen, att tomträttshavaren frånträder tomträtten på den genom uppsägningen bestämda tillträdesdagen, trots att dom varigenom lösesumman bestäms ännu ej vunnit laga kraft och skyldighet att nedsätta lösesumman därför inte inträtt för fastighetsägaren. Tillträde vid denna tidpunkt förutsätter såsom nämndes medgivande från tomträttshavaren. Med hänsyn härtill synes räntan enligt 19 § andra stycket, vid en anpassning till räntelagens system, böra betraktas som avkastningsränta och sålunda utgå enligt 5 § andra stycket räntelagen.² Förslaget till ändring av stadgandet är utformat härfter.

¹ Jfr ovan om anstånd under 5.4.5.

² Jfr lagrådets uttalande i NJA II 1953 s. 398.

Det kan emellertid inträffa att fastighetsägaren, efter det skyldighet att nedsätta lösesumman inträtt för honom, underlåter att göra detta (i vilket fall länsstyrelsen på ansökan skall låta uttaga beloppet som om betalningsskyldighet ålagts genom domen, se 18 §). I denna situation, där sålunda dröjsmål med utgivandet inträtt, bör dröjsmålsränta utgå, dvs. med tillämpning av 5 § första stycket förslaget till räntelag. Det synes emellertid onödigt att tynga lagtexten med en erinran härom.

7.7 Förslaget till lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)¹

Enligt nuvarande lydelse hos 6 kap. 16 § expropriationslagen stadgas att den exproprierande skall utge 6 % årlig ränta på ersättningen från fristens utgång respektive från den dag tillträdet eller övergången skedde. Räntesatsen är densamma som enligt 1917 års expropriationslagstiftning. Vid tillkomsten av den nya expropriationslagen erinrade departementschefen om bl. a. de ändringsförslag och den diskussion som förts om lämpligheten och sättet att bringa räntan i bättre överensstämmelse med det allmänna ränteläget.² Han anförde därefter:

Ändringar i riksbankens diskonto utgör ett led i statsmakternas ekonomiska politik. Det kan antas att räntenivån liksom hittills kommer att fluktuera allt efter de internationella ränterörelserna och konjunkturutvecklingen. De olägenheter som har visat sig vara förenade med att ha en fast räntesats inskriven i lagen torde sålunda komma att bestå. Alternativet synes vara att i den nya expropriationslagen tas in bestämmelser om att ränta skall utgå med skäligt belopp eller efter en räntefot som ställs i relation till riksbankens diskonto. Det torde emellertid inte vara lämpligt att ta ståndpunkt till denna fråga, innan köplagssakkunniga slutfört sitt uppdrag att se över reglerna om dröjsmålsränta. Jag är således inte beredd att nu föreslå någon ändring på denna punkt.

Departementschefen nämner två alternativ. Köplagsutredningen anser att det som innebär att räntefoten sätts i relation till riksbankens diskonto är att föredra. Skälen härför har utvecklats utförligt i den allmänna motiveringen, vars resonemang i stor utsträckning har refererat till expropriation som exempel. Utredningen får alltså hänvisa därtill.³

Om fastigheten helt eller delvis varit föremål för kvalificerat eller enkelt förhandstillträde skall enligt ifrågavarande stadgande ränta utgå från den dag marken togs i anspråk. Räntan blir enligt förslaget avkastningsränta, m. a. o. ränta utgår enligt en räntefot som motsvarar det vid varje tid gällande diskontot med ett tillägg av två procentenheter (5 § andra stycket förslaget till räntelag).

Om återigen ersättningen inte skulle betalas vid den tid som föreskrivs i 6 kap. 7 § expropriationslagen, bör dröjsmålsränta utgå (5 § första stycket förslaget till räntelag). Skälen till att avkastningsränta, när dröjsmål inträder bör ersättas med dröjsmålsränta, har utvecklats i motiven till 5 § andra stycket förslaget till räntelag.⁴

¹ Se lagförslag 8 ovan.

² Prop. 1972:109 s. 312 f.

³ Se ovan under 5.3.

⁴ Se ovan s. 134.

7.8 Förslaget till lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)¹

Anläggningslagen har ersatt lagen (1966:700) om vissa gemensamhetsanläggningar. Sistnämnda lag hade bestämmelser om ränta i 36 §. Anläggningslagen som föreskriver 6 % årlig ränta från förfallodagen eller tillträdesdagen har utformats i överensstämmelse med motsvarande bestämmelse i 6 kap. 16 § expropriationslagen.² Även utredningens förslag ansluter sig till expropriationslagens motsvarande bestämmelse såtillvida som samma ändringar som föreslås beträffande 6 kap. 16 § expropriationslagen föreslås även här. Angående innebörden av förslaget hänvisas därför till vad som anförts i anslutning till ändringarna i expropriationslagen.

7.9 Förslaget till lag om ändring i väglagen (1971:948)³

För närvarande föreskrivs i väglagen 55 § att på ersättning enligt lagen utgår 6 % årlig ränta från den dag då marken togs i anspråk. Denna tidpunkt är enligt 31 § avgörande för när vägrätt uppkommer. Ersättningen kan fastställas genom att överenskommelse träffas därom eller genom att fastighetsdomstol bestämmer dess storlek. Någon motsvarighet till de i expropriationslagen angivna fristerna inom vilka betalning av fastställd ersättning skall ske finns inte i väglagen. När betalning av ersättningen skall ske torde i stället framgå av överenskommelsen eller domen.

Innan ersättningsfrågan avgjorts påminner situationen starkt om den som råder då fastighet vid expropriation varit föremål för enkelt eller kvalificerat förhandstillträde. Efter mönster av förslaget till ny lydelse av 6 kap. 16 § expropriationslagen föreslår utredningen därför att ränta, under tiden från den dag då marken togs i anspråk till dess betalning enligt överenskommelse eller dom skall ske, beräknas efter den i 5 § andra stycket angivna räntefoten. Angående skälen till att denna lägre ränta bör utgå hänvisas till vad som anförts i anslutning till den nyssnämnda ändringen i expropriationslagen. Sedan ersättningen fastställts och förfallit till betalning kan situationen jämföras med den som är för handen vid dröjsmål i allmänhet. Samma sakliga lösning som föreslås beträffande exempelvis expropriationslagen upptas därför även här. Efter förfallodagen skall alltså räntan beräknas efter den i 5 § första stycket angivna räntefoten. Med betalning avses på samma sätt som i expropriationslagen såväl direkt utbetalning som nedsättning hos länsstyrelse och dröjsmål medför i båda fallen att ränta efter den högre räntesatsen börjar utgå.

¹ Se lagförslag 9 ovan.

² Prop. 1973:160 s. 249.

³ Se lagförslag 10 ovan.

7.10 Förslag till gruvlag, remiss till lagrådet den 25 maj 1973

4 kap.

37 §

(Remitterat förslag)

Vid förrättningen bestämd ersättning skall betalas inom tre månader från det avslutningsbeslutet meddelades, även om detta icke vunnit laga kraft. På ersättningen utgår *sex procent årlig* ränta från dagen för detta beslut.

(Köplagsutredningens förslag)

Vid förrättningen bestämd ersättning skall betalas inom tre månader från det avslutningsbeslutet meddelades, även om detta icke vunnit laga kraft. På ersättningen utgår ränta *beräknad* från dagen för *avslutningsbeslutet till dess betalning skall ske enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:)*, samt för tid därefter enligt *första stycket i samma paragraf*.

I den nuvarande gruvlagen (1938:314) motsvaras 4 kap. 37 § i lagrådsremissen av 42 §. De ändringar som gjorts i förhållande till 42 § är uteslutande av redaktionell karaktär. I likhet med vad som gällt tidigare föreskrivs i 4 kap. 37 § att 6 % årlig ränta skall utgå på ersättningen från dagen för avslutningsbeslutet. Detta innebär att räntan börjar utgå redan innan ersättningen förfallit till betalning. Gruvinnehavare äger rätt att omedelbart sedan utmålsförrättningen avslutats tillträda utmål. Situationen företer stora likheter med den som är för handen då förhandstillträde sker vid expropriation. De skäl som anförts i anslutning till de föreslagna ändringarna i 6 kap. 16 § expropriationslagen kan därför anföras även här och den lösning som föreslås för gruvlagens del är i princip densamma som föreslagits beträffande expropriationslagen.

7.11 Förslaget till lag om ändring i förköpslagen (1967:868)¹

För närvarande föreskrivs i 13 § förköpslagen att kommunen skall betala 6 % ränta på det belopp som avser ersättning för vad köparen enligt åtagande i köpeavtal fullgjort före fullbordandet och för nödvändig kostnad i samband med köpet. Om ersättning utgår enligt första stycket sista punkten för nödiga kostnader som köparen lagt ned på egendomen utöver vad som skäligen motsvarar värdet av den avkastning som köparen erhållit anses däremot f. n. "de räntebestämmelser som gäller för fordringsanspråk i allmänhet böra tillämpas".²

Angående grunden för kommunens skyldighet att betala ränta anger motiven till förköpslagen inte annat än att sådan skyldighet bör åvila kommunen. Det anförs vidare att en principiell utgångspunkt varit att köparen inte bör ha rätt till ersättning för att fastigheten frångår honom.³ Det kan vara tvivelaktigt om förpliktelsen att utge ränta bör

¹ Se lagförslag 11 ovan.² Prop. 1967:90 s. 151.³ Prop. 1967:90 s. 86 och 151.

anses ha så nära beröring med civilrätten att bestämmelsen bör anpassas till räntelagen. Om så anses vara fallet torde man av vad som anförts nu böra dra den slutsatsen, att funktionen hos den ränta som köparen erhåller är begränsad till att hålla köparen skadelös för det direkta kapitalutlägg han gjort i samband med köpet. Vid en eventuell anpassning till det system som föreslås i den allmänna räntelagen torde då den räntefot som anges i 5 § andra stycket av denna lag bäst motsvara denna funktion. Sedan förköpet fullbordats¹ är ersättningsbeloppet förfallet till betalning. Efter denna tidpunkt bör därför räntan beräknas enligt den för dröjsmål anpassade räntefot som anges i 5 § första stycket räntelagen.

På ersättningsbelopp enligt 13 § första stycket sista punkten förköpslagen torde räntelagens allmänna bestämmelser om ränta på förfallen fordran komma att äga tillämpning. Någon erinran om detta torde likalitet som enligt gällande rätt behöva göras i lagtexten.

7.12 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom²

43 §

Enligt de regler som gällde före tillkomsten av 43 § — dåvarande 130 § UL — kunde inroparen få svara för bl. a. det belopp varmed köpeskillingen vid den nya auktionen understeg den förra köpeskillingen med "laga ränta därå". I den nya lagen har detta uttryck ersatts med 6 % årlig ränta. Valet av räntefot har inte kommenterats särskilt i lagens förarbeten.³

Liksom i de flesta andra fall där lagen f. n. anger en fixerad räntesats har utredningen funnit det påkallat att föreslå att lagen i stället hänvisar till räntelagen. Beträffande frågan vilken räntefot hänvisningen därvid bör avse kan det konstateras att de kriterier som varit bestämmande för dröjsmålsräntans höjd enligt 5 § första stycket räntelagen inte äger sin giltighet här. I jämförelse med risken att delvis eller t. o. m. helt förlora handpenningen torde räntans funktion som påtryckningsmedel för att förmå inroparen att fullfölja köpet vara av fullkomligt underordnad betydelse. Det skall vidare observeras att ränteberäkningen delvis avser tid under vilken den förste inroparen inte längre har möjlighet att genom fullgörelse befria sig från ränteskyldigheten. Däremot synes det motiverat att skälig ränta utgår för att täcka den ränteförlust som normalt uppkommer. En hänvisning till räntelagen bör därför enligt utredningens mening avse denna lags bestämmelse i 5 § andra stycket.

58 § femte stycket lagen om exekutiv försäljning av fast egendom föreskriver att bestämmelserna i 43 § om handpenning äger motsvarande tillämpning om köp i samband med försäljning under hand blir ogiltigt. Vad som sagts ovan om räntelagens tillämplighet vid exekutiv auktion torde kunna anföras även såvitt avser försäljning under hand. Hänvisningen i 58 § till 43 § föreslås därför stå kvar oförändrad även vid den nya lydelsen hos sistnämnda paragraf.

¹ Ang. tidpunkt härför se 10 § förköpslagen.

² Se lagförslag 12 ovan.

³ Se prop. 1971:20 s. 240.

48 §

Bestämmelsen i denna paragraf har följande lydelse:

Köparen skall fullgöra sin betalningsskyldighet enligt 35 § fjärde stycket, även om auktionen överklagas.

Utan hinder av att auktionen överklagats får köparen tillträda fastigheten på den bestämda dagen, om ej förordnande enligt 218 § 3 mom. utsökningslagen (1877:31 s. 1) meddelats dessförinnan. Får han på grund av sådant förordnande ej tillträda fastigheten och är hindret ej hävt inom tre månader från den bestämda tillträdesdagen, får han frånträda köpet och återfå vad han betalat jämte därå upplupen ränta, om han gör anmälan därom hos överexekutor medan hindret alltjämt består.

Eftersom det på olika sätt kan vara olägligt för inroparen att vara bunden av köpet i avvaktan på att besvär över den exekutiva auktionen blir slutligt prövad medger 48 § att han skall få frånträda köpet om hovrätten meddelat interimistiskt förordnande, enligt vilket inroparen inte får tillträda fastigheten på den bestämda dagen, och detta hinder består under beaktansvärd tid. Tiden har bestämts till tre månader. Inroparen äger efter denna tid återfå lämnad handpenning och vad han betalat på tillträdesdagen jämte därå upplupen ränta.

Det får förutsättas att överexekutor i ett fall som detta är skyldig att ha inbetalade medel placerade så att de är räntebärande¹ och att det är den därvid faktiskt upplupna — och alltså i och för sig rörliga — räntan som åsyftas med uttrycket "upplupen ränta". Utredningen har därför inte funnit skäl föreslå någon ändring i 48 §, utan bestämmelsen föreslås stå kvar oförändrad.²

28 §

Denna paragraf lyder enligt följande:

Fordran som ej är förfallen till betalning och icke löper med ränta före förfallodagen, upptages med det belopp som efter fem procents årlig ränta utgör fordringens värde på tillträdesdagen. Motsvarande gäller, om utfäst ränta är lägre än fem procent.

I princip innehåller 28 § samma regel som återfinns i 150 § UL och 12 § lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m. Tanken är att icke förfallen fordran som inte är räntebärande eller som har en extremt låg ränta skall diskonteras efter 5 %. Räntefoten återfanns tidigare i den numera upphävida 110 § UL. I motiven³ till de nuvarande reglerna kommenteras inte valet av procentsats särskilt. Om kapitalisering av ränterätt undantagsvis skulle behöva ske förordas dock att diskonteringsregeln i 150 § UL bör tillämpas analogivis såtillvida att "kapitaliseringen sker efter fem procent". Tydligt har 5 % uppfattats som ett slags normal eller skälig ränta. Vid kapitalisering torde vidare 5 % allmänt sett ha betraktats som den hävdvunna praktiska schablonen.

Köplagsutredningens uppdrag att se över de allmänna bestämmelserna om dröjsmålsränta kan inte anses omfatta frågan om lämplig räntefot vid

¹ Jfr 160 § UL och utsökningskungörelsen 97 § andra stycket.

² Hänvisningen i denna skall dock rätteligen avse tredje stycket i 218 § UL.

³ SOU 1968:64 s. 139 och 232.

kapitalisering. Utredningen har därför inte för avsikt att lämna något förslag till ändrad lydelse hos de lagbud där denna fråga behandlas.¹

7.13 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m.²

23 §

Angående skälen till den föreslagna ändringen, innefattade att räntan skall beräknas enligt 5 § andra stycket räntelagen, hänvisas till vad som anförts ovan i anslutning till föreslagen ändring i 43 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom.

12 §

Bestämmelsen i denna paragraf lyder enligt följande:

Fordran upptages med det belopp till vilket den beräknas uppgå den dag då fördelningssammanträde skall äga rum. Fordran som ej är förfallen till betalning och icke löper med ränta före förfallodagen, upptages med det belopp som efter fem procents årlig ränta utgör fordringens värde nämnda dag. Motsvarande gäller, om utfäst ränta är lägre än fem procent.

Ränta på in-tecknad fordran beräknas för ett år, om det ej visas att den står inne för annan tid. Ägarhypotek upptages utan ränta, om det ej är utmätt.

Utredningen föreslår inte någon ändring i 12 §. Angående skälen härtill hänvisas till vad som anförts ovan i anslutning till 28 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom.

¹ Lagberedningens förslag till utsökningsbalk, SOU 1973:22, upptar en med 28 § lagen om exekutiv försäljning av fast egendom i stort sett likalydande bestämmelse i 2 kap. 17 § förslaget till utsökningsbalk. I specialmotiveringen till denna bestämmelse anförts (s. 143): "Beredningen föreslår i förevarande paragraf en regel om beräkning av fordran som inte är förfallen till betalning och ej löper med ränta före förfallodagen. Regeln innebär, att sådan fordran skall beräknas till det belopp som efter fem procent årlig ränta utgör fordringens aktuella värde. Motsvarande föreslås för det fallet att utfäst ränta är lägre än fem procent.

Förslaget överensstämmer i fråga om beräkningsgrunden med nu gällande regler om diskontering av fordran som skall beaktas vid exekutiv försäljning av luftfartyg m. m. eller fastighet eller som skall utgå ur köpeskillingen för vanlig lös egendom (12 § första st. LfL, 28 § FfL och 150 § 1 mom. UL) liksom med Sfl (12 § sista st.). Den föreslagna bestämmelsen har emellertid fått en mera generell tillämpning. Diskonteringsregeln blir sålunda tillämplig – förutom i de fall som f. n. är reglerade – även i andra fall då det eventuellt kan bli aktuellt att beräkna nuvärdet av en ej förfallen fordran (jfr dock betr. utmätt fordran 10 kap. 11 § andra st. i förslaget)."

² Se lagförslag 13 ovan.

7.14 Lagberedningens förslag (SOU 1973:22) till utsökningsbalk

2 kap.

18 §

(Lagberedningens förslag)

När medel som sökanden eller annan sakägare fått lyfta skall återbäras, utgår *sex procent årlig ränta*.

Detta gäller dock ej i den mån det beror på den som är berättigad till medlen att de ej har återburits.

(Köplagsutredningens förslag)

När medel som sökanden eller annan sakägare fått lyfta skall återbäras, utgår ränta *beräknad från den dag medlen utbetalades till den dag återbäring skall ske enligt 5 § andra stycket räntelagen (1974:), samt för tid därefter enligt första stycket i samma paragraf*.

Detta gäller dock ej i den mån det beror på den som är berättigad till medlen att de ej har återburits.

I motiven¹ till sitt förslag anför lagberedningen:

Paragrafen behandlar frågan om ränta på medel som utbetalats i exekutivt ärende och som skall återbäras. Den som fått lyfta pengarna vid verkställighet av dom är enligt gällande rätt skyldig att betala tillbaka beloppet, om domen ändras eller upphävs. Därvid skall ränta utgå med sex procent om året från lyftningsdagen (50 § UL). Har någon fått lyfta medel innan frågan om bättre rätt till medlen blivit slutligt avgjord och blir han skyldig att helt eller delvis återbära medlen, skall han likaså betala sex procent årlig ränta på beloppet (166 §). Undantag härifrån gäller, när utdelning beräknats för borgenär utan att fordringsbeviset företetts och borgenären inte anmält sig inom ett år från att fördelningen vann laga kraft (jfr 159 §) samt den som medlen i andra hand skall tillfalla har begagnat sin rätt att lyfta medlen. Om borgenären i sådant fall anmäler sig senare, är den som lyft medlen inte skyldig att betala ränta för längre tid än från att krftm [kronofogdemyndigheten] eller ÖE krävt återbäring av beloppet.

Även enligt förslaget kan den som uppburit medlen under verkställighet ibland bli skyldig att helt eller delvis betala tillbaka medlen. Detta gäller t. ex. om dom eller annan exekutionstitel ändras eller upphävs sedan verkställighet följt (3 kap. 26 §). Den som fått verkställighet skall i så fall betala tillbaka vad han fått lyfta i pengar. Ett annat fall är, att utbetalning äger rum innan fördelning vunnit laga kraft och fördelningen sedan ändras efter besvär (jfr 14 kap. 16 § 5). I dessa och andra fall då skyldighet föreligger att betala tillbaka uppburna pengar bör den återbetalningsskyldige i princip också betala ränta. Räntesatsen bör liksom i motsvarande fall enligt gällande rätt vara sex procent.* I enlighet

* Reglerna om dröjsmålsränta enligt 9 kap. 10 HB och om ränta i övrigt på det förmögenhetsrättsliga området är f. n. föremål för översyn av de sakkunniga rörande lagstiftning om köp av lös egendom. Se 1969 års riksdagsberättelse Ju:24. Resultatet kan ev. föranleda att räntefoten i 2 kap. 18 § i beredningens förslag bör bestämmas annorlunda än som nu föreslås. Det är dock inte givet att sistnämnda räntefot skall följa reglerna för dröjsmålsränta.

¹ SOU 1973:22 s. 143 f.

härmed anges i första stycket av förevarande 18 §, att när medel som sökanden eller annan sakägare fått lyfta skall återbäras, utgår sex procent årlig ränta. Räntan räknas från den dag då medlen utbetalades och tillkommer den som är berättigad till kapitalbeloppet.*

Regeln att ränta skall utgå på pengar som betalas tillbaka bör emellertid inte gälla undantagslöst. I andra stycket föreslås, att vad som sägs i första stycket inte skall gälla i den mån det beror på den som är berättigad till medlen att de inte har återburits. Föreskriften åsyftar i första hand det fall som i gällande rätt regleras i 166 § andra punkten UL (jfr 14 kap. 20 § första st. i förslaget) men omfattar även andra fall, t. ex. då återbetalningen fördröjts på grund av att den som är berättigad till medlen inte tillhandahållit ett löpande skuldebrev, vilket utgjort villkor för återbetalningsskyldigheten.

Såsom förutskickats i lagberedningens förslag finns det med hänsyn till den av utredningen föreslagna ändringen av de allmänna räntebestämmelserna skäl att bestämma räntefoten i 2:18 UB på annat sätt än genom att ange en fixerad räntesats. Vid en anpassning till räntelagens system kan det, såsom också antyds av lagberedningen, emellertid konstateras att de kriterier som varit bestämmande för den i 5 § första stycket räntelagen angivna räntefotens höjd — den egentliga dröjsmålsräntan — inte äger sin giltighet när lyftade medel återbärs enligt UB. Borgenären torde sålunda i dessa fall inte böra betrakta sig som betalningsskyldig innan det förordnats att återbäring av medlen skall ske, och först efter denna tidpunkt föreligger de allmänna förutsättningarna för att dröjsmålsränta skall utgå. Å andra sidan är det motiverat att den som är berättigad till återbäring erhåller skäligen ränta på medlen redan från den dag den verkställighet som sedermera bringas att gå åter ägde rum. Detta motsvarar de skäl som utredningen anfört till stöd för reglerna om avkastningsränta. Liksom eljest bör, när den som är skyldig utge avkastningsränta kommer i dröjsmål, dröjsmålsränta därefter utgå.

7.15 Förslaget till lag om ändring i konkurslagen (1921:225)¹

58 §

Förvaltaren skall enligt 58 § första stycket konkurslagen sätta in pengar som flyter in under förvaltningen av konkursboet inom en vecka på räntebärande räkning i bank. Enligt nuvarande lydelse av andra stycket är han eljest skyldig erlagga 8 % ränta på obehörigen innehållit belopp.

Bestämmelsen tillkom på förslag av 1907 års konkurslagstiftningskommitté, i dess betänkande år 1911, och motiverades där på följande sätt:² "För att giva mera eftertryck åt . . . bestämmelsen om medlens insättande i bank har stadgats skyldighet för förvaltare att . . . gälda ränta efter åtta för hundra om året; den jämförelsevis höga räntefoten är densamma, som exempelvis enligt 17 § sjölagen tillämpas . . .".

Bestämmelsen innebär att den annars ofta på grund av allmänna

¹ Se lagförslag 14 ovan.

² Konkurslagstiftningskommitténs betänkande den 14 november 1911, s. 297.

* Jfr Trygger I s. 429 och Hassler s. 319.

rättsgrundsatser följande skyldigheten för syssloman att göra anförtrodda medel räntebärande under uppdragets bestånd här kommit till direkt uttryck i lag och därvid sanktionerats genom en räntebestämmelse. Även om de kriterier som är bestämmande vid fastställandet av den lämpligaste räntefoten för dröjsmålsräntan inte är helt tillämpliga i den situation som avses här, föreligger uppenbarligen många beröringspunkter. I konsekvens med vad som eljest föreslås bör då föreskriften om 8 % ränta bytas ut mot en hänvisning till 5 § första stycket räntelagen.¹

138 §

Bestämmelsen innebär i korthet att beträffande oprioriterade fordringar någon ränta regelmässigt inte beräknas under konkursen. Beträffande prioriterad fordran räknas däremot ränta fram till den dag från vilken tiden för klander mot utdelningsförslaget skall räknas. I första hand utgår ränta efter den räntefot som är utfäst eller som följer på grund av lag, t. ex. legal dröjsmålsränta. Är fordran räntelös skall räntan enligt nuvarande lydelse av 138 § KL beräknas efter 5 %. Dessa regler för prioriterad fordran gäller även för oprioriterad i det synnerligen sällsynta fallet att boet räcker till full betalning av alla fordringar utom böter och liknande.

138 § KL har kritiserats både därför att den leder till besvärliga uträkningar och därför att den är mindre väl avfattad.² Det ankommer emellertid inte på köplagsutredningen att föreslå andra ändringar än sådana som har direkt samband med räntelagstiftningen. Konkurslagen är f. n. föremål för en översyn av konkurslagskommittén (Ju 1971:06). Utredningen har därför inte funnit skäl att för närvarande föreslå annan ändring i bestämmelsen ifråga än att den fixerade räntesatsen 5 % byts ut mot en hänvisning till 5 § andra stycket räntelagen. Att hänvisningen avser den lägre av de i räntelagen förekommande räntesatserna motiveras av att ränteregeln funktion här inte är att framtvinga betalning i rätt tid, utan närmast att bereda borgenär med prioriterad fordran kompensation för ränteförlust under konkursförfarandet.

I tredje stycket innehåller 138 § f. n. en regel om att räntelös fordran som inte är förfallen vid konkursbeslutet resp. på kungörelsedagen skall diskonteras till sitt nuvärde med tillämpning av en räntefot av 5 %. Såsom har utvecklats i anslutning till behandlingen av 28 § lagen (1971:494) om exekutiv försäljning av fast egendom³ anser utredningen inte att dess uppdrag omfattar frågan om lämplig räntefot vid kapitalisering. Utredningen föreslår därför inte någon ändring av den i 138 § tredje stycket upptagna räntesatsen. Inte heller går utredningen in på regeln i 196 § KL om hur rabatt för kontant betalning skall beaktas när köpeskillingsfordran görs gällande i konkurs.

141 §

Borgenär, som lyft utdelning innan tid för klander av utdelningsförslaget gått ut och sedan befinns skyldig att återbära vad han uppburit skall

¹ Det må erinras om att 17 § sjölagen, vilken utgjort förebild, redan har ändrats. Utredningen föreslår att även 49 § sjölagen – som motsvarar den tidigare 17 § – ändras till överensstämmelse med räntelagens system. Se nedan 7.17.

² Welamson, Konkursrätt, s. 456.

³ Se under 7.12 ovan.

enligt nuvarande lydelse av 141 § tredje stycket KL betala 6 % ränta på beloppet. Det sagda gäller även när utdelning lyfts för villkorad och tvistig fordran.

Utredningens förslag är utformat på samma sätt som dess förslag till ändrad lydelse av 2 kap. 18 § i lagberedningens förslag till utsökningsbalk. Angående den närmare innebörden härav hänvisas därför till vad som anförts ovan i samband med behandlingen av den motsvarande regeln i förslaget till utsökningsbalk.¹

144 § andra stycket KL innehåller en hänvisning till ränteregeln i 141 § tredje stycket KL för det fall att borgenär skall återbära vad han fått lyfta i förskott. Denna hänvisning kan kvarstå oförändrad även om 141 § tredje stycket avfattas i enlighet med utredningens förslag.²

37 §

Bestämmelsen i denna paragraf har följande lydelse:

Finnes egendom som skall återställas, ej i behåll eller kan borgenär i fall som avses i 29 §, ej tillhandahålla handling, på grund varav inteckning söks, vare konkursboet berättigat till ersättning för därigenom uppkommen skada.

Har den, med vilken gäldenären ingått avtal, lämnat vederlag för egendom, som han erhållit genom avtalet, äge han, där konkursboet återvinner egendomen, av boet återfå vad han utgivit. Vad sålunda är stadgat gälle dock ej, där vederlaget icke kommit boet till godo samt den, med vilken avtalet ingicks, hade kännedom om att gäldenärens avsikt var att undanhålla borgenärerna vederlaget. Går bodelning åter, svare konkursboet andra maken eller hans arvingar för återbäring av den egendom, som gäldenären vid bodelningen bekommit. Finnes egendom, som enligt vad ovan sagts skall av konkursboet återbäras, ej i behåll, skall ersättning utgå efter egendomens värde.

När å någondera sidan återbäring sker, skall ock utgivas ränta eller avkomst, som under tiden fallit. Då vid återgång av gåva eller bodelning egendom av gåvotagare eller gäldenärens make eller dennes arvingar återbäres, varde, där den återbäringsskyldige ej visas hava haft skälig anledning till antagande, att gäldenären var på obestånd, eller kännedom om konkursansökningen och ej heller 34 § är tillämplig, all å egendomen gjord nödig och nyttig kostnad ersatt. Återbäres eljest egendom av annan än konkursboet, njute denne ersättning allenast för nödig kostnad. För nödig och nyttig kostnad å egendom, som av konkursboet återbäres, vare konkursboet berättigat till ersättning.

Då betalning återgår, äge borgenären göra sin fordran gällande i konkursen. Samma lag vare, då bodelning återgår, vid vilken egendom frångått gäldenären mot det att fordran å honom utlagts å hans lott.

Återvinnes från gäldenärens make egendom, som denne erhållit i gåva, eller går bodelning emellan gäldenären och hans make eller dennes arvingar åter och har maken eller arvingarna i följd av vad som stadgas i 8 kap. 5 § eller 13 kap. 14 § giftermålsbalken, innan stämning om återvinning delgavs, infriat någon gäldenärens skuld, vare konkursboet skyldigt återgälda maken eller arvingarna vad sålunda guldits jämte ränta.

Enligt gällande rätt, 37 § tredje stycket KL, skall när å någondera sidan (dvs. från återvinningssvaranden eller från konkursboet) återbäring sker "ock utgivas ränta eller avkomst som under tiden fallit".

¹ Ovan under 7.14.

² Bestämmelsen i 144 § är tillämplig även vid sådan underhandsutdelning som förekommer i praxis ehuru den inte reglerats i KL. Welamson, a. a. s. 581.

Med "ränta" lär endast avses faktiskt uppkommen ränta¹, och vid återbäring av kontanta medel skulle alltså enligt bestämmelsens ordalydelse ränta bara behöva utges i den mån den återbäringsskyldige haft pengarna placerade så att de avkastat ränta. I rättspraxis har emellertid förekommit att med analogisk tillämpning av 9:10 HB 6 % ränta från betalningsdagen dömts ut.²

Reglerna om återvinning i konkurslagen är föremål för en pågående revision. Enligt det förslag som lagts fram av lagberedningen³ skall bl. a. förutsättningarna för återvinning i betydande omfattning objektiviseras, dvs. göras oberoende av vad återvinningssvaranden insett eller bort insett (se 29–36 §§ i förslaget). Som en viss kompensation härför föreslås vissa regler som kan mildra verkningarna av återvinningen för svaranden. Förslaget innehåller emellertid också en allmän regel om återvinning på subjektiv grund, av typen *actio pauliana* (36 §). Den nuvarande regeln om avkastning och ränta i 37 § KL har av lagberedningen ansetts vara för sträng i fråga om återvinning enligt 29–35 §§ i förslaget. "Den återbäringsskyldige har sannolikt i regel konsumerat avkastningen. Man torde i hithörande fall, då ond tro inte förutsätts, kunna låta återvinningssvaranden behålla avkastningen för tiden intill dess stämning i återvinningsmålet delgetts honom."⁴ Förslaget har avfattats i enlighet härmed, och i dess 37 § under 1, andra stycket, föreskrivs: "Den som är skyldig att återbära egendom skall även utgiva avkastning som belöper på tiden efter delgivning av stämning i målet." Föreskriften är avsedd att tillämpas även i fråga om återbäring av betalning.⁵ Den allmänna regeln om skyldighet att utge avkastning från delgivningsdagen skall enligt lagberedningens förslag tillämpas även vid motsvarigheten till *actio pauliana* (36 §). Men eftersom återvinning enligt detta stadgande tar sikte på rättshandlingar där återvinningssvarandens handlingssätt ibland har varit dolöst eller gravt otillbörligt, har det ansetts böra finnas möjlighet att förplikta denne att ge ut avkastningen för hela besittningstiden. 37 § under 4, andra punkten, i förslaget innehåller därför en undantagsregel enligt vilken den som skall återbära egendom enligt 36 § kan förklaras skyldig att utgiva uppuren avkastning alltifrån att han mottog egendomen.⁶

⁶ I nuvarande lydelse av 37 § sista stycket KL behandlas den situation som uppkommer då återvinningsreglerna sammanträffar med reglerna om begränsat betalningsansvar för gäldenärens make eller arvingar enligt 8:5 och 13:14 GB. Om sådan återvinningssvarande innan stämning om återvinning delgavs infriat någon gäldenärens skuld är konkursboet om gäva eller bodelning går åter skyldigt återgälda maken eller arvingarna vad sålunda guldits "jämte ränta". Med sistnämnda uttryck kan inte som i paragrafens tredje stycke åsyftas faktiskt uppuren ränta eftersom det erlagda beloppet kommit varken konkursboet eller konkursgäldenären till godo. Welamson (a. a. s. 279) anser det riktigaste vara att räkna med den hypotetiska ränta som den återbäringsskyldige skulle ha kunnat tillgodogöra sig på erlagt belopp om skulden inte hade infriats. Han efterlyser en schablonberäkning och finner att nuvarande regler om dröjsmålsränta inte gärna kan tillämpas analogt i detta fall.

Lagberedningen har i sitt förslag till ny lydelse av 37 § KL inte funnit det behövligt att över huvud beröra situationen i lagtexten utan konstaterar blott att betalning i dessa fall bör tillgodoräknas vederbörande.

¹ Welamson, Konkursrätt s. 277.

² NJA 1929 s. 425 och SvJT 1933 rf s. 55.

³ SOU 1970:75.

⁴ A. a. s. 166.

⁵ Möjligen avses dock att ränta skall kunna utgå tidigare. I motiven sägs nämligen att ränta "under alla omständigheter åtminstone" skall utgå från delgivning av stämning i målet. A. a. s. 167.

Det bereder åtskilliga svårigheter att tillämpa de principer på vilka förslaget till räntelag bygger, på återvinningssituationerna. Att dessa är särpräglade, och att skyldigheten att utge avkastning och ränta har nära sammanhang med förutsättningarna för återvinning, bekräftas av lagberedningens förslag. Ehuru detta avsevärt skiljer sig från gällande rätt, bygger det lika väl som de nuvarande reglerna på principer som är främmande för räntelagen, främst genom den betydelse som tillmäts dagen för delgivning av stämning för skyldigheten att utge ränta. Lagberedningens förslag till regler om återvinning är f. n. föremål för arbete inom justitiedepartementet. Utredningen anser sig under sådana förhållanden inte böra ta ställning till räntefrågorna vid återbäring på grund av återvinning.

7.16 Förslaget till lag om ändring i lagen (1955:416) om sparbanksbanker¹

För närvarande föreskrivs i 20 § att ränta å belopp som skall återbäras skall gäldas efter 6 % om året från den dag då beloppet utbetaltes av sparbanken.

Utredningens förslag, liksom dess förslag till ny lydelse av 141 § KL, är utformat efter mönster av dess förslag till ändrad lydelse av 2 kap 18 § i lagberedningens förslag till utsökningsbalk. Angående den närmare innebörden härav hänvisas därför till vad som anförts ovan i samband med behandlingen av den motsvarande regeln i förslaget till utsökningsbalk.²

7.17 Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891:35 s. 1)³

Enligt den nuvarande lydelsen av 49 § sjölagen skall, när vid partrederi redare underlåter att på anfordran betala sitt bidrag till beslutad utgift och huvudredaren eller annan redare lägger ut beloppet, den försämlige betala årlig ränta på det förskotterade beloppet efter det av riksbanken tillämpade diskontot ökat med fyra procentenheter dock lägst 6 %. Bestämmelsen som tillkommit 1973 ersatte den tidigare 17 § sjölagen enligt vilken föreskrift räntan skulle erläggas efter 8 % om året, en förhållandevis hög räntefot. Sjölagskommittén som föreslog den nya lydelsen hos 49 § kommenterar inte närmare dess innehåll.⁴ Det sägs bara att bestämmelsen utformats ”i överensstämmelse med en av de nordiska kommittéerna träffad kompromisslösning”.

Regeln i 49 § tar sikte på en typisk dröjsmålsituation. Vid en anpassning till räntelagens system är det därför naturligt att hänvisning sker till 5 § första stycket i detta lagförslag. Den nuvarande föreskriften om en minimiränta om 6 % har fått utgå i förslaget. Vid ett tillägg till diskontot av fyra procentenheter torde den ha obetydligt praktiskt värde. Den står i strid med strävandena att införa så långt möjligt enhetliga regler om dröjsmålsränta.

¹ Se lagförslag 15 ovan.

² Ovan under 7.14.

³ Se lagförslag 16 ovan.

⁴ SOU 1970:74.

7.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1895:64 s. 1) om handelsbolag och enkla bolag¹

För närvarande föreskrivs i 14 § första stycket handelsbolagslagen att ränta på fordran som tillkommer bolagsman på grund av nödig eller nyttig utgift som han vidkänts för bolagets räkning, skall beräknas efter 5 % om året från den dag fordringen tillkom. Grunden till stadgandet om bolagsmännens rätt till ränta sägs vara att bolagsman, om sådan rätt inte fanns, skulle förlora ränta på det utlagda beloppet och att detta skulle kunna avskräcka honom från att göra för bolaget önskvärda utlägg.² Om bolagsmannen får en skälig avkastning på de medel han ställer till bolagets förfogande torde emellertid detta vara tillfyllest för att önskvärda utlägg skall komma till stånd. Den hittills gällande räntesatsen, 5 %, synes även tyda på att en sådan funktion hos räntan varit åsyftad.

De skäl som anförts för utformningen av reglerna om avkastningsränta i räntelagen kan med samma bärkraft hävdas ifråga om bolagsmans rätt till ränta på utlägg. Handelsbolagslagen bör därför ändras och i sin 14 § anpassas till systemet i räntelagen. Såsom framgått bör därvid hänvisas till 5 § andra stycket räntelagen. Detta stämmer väl överens med att, såsom framgår av 14 § andra stycket handelsbolagslagen, ränta utgår redan från tiden för utlägg.

Den lägre räntan i 5 § andra stycket bör emellertid endast vara tillämplig för tiden innan bolagets skyldighet att ersätta bolagsmannen för dennes utlägg aktualiserats. Sedan detta skett kan situationen likställas med dröjsmål i allmänhet och de kriterier som bestämt dröjsmålsräntans höjd i räntelagen har då giltighet även här. Härom innehåller emellertid handelsbolagslagen ingen uttrycklig bestämmelse.

Om inte annat avtalats anses bolagsmannen äga göra gällande sitt anspråk på ersättning från bolaget omedelbart utan att ens behöva vänta till nästa räkenskapsavslutning.³ Detta förfaller m. a. o. till betalning vid anfordran. Genom att enligt 3 § första stycket räntelagen framställa krav med angivande av att underlåtenhet att betala medför skyldighet att utge ränta bör enligt förslaget principer bolagsmannen kunna åstadkomma att den utgående räntan vid utebliven ersättning efter trettio dagar ändras till den högre dröjsmålsräntan enligt 5 § första stycket räntelagen. En annan ordning kan vara föreskriven eller förutsatt i bolagsavtalet, t. ex. att ersättningsanspråk förfaller till betalning först vid bolagets upplösning eller vid periodisk räkenskapsavslutning. I så fall bör bolagsmannens fordran löpa med den lägre räntan tills den sålunda bestämda förfalldagen inträder. Därefter utgår enligt 2 § första stycket räntelagen dröjsmålsränta enligt 5 § första stycket i samma lag.

Det har hävdats att rätten till ränta endast gäller så länge bolaget inte är berett utbetala beloppet och att om bolagsmannen avsiktligt låter medlen stå inne längre än nödvändigt, ränteberäkningen upphör.⁴ En sådan tillämpning kan väl förenas med räntelagens allmänna bestämmelse i 2 och 3 §§ att räntan endast utgår då betalningstiden "försittes".

Även i andra stycket av 14 § handelsbolagslagen föreskrivs f. n. en ränta efter 5 %. Stadgandet avser försummelse av bolagsman att göra

¹ Se lagförslag 17 ovan.

² Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, Stockholm 1955, s. 113.

³ Nial, a. a. s. 113.

⁴ Nial, a. a. s. 113.

avtalat tillskott eller att redovisa influtna medel. I detta fall är det fråga om dröjsmål i egentlig mening, något som i lagtexten markeras genom ordet "försummar". Vid en anpassning till den föreslagna räntelagens system bör därför hänvisning ske till 5 § första stycket, det lagrum som anger den för dröjsmålsränta tillämpliga räntefoten. Stadgandet ut säger uttryckligen att ränta skall utgå från det tillskottet eller redovisningen bort ske. Man behöver därför inte fråga om 2 eller möjligen 3 § räntelagen blir tillämplig.

Enligt uttrycklig hänvisning i 47 § handelsbolagslagen skall bl. a. 14 § äga motsvarande tillämpning vid enkla bolag. Även vid kommanditbolag gäller samma regler som för vanliga handelsbolagsmän.

7.19 Förslaget till lag om ändring i KF (1968:576) om Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar¹

För närvarande föreskrivs i 10 § av förevarande KF att räntan skall betalas med en halv procent i månaden. Den angivna räntefoten motsvarar alltså vad som gäller för den allmänna dröjsmålsräntan vid bestämd förfallodag enligt 9:10 HB. Föreskriften torde ha endast erinrande funktion och om 9:10 HB ersätts av en räntelag är det naturligt att hänvisning i fortsättningen görs till denna lag. Utredningen föreslår därför att orden "med en halv procent i månaden" byts ut mot "enligt vad som föreskrivs i räntelagen (1974:000)".

7.20 Förslaget till lag om ändring i lagen (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteksföreningar²

24 §

Angående den föreslagna ändringen kan hänvisas till vad som anförts under avsnittet 7.19.

55 §

Denna bestämmelse innehåller bl. a. följande regel:

Försummar låntagare att göra föreskriven inbetalning skall han betala dröjsmålsränta enligt grunder som fastställs av styrelsen.

Utredningens förslag att 9:10 HB skall ersättas av en räntelag behöver i och för sig inte föranleda någon ändring i förevarande 55 §. Utredningen avstår därför från att föreslå någon ny lydelse av detta lagrum.

¹ Se lagförslag 18 ovan.

² Se lagförslag 19 ovan.

7.21 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:620) om ersättning i vissa fall för utgivna underhållsbidrag¹

Ersättning enligt 1969 års lag utgår av allmänna medel. Den ifrågakommer inte bara när underhållsbidraget fastställts genom interimistiskt beslut eller genom dom utan kan även utgå då underhållsskyldigheten grundats på erkännande av faderskapet utom rätta och därpå följande avtal om underhåll. Situationen är inte jämförbar med den som råder vid dröjsmål med betalning. Utredningen har därför i 3 § ersatt den fixerade räntefoten 6 % med en hänvisning till 5 § andra stycket räntelagen, dvs. det lagrum där räntefoten för avkastningsränta anges.

Eftersom ersättningen utgår av allmänna medel efter särskilt beslut har det inte ansetts nödvändigt att i lagtexten ta hänsyn till det läge som uppkommer när avkastningsränta utgår men sedan dröjsmål uppstår.

¹ Se lägförslag 20 ovan.

8 Ytterligare lagstadganden om ränta på det förmögenhetsrättsliga området som inte föranlett något utredningens förslag

8.1 Vattenlagen (1918:523)

Vattenlagen innehåller bestämmelser om ränta i 3 kap. 9 §, 6 kap. 11 §, 7 kap. 19, 28, 29 och 30 §§, 8 kap. 12 § samt 9 kap. 23, 68 och 69 §§. Inte något av stadgandena föreskriver att räntan skall beräknas efter bestämd räntefot utan de flesta anger endast att räntan skall vara skälig eller beräknas efter skälig räntefot. I några fall där det blott talas om ränta — 6 kap. 11 § samt 9 kap. 68 och 69 §§ — torde det vara den ränta som faktiskt utgått som avses. En bestämmelse, 7 kap. 29 §, anger att ränta i visst fall överhuvud inte skall beräknas.

De ändringar som utredningen genom förslaget till räntelag föreslår beträffande de allmänna reglerna om ränta behöver inte i och för sig föranleda några ändringar i vattenlagens regler om ränta, sådana dessa för närvarande är utformade. Vattenlagsutredningen¹ är för närvarande sysselsatt med att se över vattenlagen. Skulle vid denna översyn behov anses föreligga att närmare anpassa i vattenlagen eventuellt kvarstående ränteregler till det system som kommer till uttryck i förslaget till räntelag, torde de lagändringar som påkallas av detta lämpligen böra ske i samband med de ändringar i övrigt som företas i vattenlagen. Utredningen har därför för sin del inte velat lämna några förslag till ändringar i vattenlagens räntebestämmelser i nu förevarande sammanhang.

8.2 Lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar

Vid tillkomsten av 1970 års lag betonades särskilt den offentlighetsrättsliga karaktären av rättsförhållandet mellan brukare och huvudman. Angående föreskriften i 27 § tredje stycket anförde departementschefen:²

De avgifter som skall utgå enligt Va-lagen är till sin karaktär likartade med ersättningar för gatumark. För sistnämnda ersättningar föreskrivs i 63 § BL att skälig *ränta* enligt stadens bestämmande skall betalas på oguldet belopp redan från den dag då krav på ersättning har framställts. Jag finner det lämpligt att införa motsvarande bestämmelse för avgifter i den nya lagen.

¹ Ju 1969:58.

² Prop. 1970:118 s. 108.

I enlighet härmed föreskrivs f. n. i 27 § att "på obetalt belopp får skälig ränta räknas från dagen för anfordran."

Vid förarbetena till byggnadslagen (1947:385) yttrade departementschefen:¹

Såsom stadsplaneutredningen föreslagit, torde vidare böra gälla, att å oguldet bidragsbelopp skall gäldas ränta från den dag då krav på ersättning framställts. Ränta bör kunna beräknas, även om anstånd med betalningen medges. Den av utredningen föreslagna bestämmelsen, att ränta skall, för det fall att beloppet är tvistigt, löpa först från det talan om beloppets utfående väckes, synes däremot mindre lämplig. Även i detta fall synes skäligt, att ränta får beräknas från tidpunkten för kravets framställande. I fråga om räntesatsen torde böra gälla, att räntan skall utgöra högst fem procent. Jag utgår från, att räntan frivilligt kommer att begränsas så att den motsvarar den räntefot som staden i genomsnitt betalar på utelöpande kommunala lån. Emellertid synes det böra öppnas en möjlighet för länsstyrelsen att föreskriva jämkning beträffande räntan, såväl i fråga om den tidpunkt, då den skall börja löpa som rörande räntesatsen. Såsom förutsättning bör även här gälla, att tomtägaren eljest betungas alltför mycket.

Den ränta det här är fråga om synes, trots den offentlighetsrättsliga karaktären av förhållandet mellan brukare och huvudman, såtillvida ha uppfattats såsom civilrättslig som den tillkommit därför att regeln i 9:10 HB, som ju kräver stämnings delgivning för att ränta skall börja utgå, vid dröjsmål ansetts alltför oförmånlig för huvudmannen.² Utredningen har därför ansett sig böra nämna stadgandet utan att dock vilja föreslå att däri upptas en hänvisning till räntelagen.

8.3 Byggnadslagen (1947:385)

Såsom framgått av närmast föregående avsnitt ansluter sig 63 § byggnadslagen, som reglerar skyldigheten att erlagga ersättning för gatumark, nära till 27 § lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar (Va-lagen). Utredningen, som inte heller beträffande byggnadslagen föreslår någon ändring, hänvisar till vad som anförts i samband med att Va-lagen nyss behandlades.

8.4 Fastighetsbildningslagen (1970:988)

Tredje stycket i 5 kap. 15 § fastighetsbildningslagen lyder f. n.:

Är det påkallat med hänsyn till omständigheterna skall den betalnings-skyldige åläggas att utge skälig ränta på belopp som ej är betalt. Räntan skall utgå från den dag som bestämmes med hänsyn till tiden för tillträdet och övriga förhållanden.

I samband med tillkomsten av detta stadgande konstaterades att den nya lagen öppnade möjlighet för förrättningsmännen att besluta om tillträde redan före förrättningsens avslutande om det bakomliggande

¹ Prop. 1947:131 s. 238.

² Jfr nyss anförda prop. 1947:131 s. 238 ang. byggnadslagens motsvarande bestämmelse samt NJA 1966 s. 199.

fastighetsbildningsbeslutet vunnit laga kraft. Eftersom vidräkningen till följd härav kan komma att verkställas tämligen lång tid efter tillträdet och en förfallodag i anslutning till detta då inte kan bestämmas, ansågs frågan om möjligheten att tillgodose den ersättningsberättigades räntesanspråk därigenom ha kommit i ett nytt läge. Det anfördes vidare:¹

Att på grund av vad nu sagts införa en allmän regel om att ränta skall utgå på belopp, som skall betalas enligt den verkställda avräkningen, kan emellertid inte komma i fråga. Förhållandena kan vara i hög grad varierande, och i vissa fall skulle en skyldighet för den betalningspliktige att betala ränta för förfluten tid kunna framstå som högst oskälig. Med hänsyn till svårigheten att genom en allmängiltig bestämmelse slå fast den tidpunkt, från vilken räntan skall beräknas, har kommittén funnit att det bör överlämnas åt förrättningsmännen att efter prövning av omständigheterna i det enskilda fallet avgöra om ränta skall utgå och i så fall från vilken dag. Förrättningsmännen skall härvid beakta, att ett fullt rimligt och skäligt resultat uppkommer för såväl den betalningsberättigade som den betalningsskyldige, och bör se till att vidräkningen verkställs på sådant sätt att detta blir möjligt. Tillträdesdagen torde vanligen utgöra lämpligaste tidpunkten, när den är gemensam för båda kontrahenterna.

Även räntesatsen bör bestämmas av förrättningsmännen. Att på sätt som skett i ExL och vissa andra författningar, som tillåter att mark tas i anspråk innan ersättning därför ännu erlagts, genom en lagregel fixera räntans storlek synes inte lämpligt. Situationen ter sig inte sällan helt annorlunda vid fastighetsreglering, och den ränta som här kan komma i fråga bör fastställas med beaktande av omständigheterna i det särskilda fallet. Vid avbetalning eller annars då förhållandena är tämligen likartade med dem som är för handen vid vanlig kreditgivning bör den räntesats som skulle varit tillämplig för sakägarnas del, om lån av motsvarande beskaffenhet tagits upp i allmän kreditinrättning, vara vägledande. Detta innebär också att en rörlig ränta bör föreskrivas, om det inte är fråga om bara en kortare tidsrymd. I andra fall åter kan det finnas skäl att bestämma räntan med hänsyn till de berörda sakägarnas möjligheter till ekonomiskt utbyte av ifrågavarande egendom. Om de företagna regleringsåtgärderna är av expropriationsliknande karaktär, kan det slutligen synas mest skäligt att i överensstämmelse med stadgandet i 55 § ExL låta räntan utgå efter sex procent om året.

Den föreslagna regleringen av räntefrågan kan möjligen uppkalla vissa betänkligheter med hänsyn till den diskretionära prövningsrätt som i detta avseende måste tilläggas förrättningsmännen. Kommittén påpekar emellertid att dessa redan när det gäller att fastställa själva ersättningsbeloppen har vidsträckta möjligheter att förfara efter omständigheterna för att ett skäligt resultat skall uppnås samt att de i konsekvens härmed bör äga att tämligen fritt besluta om den tilläggsförpliktelse som skyldigheten att betala ränta innebär.

Utredningen har med hänsyn till de synpunkter som sålunda anförts i förarbetena till fastighetsbildningslagen funnit det mindre lämpligt att nu framlägga förslag som berör räntan vid fastighetsreglering. Något förslag till ny lydelse av 5 kap. 15 § fastighetsbildningslagen lämnas därför inte.

8.5 Lagen (1944:705) om aktiebolag

¹ Prop. 1969:128 s. B 432 f.

Den nuvarande aktiebolagslagen (AL) innehåller ett flertal bestämmelser om ränta. Sålunda föreskrivs i 31 § att återbäring av skedd inbetalning på

tecknade aktier när fråga om bolags bildande förfallit också skall omfatta "förkovran", där sådan uppkommit. I 43 § ges en bestämmelse om dröjsmålsränta efter 6 % om året från förfalldagen om inbetalning å tecknad aktie inte fullgörs i rätt tid. Till bl. a. denna regel hänvisas i 60 § tredje stycket där det föreskrivs att vad i 41–44 §§ finns stadgat skall äga motsvarande tillämplighet vid ny aktieteckning i avseende å aktietecknare som ej vid teckningen erlagt full betalning. I 61 § tredje stycket behandlas en annan återbetalningssituation, nämligen sedan en tidigare anteckning angående beslut om aktiekapitalets ökning avförts ur aktiebolagsregistret. Vad som inbetalats å de tecknade aktierna skall då återbäras till aktietecknarna jämte 5 % ränta därpå. Samma regel skall enligt 63 § sjätte stycket äga motsvarande tillämpning när gjord aktieteckning inte vidare är bindande på grund av att frågan om aktiekapitalets ökning förklarats förfallen enligt 195 § 4 mom. AL.

73 och 74 §§ avser återbetalning till bolaget av vad som uppburits på grund av att vinstutdelning, inlösen av aktier eller annan återbetalning skett obehörigen. På belopp som omfattas av återbetalningsplikten skall beräknas ränta. Den räntefot enligt vilken räntan utgår är angiven till 5 %. Slutligen har AL en regel om ränta i 219 §. Där behandlas bl. a. betalning för tecknad aktie genom insättning på bankräkning som gjorts i viss ordning. Inträffar sådant fall att aktieteckningen enligt 19, 61 eller 63 § icke vidare är bindande skall det på räkningen insatta beloppet jämte därå gottgjord ränta återbetalas till aktietecknaren.

AL är f. n. föremål för revision. Aktiebolagsutredningen har i januari 1971 överlämnat betänkande med förslag till ny aktiebolagslag m. m.¹ I detta förslag motsvaras 31 § AL av 11 § tredje stycket som i sak inte innebär några förändringar. Räntebestämmelsen i 43 § AL saknar motsvarighet i förslagets 14 §, som ersätter nuvarande lagrum. Aktiebolagsutredningen har konstaterat att det följer av 9:10 HB att dröjsmålsränta utgår och inte ansett det nödvändigt att ge en särskild regel härom i den nya lagen.² Bestämmelserna i 61 och 63 §§ AL har sin motsvarighet i förslagets 36 §. Ändringen innebär att den tidigare räntebestämmelsen helt slopats. Någon särskild motivering till detta har inte lämnats i betänkandet. I 113 § av förslaget som ersätter 73 § 2 och 3 mom., 74 § och 163 § AL föreskrivs att om utbetalning till aktieägarna sker i strid mot bestämmelserna i den nya lagen skall mottagaren återbära vad han uppburit med 6 % årlig ränta. Detta gäller dock ej om utbetalningen skedde såsom vinstutdelning och mottagaren varken insåg eller bort inse att utdelningen var olaglig. Bestämmelsen i 113 § innebär att den tidigare räntefoten om 5 % höjts till 6 %. Inte heller denna ändring synes ha föranlett något uttalande i motiven. Förslagets 146 § som motsvarar 219 § AL slutligen nämner liksom tidigare att återbetalning skall ske tillsammans med "gottgjord ränta".

Aktiebolagsutredningens förslag är f. n. föremål för bearbetning inom justitiedepartementet. Detta arbete är i ett förhållandevis långt framskridet stadium. I samråd med departementet har köplagsutredningen med hänsyn härtill inte funnit skäl att i detta sammanhang lämna några förslag i fråga om aktiebolagslagens räntebestämmelser.

¹ SOU 1971:15.

² SOU 1971:15 s. 147.

8.6 Lagen (1948:433) om försäkringsrörelse

Lagen om försäkringsrörelse ansluter sig nära till aktiebolagslagens regelsystem. Den nuvarande aktiebolagslagens föreskrifter om ränta i 43, 60, 61, 73 och 74 §§ motsvaras sålunda i lagen om försäkringsrörelse av regler i 39, 55, 56, 67 och 68 §§. I 195 § har lagen om försäkringsrörelse dessutom en specialregel om återbäringsskyldighet jämte ränteplikt då räntebetalning eller vinstutdelning skett obehörigen enligt garantiavtal eller till garant.

Av samma skäl som angivits under närmast föregående avsnitt angående lagen om aktiebolag lämnar utredningen inte något förslag till ny lydelse av räntebestämmelserna i lagen om försäkringsrörelse.

8.7 Lagen (1951:308) om ekonomiska föreningar

Föreningslagen föreskriver f. n. i 19 § att de som uppburit vinstutdelning beslutad och verkställd i strid mot lagen eller föreningsstadgarna är skyldiga att återbära denna jämte 5 % ränta därå. Detsamma gäller om till föreningsmedlem i ond tro obehörigen utbetalats gottgörelse i form av efterlikvider, återbärningar eller dylikt. Bestämmelsen torde vara utformad med aktiebolagslagens motsvarande regler som mönster. Såsom anmärkts i anslutning till sistnämnda lags regler har utredningen i samråd med justitiedepartementet beslutat att inte i detta sammanhang lämna något förslag till ny lydelse av aktiebolagslagens regler om ränta.

Hur föreningslagens regler om ränta skall avfattas torde vara beroende av hur frågan får sin lösning i aktiebolagslagen. Utredningen finner därför att den inte bör ta ställning i frågan.

8.8 Lagen (1955:184) om bankrörelse

Även denna lags bestämmelser ansluter sig nära till aktiebolagslagens regelsystem. Även räntebestämmelserna är i stort sett likalydande i de båda lagarna. Den nuvarande aktiebolagslagens föreskrifter i 43, 60, 61 och 73 §§ har sålunda sin motsvarighet i 28, 41, 42 och 51 §§ lagen om bankrörelse. Härutöver innehåller sistnämnda lag en bestämmelse om aktieägares rätt till ränta efter den räntesats som avtalats, dock högst 6 % om året, å verkställt tillskott för återställande av aktiekapitalet, när vad som blivit tillskjutet erhålles åter.

Av skäl som angivits i samband med att aktiebolagslagen behandlats lämnar utredningen inte något förslag till ny lydelse av räntebestämmelserna i lagen om bankrörelse.

8.9 KF (1877:31 s. 51) om nya utsökningslagens införande och vad i avseende därå iakttagas skall (UP)

Lagberedningens förslag till utsökningsbalk¹ har lagts fram utan avvaktan av att förslag till bl. a. övergångsbestämmelser till UB hunnit färdigställas. Beredningen antyder emellertid översiktligt hur sådan lagstiftning enligt dess mening skulle gestalta sig. I fråga om upphävande av UP sägs därvid att undantag torde böra göras för bl. a. 10 § 4 som innehåller bestämmelser om "invisning".²

Även om 10 § 4 UP får fortsätta att gälla anser utredningen likväl att en hänvisning till räntelagen i ett stadgande av denna ålderdomliga karaktär skulle kunna skapa åtskillig oklarhet, bl. a. därför att det vore tveksamt vilka olika regler i den föreslagna lagen som borde tillämpas. Eftersom det inte ankommer på utredningen att föreslå någon omarbetning eller precisering av 10 § 4 UP avstår utredningen från att föreslå någon ändring i räntesatsen.

8.10 Væxellagen (1932:130) och checklagen (1932:131)

Såväl væxel- som checklagen grundar sig på internationella överenskomelser, 1931 års Genèvekonventioner om gemensam væxellag resp. checklag.³

Artikel 13 i bilaga II till væxelkonventionen har följande lydelse:

Envar av de Höga kontraherande parterna äger, i avseende å växlar, som äro såväl utställda som betalbara å dess område, föreskriva, att den ränta, som avses i art 48 n:o 2 och art 49 n:o 2 av den gemensamma væxellagen, skall utbytas mot vad som inom denna Höga kontraherande parts område utgör laga ränta.

Emellertid framgår det av artikel I av konventionen att bl. a. ett sådant utbyte mot en konventionsstats laga ränta som tillåts enligt artikel 13 i bilaga II måste grundas på ett förbehåll som konventionspart tillkännagivit vid tidpunkten för sin ratifikation eller anslutning. Något sådant förbehåll har Sverige inte gjort i samband med sitt tillträde till konventionen. Så länge Sverige är bundet av denna kan någon ändring i væxellagen beträffande räntan alltså inte göras. Av motsvarande skäl kan f. n. inte heller räntan enligt 45 och 46 §§ checklagen ändras.

För närvarande ansluter sig alltså væxel- och checklagarna ifråga om räntan till de gemensamma lagarna enligt bilaga I i de båda konventionerna. Båda lagarna⁴ anger att räntan skall beräknas efter den fasta räntesatsen 6 %. Vid återgångskrav i anledning av att væxel eller check inte infriats torde det i och för sig vara motiverat att betrakta räntan som dröjsmålsränta och om inte de nyssnämnda konventionerna lade hinder i vägen skulle en anpassning till räntelagens system genom en hänvisning till 5 § första stycket i denna lag synas mest följdriktig.

Den låga væxelräntan anses innebära en nackdel för bankerna, eftersom det av dessa tillämpade växeldiskontot sedan många år legat över 6 %. Vid acceptantens dröjsmål med växeln betalning har detta inneburit att

¹ SOU 1973:22.

² SOU 1973:22 s. 592.

³ Konventionstexterna finns intagna i SOU 1931:14 resp. SOU 1931:28, i båda fallen med bilagor.

⁴ Væxellagen 48 och 49 §§, checklagen 45 och 46 §§.

växelräntan — före förfallodagen i form av diskonto — blivit lägre efter än före förfallodagen. Enligt vad som upplysts för utredningen har detta också i praktiken medfört olägenheter, bl. a. att växlar i stor utsträckning betalas först efter förfallodagen, så kort tid som möjligt innan protesttiden utgår. I och för sig talar alltså starka sakliga skäl för att räntebestämmelserna i de här diskuterade lagarna ändras, så att dröjsmålsräntan blir rörlig och kommer i nivå med den som föreslås för den allmänna räntelagens del.

8.11 Konventionen om fraktavtalet vid internationell godsbefordran på väg (CMR) och de internationella fördragen angående godsbefordran å järnväg (CIM) samt angående befordran å järnväg av resande och resgods (CIV)

CMR föreskriver i artikel 27¹ att den som är berättigad till ersättning enligt konventionens bestämmelser äger fordra ränta på ersättningsbeloppet. Räntan skall därvid beräknas efter 5 % om året och löper från den dag då skriftligt anspråk på ersättning avsändes till fraktföraren eller, om sådant anspråk inte framställts, från den dag då talan väcktes. Artiklarna 1—41 i CMR skall, enligt lagen (1969:12) med anledning av Sveriges tillträde till konventionen den 19 maj 1956 om fraktavtalet vid internationell godsbefordran på väg, gälla som svensk lag.

CMR:s räntebestämmelse skiljer sig i inte oväsentlig mån från de regler som föreslås i räntelagen. Sverige är emellertid liksom andra fördragslutande parter förhindrad att ändra bl. a. räntebestämmelsen eftersom förbehåll mot konventionen på denna punkt inte är tillåtet.

De internationella fördragen CIM och CIV² innehåller även de, båda i artikel 38, liknande bestämmelser om ränta.³ Även här är Sverige emellertid av traktatmässiga hänsyn förhindrat att ensidigt vidta några ändringar.

8.12 Lagen (1956:2) om socialhjälp

Kommun som lämnat socialhjälp åt svensk medborgare vilken för det år hjälpen utgivits mantalsskrivits inom annan kommun, äger erhålla ersättning därför av denna kommun. Därvid skall den kommun som vill erhålla sådan ersättning före utgången av april månad året näst efter det år hjälpen utgivits skriftligen anmana den kommun, mot vilken kravet riktas att betala ersättningen. Träffas inte uppgörelse i godo må sedan tiden för anmaningen gått till ända talan om utbekommande av ersättningen väckas hos länsstyrelsen. I vissa fall får även talan föras utan föregående anmaning.

Enligt den nuvarande avfattningen av 29 § fjärde stycket socialhjälpslagen skall den ersättningsskyldiga kommunen gälda ränta å utdömd ersättning efter 5 % om året från den dag ansökningen delgivits den kommun, som finnes ersättningsskyldig. Bestämmelsen är präglad av det

¹ Se SI:S 1969:91.

² Se bl. a. KK (1964: 870) vari förordnats att de den 25 februari 1961 avslutade internationella fördragen skall äga tillämpning i Sverige fr. o. m. 1.1.1965 i förhållande till vissa länder. Genom ytterligare kungörelser har tillämpningsområdet därefter vidgats.

³ Se Sveriges överenskommer med främmande makter; 1963:2 och 3.

offentlighetsrättsliga sammanhang i vilket den ingår. Köplagsutredningen vars uppdrag avser förmögenhetsrätten, anser sig därför inte böra föreslå någon ändring i bestämmelsen.

8.13 KF (1959:552) ang. uppbörd av vissa avgifter enligt lagen om allmän försäkring m. m.

1959 års förordning bör rimligen anses tillhöra skattelagstiftningen, vars räntesatser utredningen enligt direktiven inte skall behandla. Den för närvarande angivna räntefoten, 5 %, tyder dock på att det varit ett slags skälig förräntning i återbetalningsärenden som åsyftats. Utredningen anser sig likväl inte ha skäl att föreslå ändring i stadgandet.

Kronologisk förteckning

1. Orter i regional samverkan. A.
2. Ortsbundna levnadsvillkor. A.
3. Regionala prognoser i planeringens tjänst. A.
4. Ortsbundna produktionskostnader. A.
5. Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. U.
6. Förenklad konkurs m. m. Ju.
7. Barn- och ungdomsvård. S.
8. Rättegången i arbetstvister. A.
9. Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. U.
10. Data och näringspolitik. I.
11. Svensk industri. Delrapport 1. I.
12. Svensk industri. Delrapport 2. I.
13. Svensk industri. Delrapport 3. I.
14. Svensk industri. Delrapport 4. I.
15. Sänkt pensionsålder m. m. S.
16. Neutral bostadsbeskattning. Fi.
17. Solidarisk bostadspolitik. B.
18. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. B.
19. Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. U.
20. Förslag till skatteomläggning m. m. Fi.
21. Markanvändning och byggande. B.
22. Vattenkraft och miljö. B.
23. Reklam V. Information i reklamen. U.
24. Förslag till hamnlag. K.
25. Fri sterilisering. Ju.
26. Motorredskap. K.
27. Mindre brott. Ju.
28. Räntelag. Ju.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Förenklad konkurs m. m. [6]
Fri sterilisering. [25]
Mindre brott. [27]
Räntelag. [28]

Socialdepartementet

Barn- och ungdomsvård. [7]
Sänkt pensionsålder m. m. [15]

Kommunikationsdepartementet

Förslag till hamnlag. [24]
Motorredskap. [26]

Finansdepartementet

Neutral bostadsbeskattning. [16]
Förslag till skatteomläggning m. m. [20]

Utbildningsdepartementet

Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande. [5]
Samhälle och trossamfund. Sammanställning av remissyttranden över betänkanden av 1968 års beredning om stat och kyrka. [9]
Högskoleutbildning. Läkarutbildning för sjuksköterskor. [19]
Reklam V. Information i reklamen. [23]

Arbetsmarknadsdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet. 1. Orter i regional samverkan. [1] 2. Ortsbundna levnadsvillkor. [2] 3. Regionala prognoser i planeringens tjänst. [3] 4. Ortsbundna produktionskostnader. [4]
Rättegången i arbetstvister. [8]

Bostadsdepartementet

Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Solidarisk bostadspolitik. [17] 2. Solidarisk bostadspolitik. Bilagor. [18]
Markanvändning och byggande. [21]
Vattenkraft och miljö. [22]

Industridepartementet

Data och näringspolitik. [10]
Industristrukturutredningen. 1. Svensk industri. Delrapport 1. [11] 2. Svensk industri. Delrapport 2. [12] 3. Svensk industri. Delrapport 3. [13] 4. Svensk industri. Delrapport 4. [14]

KUNGL. BIBL.

174

STOCKHOLM

